

Лідія ВІЦЕНЯ

ПРОСТИ ЗА ВСЕ...

Одинадцять
сходинок у вічність

Художньо-документальна повість

Видання друге,
перероблене
і доповнене



Полтава
«Дивосвіт»
2016



УДК 821.161.2(477.53)
ББК 84(4УКР – 4ПОЛ)6-47

В 41

Віценья Л. М.

В 41 Прости за все... Одинадцять сходинок у вічність: Художньо-документальна повість. – Полтава : Дивосвіт, 2016. – Вид. 2-е, переробл. і доповн. – 240 с. + 16 с. вкл.
ISBN 978-617-633-161-2.

Повість про Сашеньку – юну, надзвичайно талановиту художницю з Полтави, життя якої обірвалось тільки-но дівчинка переступила поріг свого одинадцятиліття, адресується широкому колу читачів – дітям і дорослим.

Доторкнувшись до її життя, відкриваючи для себе багатий і неповторний світ її образів, її захоплень, діти й дорослі однаково щиро зізнаються в тому, що зустріч із Сашенькою змінює їх, пробуджує їхні душі, відкриває серця, запалюючи в них жагу до творчості, пробуджує гостру необхідність розібратися в собі, знайти себе в цьому світі й сенс свого буття. Саме про це вони пишуть у книгах відгуків після відвідання виставок малюнків Саші Путрі – у містах України, Росії, Австрії, Німеччини, Англії, Греції, Індії...

Книга полтавської журналістки і поетеси, члена Національної спілки письменників України та Національної спілки журналістів України розповідає про яскраве коротке життя і творчість талановитої дівчинки, про духовний світ сім'ї полтавських інтелігентів, про Всесвіт людської душі.

У 2002 р. ця книга вийшла у світ російською мовою, зараз вашій увазі пропонується її доповнений і перероблений український варіант.

УДК 821.161.2(477.53)
ББК 84(4УКР – 4ПОЛ)6-47

Випущено на замовлення Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Полтавської облдержадміністрації за планом випуску соціально значущих видань.

© Л. М. Віценья, 2002.
© УР ООО «Током-Україна», 2002.
© Л. М. Віценья, 2016.
© Дивосвіт, 2016.

ISBN 978-617-633-161-2.



Усе в житті не випадково

Не буває в нашому житті нічого випадкового.

І переконуєшся в цьому щоразу, коли здогадаєшся простежити, як плететься ланцюжок подій – нехай навіть дрібних, щоденних! Як одна впливає з іншої і, нав'язавши вузлики на згадку, перетікає в наступну... Не часто намагаємося в той процес занурюватися, а могли б відстежувати, як усе і всі ми заплетені в одне ціле, що й складає наше життя. І доки не станеться з нами чогось особливого, навіть не помічаємо, що хтось веде нас за руку – кожного з нас, і підстеляє соломку, де падаєш (скільки разів уже міг розбитися!), або карає так, що врешті зводиш до неба очі й у розпачі волаєш: за що?!! Та врешті розумієш – за що, і знаєш, де шукати відповіді на свої риторичні питання. Чи тут, у своїх уже перейдених літах, чи десь глибоко, дуже глибоко – аж до сьомого коліна...

Це, однак, не значить, що ми самі не такі уже й творці сценарію власного життя, бо вибір усе одно за нами, і ми робимо його щомиті: тут так само варто лише простежити, що стоїть за нашими відповідями – «так» чи «ні», за поворотами на роздоріжжі: прямо, вліво чи вправо підеш... Затим врешті хто рано, хто пізно, а зрозуміємо, що й жити нам випало не випадково! Зрозуміємо, якщо шукаємо відповідей...



Вибір маємо, та коло в цій грі все одно замкнуте. Менше з тим, бо найголовніше – знати правила. Хоч вони більше потрібні для тих, хто інтуїтивно відчуває, що треба спішити, що має завдання не із простих. І для тих, хто, вникнувши, не хоче сліпо йти за невидимим поводитарем, дарма, що у покірності, у повній слухняності є своя мудрість і своя насолода. Де нам про те знати на початку.

Правила людство упродовж віків достатньо вивчило, і вони цілком доступні. Залишається лише вибрати орієнтири. Сьогодні кожен може дізнатися, що закодовано в його першій (і – визначальній!) ідентифікаційній посвідці, якою є дата народження. Прочитати, що закладено в імені. Розшифрувати, чому саме в цій географічній точці планети Земля випало народитися, чому саме ці двоє, до недавня чужі навіть одне одному люди, подарували тобі життя і стали найріднішими істотами... Все можна обчислити й обмислити, та висновок буде той самий: усе в житті не випадково! І ніщо не зникає, і життя не минає безслідно, бо не закінчується смертю. Якщо хтось іще в це не повірив – то його вибір, але скільки вже у світі нашому тих, кому сумніватися не випадає. Досвід – річ не менш уперта, ніж факти.

Одного разу ми виходимо на сцену великого театру життя. І гра дуже швидко захоплює нас, і ми – імпровізуємо! Щойно народившись, уже граємо за правилами земними. За правилами людськими.

Один із російських журналів (він називався «Путь к себе») на початку 90-х років уже минулого століття друкував одкровення американських медіумів, які розповідали про свої контакти з представниками вищих форм свідомості, де йшлося і про таємниці приходу людини на Землю – народження та смерть. Сьогодні знайшла в Інтернеті розповідь про ті часи москвича Андрія Стьо-



ганцева, і зокрема він згадує: «Саме журнал заповнив духовний вакуум, що виник у період криз і потрясінь 90-х років. Журнал писав про все... Про те, як правильно жити!!! Бувало, що, прочитавши номер журналу, який потрапив до рук випадково, люди змінювали своє життя кардинально. Справді, знаходили шлях до себе. І це було чудово! А в 1996 році «Путь к себе» знайшов приміщення, яке швидко стало визначним місцем у Москві. Сьогодні його знають і люблять практично всі москвичі. Саме сюди з Ленінградського проспекту ведуть жовті сліди. Саме тут висить знаменитий транспарант «На Пути к себе можно встретиться с самим собой».

У тогочасній Україні потяг до таємних знань так самовитав у повітрі – духовний вакуум гнітив живі душі. То був час повернення до Бога, якого шукали, хто як міг. Містика, езотерика для багатьох стали просто одним із шляхів до віри, за яку більше нікого не переслідували. Раптом стало можна відкрито ходити в церкву, сповідатися і причащатися, вінчатися, хрестити дітей...

Минуло ж зовсім небагато часу, а сьогодні ті заборони здаються абсурдними, а щонайменше – дивними.

Журнал «Путь к себе» і мені «потрапив до рук випадково», якраз тоді, коли готувалася написати повість про маленьку мою землячку, полтавку, художницю Сашу Путрю, котрій так мало було відміряно – одинадцять років. Мов одинадцять кроків до Вічності. Інформація із журналу ідеально тлумачила ситуацію, а головне – згладжувала гостроту болю, без якого неможливо було щось осмислити в цій трагедії. Один із контактерів, про якого йшлося, доктор Піблз, пояснював: «Ваше життя не завжди протікало на цій планеті. Колись, як ви іще жили у світі духу, ви мали змогу оцінити, що потрібно вам для вашого власного зростання і в чому вам буде корисно взяти участь...



Ви ВИБИРАЄТЕ (*підкреслення моє. – Л. В.*) своє життя...». Читаєш ці рядки – і згадуєш «Синього птаха» Моріса Метерлінка! Може, як найперше своє занурення у потойбіччя в літературному вимірі, щемливо-ліричне, як мить синього смеркання за вікнами зими. Далі йшлося про те, що духовні вчителі вищих форм свідомості пояснюють: людина народжується у Цей Світ із конкретним завданням, вона має пройти через драму людського життя, щоб зазнати певних змін і вирости духовно, вдосконалитися. Що саме життя – це певне переживання, яке вибирає собі душа: перед тим, як втілитися на Землі, кожен переглядає «запис» майбутніх подій і завчасно бачить ті ситуації, які потрібні саме йому для власного духовного розвитку і зростання. Душа, яка готується до земного народження, сама обирає тіло, яке їй підходить. І часто перебуває поруч із своїми майбутніми батьками – задовго до народження. Їй потрібна саме та спадковість, та атмосфера, той соціальний досвід, який може дати нею обрана сім'я. Тож виходить, що наші діти – не просто наші сини й доньки, вони, а, власне, всі ми – діти самого життя. Діти Всесвіту. Діти Космосу.

Можна ще добирати сучасні глибинного змісту означення, але сама суть від того не зміниться. Бо маємо Отця Небесного – «від Якого все сталося». ЙОГО ми діти. І за якими орієнтирами ми б не пішли (закони космосу, нумерологія, астрологія...), вивчаючи правила життя та шукаючи відповіді на свої запитання, прийдемо все до того ж. Прийдемо до Нього, до Творця всього видимого і невидимого.

Не ставлю за мету когось переконувати, що Бог є. Він просто є, незалежно від того, віримо ми чи не віримо. Нині Його активно «шукає» не просто людина як істота розумна, а налаштовані на те спеціально комп'ютери



вчених, котрі сподіваються таким чином вийти на діалог. Для вчених Він – «Всевишня вселенська духовна особистість, яка перебуває за межами людського розуміння, яка відкриває Себе людям через творіння світу та участь у світовій історії. Бог створив увесь космос, саме життя, що триває тільки завдяки Йому», – цитата з «Енциклопедичного православного словника» Валерія Воскобойникова (Москва, Ексмо, 2005).

У цьому ж словнику далі: «Душа. Духовна складова людини, її божественне начало. Раніше вважалася нематеріальним тілом. Найновіші дослідження академіка Н. П. Бехтеревої показали її матеріальну сутність».

Це – лише один із прикладів, що важливо – із царини науки.

Отож, свою розповідь адресую не матеріалістам. А втім, і не ортодоксам у вірі.

Здавна в народних віруваннях існує думка, що в перші свої дитячі роки ми ще пам'ятаємо, ким і де були до народження. Нині зібрано безліч свідчень, які це підтверджують, на основі яких написано чимало книг, створено сотні науково-пізнавальних телепередач в усьому світі. В одній із таких американська дівчинка розповідала, як у небезпечній ситуації янгол урятував їй життя. А з часом, через кілька років, коли вона вже піросла, у сім'ї народилася її молодша сестричка, в якій дівчина впізнала... свого янгола-рятівника!

Янгол зберіг життя й американській письменниці Софі Бернхем – нині весь світ зачитується її «Книгою янголів». Світ, який уже аналізує, замислюється, вірить. Та й загалом американці глибше досліджують подібні явища, окремі випадки, хоч нам не обов'язково шукати прикладів так далеко. Син моєї знайомої, коли ще був зовсім маленьким, розповідав мамі про те, як солдати витягли його



із палаючого підбитого танка, інакше він загинув би. Тоді цей хлопчик ще нічого не знав і навіть не чув про війну, і жодних кінофільмів ще не бачив – не той вік! Але деталі його розповіді просто вражали, і зайве припускати, що малюк міг таке придумати, нафантазувати.

А наші дежа вю – хто їх не переживав? А наші сни? Віщий сон не впізнати неможливо, і немає жодного значення, перед яким днем чи на яке число він снівся, якщо віщий – він збудеться! Це вже мій власний досвід, і для переконливості проілюструю його хоча б одним із прикладів, бо маю їх багато (іноді жартуючи кажу друзям, що й живу, ідучи за своїми снами).

Отож снилося, наче йду знайомою з дитинства вулицею у своєму рідному селі, як раптом у небі з'являється велетенський літак, він рухається мені назустріч, а вже наді мною починає розвертатися, при цьому цілячись у мене своїм гострим залізним носом і стрімко рухаючись униз. Я відскакую вбік, і літак заходить на нове коло, і знову так само цілиться в мене... Прокидаюся збуджена, наче все щойно бачене відбувалося насправді. Якраз оця неймовірність, фантаσμαгорія баченого не викликає сумніву: сон не пустий. І того ж ранку вже на роботі повертаюся у свій кабінет із планірки й чую, що в сумочці, як каже моя мама, «співає» мобільний телефон. Дістаю його й читаю на екранчику ім'я давнього знайомого, з яким спілкуємося вкрай рідко. Я дуже здивована вже тим, що він телефонує, а десь у скронях б'ється думка про те, чому телефонує, що скаже?! Тому, розгубившись, я натискую не ту клавішу на телефоні й просто «відбиваю» дзвінок! Буквально за мить озивається на столі уже міський телефон, знімаю слухавку і чую голос мого знайомого, чие ім'я щойно висвітлював мобільний... Потрібні тлумачення? Господи, та як же все просто!



Віщі сни завжди яскраві й образні, як поезія.

Такий же «простий» для тлумачення (але невчасно розгаданий!), яскравий і образний сон одного разу занотував у своєму блокноті полтавський художник Євген Пу-
тря (він постійно веде записи у щоденнику, бо рано, ще в юності запідозрив, що світ наш має безліч таємниць і спо-
нукає, аж ніби підштовхує до їх розгадування, посилаючи неймовірні знаки. Окрім того переконався, що тримати свої сни в пам'яті абсолютно нереально: якщо відразу не занотуєш побаченого – залишиться лише глухе відлун-
ня від гостро пережитих відчуттів і туманна картинка від напрочуд логічно й тонко вибудованого сюжету).

«10 січня 1977 р. ...Ми з дружиною лежимо на скирді соломи в полі. Над нами – зоряне небо. Ми дивимося на зорі, і нам чомусь тривожно. Там щось діється, але нам нічого не видно. Лише тривога і напружене чекання чогось, аж раптом бачу – щось летить, начебто метеорит, яких завжди багато падає і згорає в нічному серпневому небі. Але цей повільно летить до нас. Наближаючись, він не збільшується в розмірі, він маленький і яскравий.

Я напружуюся, боюся, що він запалить скирду. Хапаю Віту за руку, хочу зіскочити вниз і втекти. Але не встигаю. Зірочка падає прямо на ковдру. Дивлюсь, а це не зірочка, а – яйце; воно світиться, переливається різними кольорами і пульсує, мов серце.

– Ой, там хтось є... Дивися, ворухнись! – каже Віта.

Нам цікаво й страшно. Я розумію, що яйце і події, які відбуваються на небі, якимось пов'язані. Сталося щось знач-
не, велике, незрозуміле мені.

Раптом яйце тріскається, і ось уже сидить на ковдрі маленьке голуб'я – менше за горобця, але в пір'ї, і зовсім ручне. Дивиться темними оченятами на мене, а вони – як людські і навіть обрамлені довгими густими віями...



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– Женю, давай його візьмемо! Хай живе у нас. Лерочка так зрадіє! – каже дружина...»

Не інакше – хтось намагається навчити нас читати знаки, дозволяє несподівано, на якусь мить зазирнути в інші виміри, посилає попередження або й одкровення. То також був знак, розгаданий не відразу, а лише через кілька років – як осяяння, несподівано. Сон повідомляв двом іще молодим закоханим людям, Вікторії та Євгену, подружжю, яке пережило своє перше горе – смерть первістка, синочка, – що в їхній сім'ї, де підрастає донечка Валерія (Лерочка) з'явиться малятко-голуб'ятко. Дарма, що його життя ще й не зароджене, але небесна душа того пташеняти уже з ними, вона вже знайшла їх, вона їх уже вибрала! І вони те пташеня візьмуть! – «Хай живе у нас. Лерочка так зрадіє!»

То був космічний ключ до прочитання таємниці майбутнього народження для короткого в земному вимірі життя дівчинки Саші, Олександри Путрі – Сашеньки, як її зазвичай називали в сім'ї. Вона прийшла ненадовго, але навчила своїх батьків – також не відразу, а вже потім, уже покинувши їх – розуміти суть людського життя, вона відкрила їм ті високі істини, які ще багато хто й сьогодні сприймає (а хтось лише так усе життя й сприйматиме, бо, як писав колись ще Піфагор, для них «зв'язок із космосом закрито») скептично, вона змусила їх чути й бачити більше, ніж ми зазвичай уміємо. Вона й досі говорить із ними мовою знаків, які посилає уже з Того Світу. Вона приходить до них у снах.

Вірю в те, що Саша й справді сама їх вибрала – саме їх і саме для своєї драми людського життя, через яку мала пройти з конкретними завданнями – і пройти дуже швидко, коротко! Гадаю, що її мама, Вікторія Леонідівна, що її батько, Євген Васильович, зуміли дати цій добрій душі



все те, за чим вона приходила на Землю, у Цей Світ, грішний і прекрасний, де всі ми мусимо зіграти свою роль на сцені великого театру життя.

П'єси для кожного з нас уже написані, у кожного своя «планида», скаже вам ворожка, яку має чи не кожне українське село. Репетицій не передбачено: у цій грі кожен крок – твій власний вибір, а кожен вчинок – іспит, який ти складаєш. Або ж не складаєш – провалюєш і йдеш до наступної спроби, в якій тебе екзаменуватимуть уже значно суворіше. І до певного часу навіть не підозрюєш, що ти сам собі режисер-постановник упродовж усього свого земного гостювання – аж до останньої, фатальної сцени, яку визначає Творець. Перед Ним і постанеш, звітуючи, як прожив, як виконав своє завдання, зігравши роль у черговій драмі людського життя, чи виріс духовно, чи піднявся на сходинку вище – яких скарбів надбав? Бо ж – де скарби, сказано в Біблії, там і серце ваше. А щодо завдання – в останньому інтерв'ю для телебачення, незадовго перед своїм відходом у Вічність, російський патріарх Алексій II зазначив: людині не дають хреста важчого, ніж вона здатна нести.

Життя Олександри Путрі пролетіло як мить – так само, як метеор уві сні її батька: 11 років, 1 місяць і 21 день – мало, занадто мало в земному вимірі! Саша захоплено гортала сторінки своєї драми, відкриваючи для себе світ і всі його принади. І щиро любила все, що їй було даровано. Бо неможливо не любити життя. До того ж, дівчинка від самого початку занурилась у його невидимий творчий струмінь, а через те піднесено, натхненно, по-земному палко сприймала усі свої маленькі радощі. А великі біди намагалась осмислити по-дорослому, враз наче відмовившись від свого дитинства, щоб збагнути послані їй долею випробування. Вірила, що вимолить у неї своє доросле



щастя.

Нам же, щоб притишити свій біль, щоб із ним примиритися й жити далі, залишається повірити, що ця дитина справді одержала все, за чим приходила. Ненадовго. Мабуть, вона виконала усі свої завдання. Мабуть, у мить свого відходу вона вже знала більше за нас. І тому, прощаючись, просила простити їй, що завдала рідним людям такого болю. Мабуть, інакше не могла, бо коло в цій грі земній замкнуте.

Ми це мусимо збагнути, бо не випадково й те, що саме нам із вами випало доторкнутися до її життя. Нам, вибраним долею, і тим, хто знав Сашеньку, і хто зараз читає ці рядки про неї, і хто бачив її малюнки. Може, всі ми – одне з її завдань у Цьому Світі? А вона – частинка наших власних драм? Адже кажуть, що не лише діти не випадково народжуються в тій чи іншій сім'ї, а й загалом усі люди, які нас оточують (у родині, в колективі, наші друзі й просто знайомі) так само не випадково присутні в нашій долі, що ці зв'язки – кармічні. Дехто з дослідників запевняє, що навіть у Біблії, в першоджерелах, для нас недоступних, була інформація про карму, про реінкарнацію. Тому й не дивно, що нам так хочеться про все це знати більше! І не хочеться просто помирати. Безслідно зникнути. Не відати, як живе світ без тебе.

Кожен одержує такого плану знання із власних джерел, у кожного – свої вчителі, свої драми і трагедії. Про це подумала, коли слухала монолог відомої польської артистки Барбари Брильської в одній із телепередач. Вона розповідала, як протягом трьох років не виходила на люди, бо їй було соромно, що вона – жива, що вона «не вміє умерти», тоді як її молода, красива, талановита донька загинула в безглуздій автокатастрофі. Загинула на злеті – на початку власної творчої кар'єри, коли здавалося,



що все попереду, що життя обіцяє так багато! Брильська, заховавшись од світу, постійно розмовляла з донькою, звертаючись до неї як до живої, щодня писала їй листи. Невідомо, скільки це іще тривало б і чим би все завершилось, якби не кілька несподіваних реальних телефонних дзвінків. У слухавці Брильська чула голос доньки. І тоді зрозуміла, що вона заважає їй рухатися далі, що «тримає» її своїми сльозами біля себе – про це їй говорили друзі, але тоді вона в такі речі не вірила. Після дзвінків збагнула, що не все так просто, що смерть – це щось таке, чого нам тут, за життя, не збагнути, чого ми не знаємо до кінця. Бо ще нам бракує віри у вічне життя душі. Віри в те, що смерті й справді немає. Окрім голосу Басі, який Барбара чула в слухавці, їй ще був знак. Свого часу, коли донька була жива, на дачі, на стіні їхнього будинку всі члени сім'ї у вологому бетоні залишили відбитки своїх долонь. І ось, поїхавши на дачу, Брильська побачила, що через долоню Басі пробігла тріщина... Священик, якому артистка показала той знак, запропонував освятити стіну з тріщиною. «Вона уже освячена», – відповіла Барбара Брильська. І з того моменту зусиллям волі змусила себе повернутися до життя: і тепер знову знімається в кіно, спілкується із друзями, подорожує. Її власна драма триває – людині не дано «уміти вмерти». Життя забирає лише Той, Хто його дарує. І все станеться у свій час, якого нам не дано знати.

Святитель Ігнатій Брянчанинов (його твори читаю з особливим душевним трепетом, бо вони буквально просвітлюють, дарують неймовірне відчуття легкості, умиротворення) писав: «Смерть – велике таїнство. Вона – народження людини із земного тимчасового життя у вічність. При здійсненні смертного таїнства ми знімаємо із себе грубу оболонку – тіло – і душевною істотою, тонкою, ефірною, переходимо в інший світ, в обитель істот,



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

однорідних душі. Світ цей недоступний для грубих органів тіла...».

«...в обитель істот, однорідних душі». Те ж саме: тут, на Землі, ми також замкнені в коло однорідних душ.

Тому не випадково нам випало познайомитися із Сашенькою – за її життя чи після...

* * *

Упорядковуючи домашній архів, час від часу перебираючи папери, Євген Васильович знаходив то забутий запис у старому блокноті про якусь із подій, який раптом відкривав йому істинну суть самої події. То лист, що тепер також читається по-новому після всього пережитого. Іноді натрапляв на Сашин малюнок або клаптик паперу з її дитячими віршиками, що загубилися серед німих іграшок, покинутих нею. Кожна із цих нехитрих речей і зігрівала душі Євгена Васильовича та Вікторії Леонідівни, і ще глибше ятрила їх безнастанним болем, бо знову здавалося неймовірним те, що Саші більше немає.

Вдома без неї зависла така порожня тиша, що навіть Альфа дивилася в очі батьків дівчинки довго і здивовано – так, немовби запитувала: ну, де ж вона, де ж наша Сашенька? В темних очах собаки завис якийсь аж наче людський пронизливий щем і напружена тривога, із тих очей читаєш: Альфа розуміє, що сталося щось непоправне, але вона так само не хоче в те вірити. Вона ніби ще чекає, що ця тиша знову вибухне веселими голосами, і вона готова будь-якої миті перетворитися на життєрадісну істоту із щасливими іскрами в очах, якою була досі, доки її так любила добра до неї дівчинка. Альфа ще довго жила без неї...

Немовби чекає на Сашу сумний ведмедик, що сидить на столі в її кімнаті – улюблена іграшка ще із часів Мос-



ковської олімпіади. Стоїть у кімнаті неторкано маленький візочок із ляльками. На тремпелі висить дитячий халатик. На стінах – Сашині малюнки. На поличках – її книги, платівки. Батьків велосипед із міцно припаяним до рами сидельцем, із підставкою для її ніжок...

Усе тут ніби завмерло в чеканні...

Минуло чотири роки, як не стало донечки – і саме тоді Євген Васильович прочитав давній запис у своєму щоденнику – сон про метеорит у нічному серпневому небі, про голуб'я з дитячими очима. Тієї ж миті збагнув, що то був сон про Сашу! Той забутий сон, що він його наспіх записав аж у далекому 1977 році, 10 січня, коли Саші ЩЕ НЕ БУЛО!

НОВЕ ЖИТТЯ

1977 рік

Саша народилася наприкінці 1977-го – 2 грудня.

Невже й справді у такий спосіб вона сповістила своїм майбутнім батькам про себе? Про свій вибір? Виходить – вона справді була з ними ще до свого народження? Вона справді їх вибрала – для своєї короткої драми людського життя?

У народі кажуть: перед тим, як ми народжуємося, янгол кладе свій пальчик нам на уста й застерігає: «Тс-с... Не розповідай про те, що ти знаєш!». Звідси – маємо ямку над верхньою губою. А, народившись, ми забуваємо про все, що знали. Кажуть, що ці знання до нас повернуться – коли завершиться наш





земний шлях, коли звітуватимемо перед Господом про те, як ми його пройшли, яких скарбів надбала собі душа і чи достатньо їх для її життя вічного.

Але тоді, коли ми ще тільки збираємося народитися, хай і обираючи самотійно долю земну, знаючи кожен своє завдання, мабуть, ми забуваємо про те, як захоплює, як зачаровує, як полонить ця гра – земне життя! І про те, як боляче й важко виходити з неї, коли настане означений час...

2 грудня 1977 року в пологовому будинку в центрі Полтави народилася гарненька, смаглява, повненька дівчинка. Вікторія Ємець (а вона, як і її чоловік Євген Путря, мала звичку вести щоденник!) про те згодом писала: *«О 23.30 народилася дівчинка-богатир... Її вага 4 кілограми! А зріст – 51 см. Ось так у нас з'явилася друга дочечка!»*.

Євген Васильович звечора, коли привіз дружину, і до пізньої ночі простояв під освітленим вікном у дворі лікарні з її одягом у руках. Чекав, хоч не знав, скільки доведеться чекати, просто не міг їхати додому. І то знову було найпіднесеніше чекання: хто прийде у твоє життя на завжди? Мабуть, найцікавіше у світі – вперше побачити свою дитину! Вдома залишилася десятирічна донька Валерія. Син Юра прожив недовго, бо мав хворе сердечко...

Морозна груднева ніч була для нього сповнена великим таїнством – у сузір'ї Стрільця вона запалювала ще одну яскраву зірочку людської душі. Там, за вікном, народжувалася його дитина. Ніч урочисто дзвеніла, закута у кришталеву ожеледицю.

На сніг із вікон, замальованих білою фарбою, час від часу падала, а потім різко зникала видовжена тінь жіночого силуету – напевне, то була лікарка чи акушерка. Глухо долинали крізь подвійну раму голоси та «залізний»



брязкіт медичних інструментів. До ніг Євгена Васильовича притулилося чорне пухнасте кошенятко – він і не помітив, звідки воно взялося, мабуть, із лікарняного підвалу прибігло. Жалібно нявкаючи, цей пухнастик поліз йому на руки, видерся аж на плече. Замуркотів, чорний, як ніч, притуляючися до щоки і тупцяючи лапками. Євген Васильович лише дивувався такій несподіваній сміливості незнайомої тваринки, а в душі тієї миті ніби щось зашкреблося, заворушилося недобрим передчуттям. Але він легко прогнав із думок цю ману, знову зосередившись на освітленому вікні, пильно дослухаючись, що за ним діється. Підійшов ближче і навіть вухо притиснув до холодного скла, і хоч слів не розчув, але з інтонацій зрозумів, що в палаті говорять спокійно – значить, там усе добре. Легенько постукав у раму: два довгих і три коротких удари, їхній із Вітою умовний стук.

– Мужчина! Йдіть додому! Не стирчіть під вікном!

Прозвучало категорично й вимогливо, тож мусив іти. Як





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

потім з'ясувалося, донечка народилася, коли він уже був удома.

«9 грудня. ...медсестра винесла зніченому татові доцю в голубому конверті. Починається нове життя. Скільки всього ще буде?!»

Євген Васильович привіз на таксі додому дружину й крихітну, ще безіменну донечку. І тепер у квартирі солодко пахло молоком і пелюшками. І враз другорядним стало все, що вчора іще видавалося таким важливим, невідкладним...

«15 грудня. Багато днів нічого не записувала, пролетіли, як сон. До речі, про сон: адже мені снилося, що я народила дівчинку! Хотіла щодня записувати події, але дні пролітають...»

«17 грудня. Сьогодні вперше купали маленьку. Вона лежала у ванночці мовчки, надувала щічки при поливанні водою, плюскотіла ручками й ніжками. Тато прибігає на кожен її крик, носить на руках, примовляючи: «Донечка моя хороша, моя гарненька...». Спати любить вільною, у повзунках, із розкритими ручками-ніжками, з улюбленою соскою в роті».

«25 грудня. Приємно бачити, що Жені подобається дитина. Не спускає її з рук, носить, обцілює... Боюсь, щоб не надто привчав її до рук, бо потім біда буде! Діти не повинні дуже довго бути на руках, треба привчати із перших днів до самотійності».

«Ніколи за щоденник братися. Турбот додалося. Скільки там тієї людини – крихітка, а, дивись, ніколи. Дівчинка дуже хороша, дуже! Я закоханий у неї! До Лєри, коли вона була в такому віці, у мене були зовсім інші почуття. Я ще не відчував себе батьком...»



Нові незвідані переживання й обов'язки заповнили настільки, що Євген Васильович швидко забув про своє коротке розчарування: він же сподівався, що народиться хлопчик, йому хотілося мати сина! Утім, це розчарування покинуло його ще в ту мить, коли дізнався про вагу новонародженої донечки – чотири кілограми! Дівчинка й здавалася старшою – наче їй було не кілька днів, а півтора-два місяці...

Щасливі батьки час від часу робили записи у своїх щоденниках. Вони вели щоденники й раніше, але тепер усе набувало неповторного, особливого значення: адже виросте донечка – їй цікаво буде прочитати про те, чого сама ще не здатна запам'ятати! Про свої найперші маленькі відкриття і найперші значні події в житті. Так тоді міркували обоє. А тепер здається, що насправді то якась вища сила, то їхні неусвідомлені передчуття спонукали зупинити мить у слові – щось мало залишитися матеріальне від їхнього затишного щастя. Пам'ять зрадлива, до





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

того ж, вибіркова. А в їхніх записах Сашенька й сьогодні така близька, така реальна. Без них не було б і цієї повісті про маленьку талановиту художницю, про світлу й чисту душу.

Коли Саші Путрі не стало, на прохання батьків спогади про неї написали всі, хто добре знав дівчинку. Коли її не стало, усі наче збагнули, ким вона була. Утім, це одне з неписаних правил нашого людського буття: ми цінуємо по-справжньому тільки те, що втрачаємо. А те, що маємо, видається нам таким простим і звичайним.

У записах Євгена Васильовича бачимо Сашеньку на тлі епохи: він щороку фіксував ще й найважливіші події в житті країни – тодішнього СРСР – і світу.

У рік, коли народилася Саша Путря, Леонід Брежнєв став Генеральним секретарем ЦК КПРС. Померли Сергій Лемешев, Елвіс Преслі, Чарлз Спенсер Чаплін, Марія Каллас. В Америці було створено нейтронну бомбу. Почалися гоніння на правозахисників Сахарова, Буковського, Руденка, Орлова. В продажі з'явилися диски шведського ансамблю «АББА». У Полтавському обласному музично-драматичному театрі імені М. В. Гоголя поставили «Енеїду» І. П. Котляревського. А сільська сходка в Гоголевому Шишацького району прийняла рішення клопотатися у зверненні до Міністерства культури СРСР про створення на місці садиби Гоголів-Яновських (у колишній Василівці) літературно-меморіального заповідника...



«МАМА». МУЗИКА ПЕРШОГО СЛОВА

1978 рік

Певна річ, для батьків їхнє немовля – диво з див. Із ним вони наче заново відкривають світ для себе, щодня знаходять у ньому щось нове й несподіване. Від першого «агу» до першого «мамо», від першого молочного зубика до першого самостійного кроку...

Маленька Сашуня дуже любила прогулянки по кімнатах у квартирі на руках у тата, вона пильно, аж занадто уважно як для свого віку розглядала все довкола, а ще уважніше – репродукції картин видатних митців різних епох, приклеєних на стінах. Усі відразу ж помітили це зацікавлення малярством і були тим задоволені – ось, наголошували, бачите, з'явилася в сім'ї ще одна художня натура!

«10 лютого. Впізнає і розрізняє усіх нас, посміхається, широко розкриває рот і щось намагається озвучити...» – пише мама, розповідаючи про ранкові «а-го», «а-га», про любов до «танців», до купання й плавання у ванній, і навіть про горщик, до якого мала звикла так рано, аж навіть друзі не вірили її батькам, що таке взагалі можливе.

«16 липня. Сидячи у своїй колясці, Сашенька як зазвичай тягнула «м-м-м». Я займалася своїми справами і тихенько в унісон: «ма-а-ма-а». І раптом... вона повторює, прищмокуючи нижню





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

губку: «ма-ма»... Ось так і з'явилося її перше в житті слово! Усім із половиною місяців! Ая безмежно щаслива! Мені навіть здається, що вона його повторює цілком свідомо, бо при цьому дивиться на мене. Це – музика!!!»

«25 вересня. У нас тепер такий домашній розклад: з понеділка до четверга я сиджу із Сашенькою до другої – третьої години дня, доки повернеться з роботи Віта, а потім сідаю працювати. А з четверга до наступного понеділка з нею Віта, а я бігаю у справах.

Дитя чудесне! Все розуміє. Любить, коли розказую щось у дійових особах і міняю інтонацію голосу... Дуже





любить Леру. Та також заводна! Коли граються удвох, то можна оглухнути!»

Напередодні свого першого дня народження Сашенька спостерігала через вікно разом із мамою за хурделицею, щойно перехворівши. Високу температуру допомагала збивати її хрещена мати, близький друг сім'ї, дружина художника Валерія Мозока – Галина Мозок, а батьки пережили справжній жах. Дівчинка захворіла в один вечір із бабусею Марією, щойно та приїхала до них погостювати із Вінниччини.

Про саме свято батьки розповіли своїм щоденникам кожен окремо.

Вікторія Ємець:

«2 грудня. Сьогодні Сашеньці рік!.. Прийшли в гості Мозоки з дітьми. Сашенька сиділа за столом, у центрі, на високому своєму стільчику. Посадили її на кожушок, обмили свяченою водою ніжки, запалили свічку. Окропили навхрест і так само навхрест зрізали по пучечку волоссячка на голівці... Перевдягли у святкове червоне платтячко, наділи колготки, черевички, і власними ніжками ми вийшли до гостей!».

За стародавнім звичаєм погодали. Коли маля сиділо на кожушку, довкола нього розклали різні речі – гроші, книгу, губну гармошку, стетоскоп, цукерки і коробку кольорових олівців – на вибір! Дитина без вагань схопила олівці.

– Буде художником! – вигукнули всі одночасно.

Євген Путря:

«2 грудня. Сьогодні рік Сашеньці! Погрався з нею. А сльози душать. Боже, як боляче. Вдома хоч не з'являйся... Пішов у місто... На розі біля Петровського парку стоїть бабуся, побирається – змерзла, аж труситься.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– Бабусю, ви в церкву ходите? ... Тоді, будь ласка, помоліться за здоров'я Олександри, дівчинки, донечки моєї...

Дав їй п'ять карбованців. Вона взяла їх і розплакалася...».

Класична домашня історія: зять і теща не знаходили спільної мови. Утім, як і свекруха з невісткою. Євген Васильович не терпів авторитарності, а тут ще й був переконаний, що саме через тещу занедужала донечка, бо вона приїхала до них уже хворою.

Із записів поміж рядків читається біль, від якого потерпають двоє дорогих одне одному людей, над якими зависла ця прикра побутова невлаштованість...

Наприкінці року в них відбулася довга розмова з цього приводу – і настало певне перемир'я.

Готувалися зустрічати Новий рік, уже принесену ялинку заховали на балконі – вона мала стати сюрпризом для Сашеньки.

Відходив рік 1978-й, у літописі якого Євген Путьра, зокрема, виділив такі події: на престол римсько-католицької церкви зійшов Папа Іоанн-Павло Другий. Помер скульптор і режисер Іван Кавалерідзе. До складу ЦК КПРС уведено Михайла Горбачова. Фірма «Мелодія» випустила диски із записами оркестру Поля Морія. Вийшов мультфільм «Троє із Простоквашино». Георгій Данелія зняв «Міміно»...





ІЗ СОСКОЮ БІЛЯ МОЛЬБЕРТІА

1979 рік

У січні Саша почала ходити самостійно, уже не тримаючись за руки батьків. Але заснути без соски ще не могла, і тут суворим вихователькам, мамі й бабусі, котрі просто викинули пустушку, як непотріб, довелося змиритися: на татове прохання сусідка Катя мусила відшукати вже покинуту її сином соску для змученої безсонням Сашуні. Адже вона навіть коли щось їла, свою пустушку все одно міцно тримала в кулачку...

Щоденник Вікторії Ємець

«3 квітня. Дуже любить казочку «Про курочку Рябу» і допомагає мені переповідати її одним словом – «ба-ба»...»

«3 травня. ...З Лерочкою може сидіти годинами і розглядати в альбомі марки. У неї чудова зорова пам'ять, знає і розрізняє марки за кольорами і за портретами. ...З бабусею навчилася орієнтуватися по карті світу. Безпомилково впізнає за конфігурацією Японію, Китай, Австралію, Америку, Нову Зеландію, Африку... Моє повернення з роботи відчуває інтуїтивно й починає «мамати», гукати «ді-ді-ді Таті!» (йди-йди до Саші!). Росте дуже розумна і кмітлива дівчинка, але легкоранима й чутлива...»

«4 червня. ...Сьогодні з'явилися короткі речення: «Сясі дай!», «Сясі дать!»





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Щоденник Євгена Путрі

«1 липня. Несу Сашеньку на плечах, спускаюся до Пушкарівського ставка. Сонячний день. Діти купаються, вода переливається срібними бризками. Сашенька, відчую, потягнулася туди тільцем і, показуючи пальчиком, сказала чітко: «Там вода і діти!». Це її перша фраза».

«27 листопада. Мене несподівано викликали в управління, я залишив пензлі, акварель і роботу на мольберті... Коли повернувся – ахнув: Саша стоїть і замальовує пензлем мою композицію!

– Сашо! Не можна!

Вона – в сльози, злякалась. А я схотів композицію... Батечки!.. Два місяці роботи пропало...

Помирилися. Дав їй пензля, фарби, альбом, посадив біля себе... намазюкала те саме... Питаю, що це?

– Кака!..

...У 1979-му в Афганістані почалася неоголошена війна. В Англії до влади прийшла Маргарет Тетчер. Створено фільми «Дартаньян і три мушкетери» з Михайлом Боярським, «Звичайне диво» Марка Захарова, «Місце зустрічі змінити не можна» Станіслава Говорухіна. У Полтаві відкрито широкоформатний кінотеатр «Полтава». Пісенно-танцювальний ансамбль «Лтава», а в його складі і Євген Путря взяв участь у фольклорних фестивалях у Німеччині. Почалося відновлення садиби Гоголів-Яновських. Відкрито пам'ятник Миколі Скліфосовському...



ДИМ НАД ХАПТИНКОЮ

1980 рік

24 січня Сашеньку хрестили. Потаємно, як це робили тоді всі православні християни, котрі дотримувалися церковних правил, але мушили бути дуже обережними. Шукали, напитували, в якому із храмів і котрий священик і дитину охрестить, і батьків та кумів не викаже, не занесе їхніх прізвищ до списку, який потім потрапить у партійні чи комсомольські комітети. «Всі знали, що за таке можна добре поплатитися...» – пише в щоденнику Євген Путря. Радянський художник та його дружина-педагог ну ніяк не могли зганьбити себе в очах громадськості своїми забобонними віруваннями, а в церкву дозволялося відкрито ходити хіба що набожним бабусям, яких уже марно перевиховувати в душі атеїзму, тим паче, що ці несвідомі елементи уже не складали жодної загрози суспільству.

Євген Васильович знав, що співробітники художнього музею мають контакти із священиками Спаської церкви, консультуються з ними щодо зберігання старих ікон та золототканого шитва. Запитав свого приятеля, мистецтвознавця Віталія Ханка, чи не посприє він йому в цій справі.

– О! Так у мене є там добра знайома! Валентина Магденко, вдова того Магденка, чиї роботи ти бачив у музеї. А вона ж якраз працює старостою у Спаській церкві – дуже чемна, порядна, приємна жінка. Я зайду до неї, погостю, – пообіцяв Віталій Миколайович.

«І ось ми у неї вдома. Тарас Орищенко привіз нас із дітьми: свого сина Ростика, Бразанських із Вітюшею, мене з Вітою і Сашенькою. Священик о. Володимир провів усю знічену ораву до сусідньої кімнати й зачинив за собою двері. Конспірація необхідна...» – писав Євген Путря.



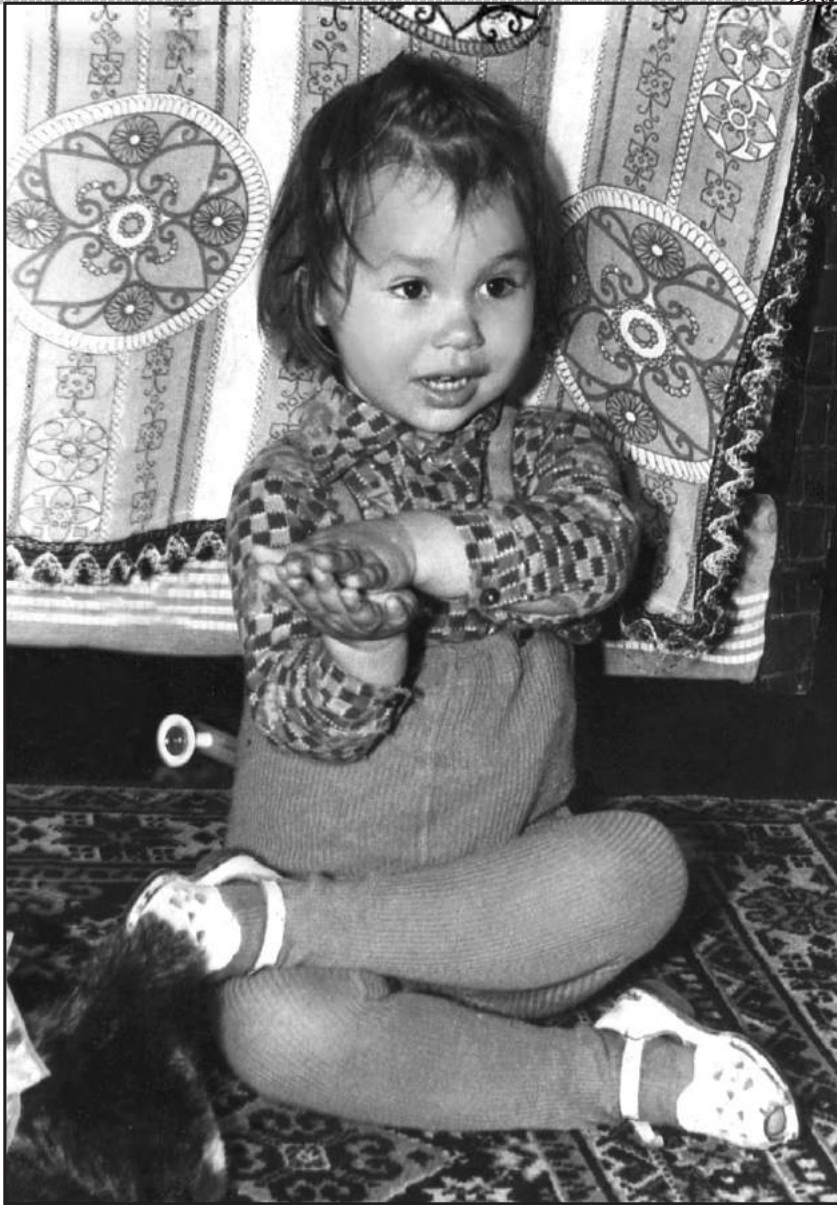
Із церкви поїхали на Юрівку, до батьків Євгена Васильовича, де з приводу законспірованого таїнства у великій кімнаті уже чекав на гостей святково накритий довгий стіл на честь хрещення онуки. Вікторія Леонідівна розповіла, як відбувався сам обряд. Коли отець Володимир почав голосно молитися, Саша здивовано дивилася то на нього, то на маму. Але була задоволена, коли священник намалював елеєм їй хрестик на лобі, на плічках і долоньках: «Понюхай, мамо, – пахне!» – простягла ручки до Вікторії Леонідівни.

Сидячи в тата на руках за столом, Сашенька вихвалялася: «А в мене х'єстик! Це мені Бозік подаїв!».

У два з половиною роки Саша вирушила з мамою та сестричкою у свою першу в житті подорож – у Дзигівку до бабусі Марії, на Вінниччину. Сашеньці сподобалося їхати в поїзді, який гойдав її всю дорогу, а вдома у бабусі на неї вже чекав легкий і м'який ведмедик – іграшка зростом із саму Сашу. В гостях вона щоразу засинала, обійнявши ведмедика, але ніколи не просила забрати його в Полтаву. І щоразу, від'їжджаючи, прощалася з ним так, наче він був живий.

Усі разом по телевізору стежили за подіями Московської олімпіади, а Сашенька раділа кожній зустрічі з олімпійським ведмедиком, яко-





Перші вправи з йоги



го дуже любила. І гірко плакала, коли він відлітав на повітряних кульках із прощальною піснею Пахмутової по завершенні олімпіади.

Мама водила дітей до лісу, де вони збирали ягоди й гриби. По дорозі у селі Саша вперше побачила корову з телятком, квочку з курчатками, жуків-рогачів.

«Усе їй цікаво, все викликає цифрий захват! Це просто неможливо передати словами, це треба бачити!». Я написала листа татові Жені, а Саша на останній сторінці намалювала нас усіх», – згадувала Вікторія Леонідівна уже в Полтаві.

У жовтні оформили Сашу в дитячий садок, що далось не просто. До того ж, не на Половках, де жили, а в іншому мікрорайоні міста – Алмазному. На стіні будівлі красувалася мавпочка, викладена з коричневих кахлів. Вона з першого ж погляду нікому не сподобалася, та рахітичного вигляду тваринка, як, утім, і сам заклад. Молоді виховательки нагадували дресирувальниць і мамі, й дитині – Саша з першо-

го ж дня не хотіла залишатися з ними. Доводилося щоранку її довго умовляти, відволікати розмовами, щоб вона врешті пішла до діток у групу.

В її казковому домашньому світі було тепло й затишно, він був добрішим і гармонійнішим, ніж світ довколишній уже хоч би тому, що там ніхто й не згадував про дитсадок. Саша так і не зуміла його полюбити, дарма, що настав час, коли мамі треба було після відпустки виходити на роботу. І одного разу, коли вони з татом уранці вирушили з дому, Сашенька всю дорогу просила його, щоб він не вів її в дитсадок, а щоб вони повернулися назад.





«Серце люблячого батька не витримало цього випробування, і вони таки вернулися додому», – пише мама в щоденнику.

Давня приятелька допомогла влаштувати Сашеньку в інший дитсадок, що розташований неподалік від їхнього дому, на Половках, де вона й сама працювала вихователькою. Там дівчинка, як не дивно, прижилася дуже швидко. Хоч і виходила з дому щоразу в сльозах.

Щоденник Євгена Путрі

«3 листопада. На відміну від Лери з її хлопчачою вдачею Саша – типова дівчинка: вовтузиться з ляльками... дуже любить нарядні платтячка, банти, намагається ходити в маминих черевиках на високих каблуках. Така смішна!.. Лагідна така маленька!»

Саша дуже любила свій дім, із якого починався її світ побіля мами – педагога-музиканта, й батька – відомого у Полтаві самобутнього художника. Тож і не дивно, що згодом вона випробувала себе в обох цих напрямках. Успішно пройшла прослуховування і була прийнята в студію при маминому Полтавському музичному училищі імені Миколи Лисенка. Втім, нудні ноти й сидіння за піаніно над вправами їй швидко набридли – не її то справа! Тож добре зробив батько, коли зафіксував у щоденнику ще й ось такий момент:

«8 листопада. Сашенька малювала синім фломастером, а потім розфарбувала себе і, мабуть, жувала фетровий стержень – увесь рот, язик, зуби – сині! Намагався відмити пральним порошком, але нічого не вишло. Зараз спить. Я дивлюся на неї й мимоволі сміюся: мордашка в синіх розводах, пальчики темно-сині – і спить, хоч би що».



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Незабаром усе в квартирі було розмальоване до тієї висоти, куди діставали Сашині ручки.

«Мене любить найдужче, а про себе я вже й не кажу», – щасливо зізнавався у щоденнику Євген Васильович, продовжуючи записи 8 листопада.

Вранці Сашенька зазвичай будила всіх своїм «Ку-ку-ї-к-у-у!». Але буденний ранок змушений був щоразу руйнувати цей затишок і всіх розгонив із дому на цілий довгий день.

2 грудня Сашеньку відвели в дитсадок святково вбраною і віднесли діткам бісквітний торт, цукерки й печиво – Саші виповнилося три роки. Увечері святкували вдома, з гостями. Іменинниці бракувало слів, але вона захоплено переповідала, як її вітали дітки в садочку. А потім, украй стомлена святковим днем, так і заснула, розглядаючи подарунки...

Щоденник Євгена Путрі

«14 грудня. Сашенька точно буде малювати. Як і Лера. Грається, грається, а потім бачу: лежить животом на килимі і захоплено викручує олівцями складні лабіринти на папері... А сьогодні вбігла до мене з радісним криком... – щоб розповісти, як вони з Лерою малювали лісову хатинку. Дим над хатинкою (але з очима!) Саша намалювала самотійно...»

...1980-го в Америці обрали президентом Рональда Рейгана. Михайло Горбачов став членом Політбюро ЦК КПРС. Заарештували академіка Сахарова за його виступи проти війни в Афганістані. Було вбито Джона Леннона. Помер Володимир Висоцький. В автокатастрофі

Усе в житті не випадково



загинув секретар ЦК Білорусії Петро Машеров. У продажу з'явилися напої «Кока-кола» й «Фанта»...

САША І САШКА

1981 рік

Свої фломастери Саша брала із собою навіть у туалет. І там у синіх клітинках на шпалерах, які нагадували їй вікна сусідніх будинків, малювала діток, пташок, кошенят, цуценят, силуети з гітарами.

— Це — наші Половки, — пояснювала батькам. — Дев'ятиповерхові будинки. Це вони пізно ввечері, коли у вікнах все видно...

— Чи вони тобі не набридли? — дивувався тато.

Їхні Половки — такий собі полтавський спальний район із близько поставленими одна біля одної переважно п'ятиповерхівками, без жодних архітектурних див чи надмірностей.

— Так вони ж у мене не справжні, а казкові! — пояснювала дитина.

Щоденник Вікторії Ємець:

«1 липня, с. Дзигівка Вінницької області.

Ми знову відпочиваємо у бабусі. Уранці, щойно умившись, Сашенька побігла рахувати курчат і курочок. Дуже любить їх годувати, гладить їх, голубить...»





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

«Серпень. Ми ще у бабусі. Всі дні на повітрі. Сашенька нам в усьому допомагає: носить у поливальниці воду для квітів, доглядає свої улюблені троянди... Увечері збирає в сараї по гніздах курячі яйця...

Стала така розважлива! Засуджує свої погані вчинки й обіцяє виправитися. І виконує обіцянки.

Вранці розказала мені свій сон (перший усвідомлений сон):

– Мені снівсья маленький коник-стрибунець, він попросився до мами, і я його відпустила. Він поплив-поплив, як кораблик!

– Коники не плавають, а стрибають, – поправила я.

– Амій – поплив!

Саша умовляє мене, щоб ми залишилися в селі надовго, бо вона не хоче ходити в дитсадок...»



У лісі вони із мамою збирали «ліхтарики ельфів» – сунічки.

А вже наприкінці серпня сонячного ранку Євген Васильович спішив на велосипеді до Київського вокзалу – зустрічати своїх дівчат із дзигівського літа. Нарешті дочекався, «уже здичавів у порожній квартирі. Іноді аж тихенько сплакну. Подивлюся на Сашині іграшки, книжечки, застелену постельку – і заниедуша», – зізнається в щоденнику. Два дні тому, 22 серпня, він одержав телеграму від дружини, щоб зустрічав їх у



понеділок. Приготував товчену картоплю (найсмачнішу для Саші страву!), м'ясо на кісточках, купив кілька пляшок «Крем-соди»...

Чекав на пероні. Поїзд уже повільно зупинявся, із вікна четвертого вагона махнула татові рукою радісна Лерочка.

Доньки підросли, завважив, розглядаючи їх ще здалеку, а від того наче схудли. Ціле літо не бачивши тата, Саша засоромилася, коли підійшла й зупинилася перед ним – сховала своє личко в маленьке пухнасте ведмежа, іграшку, яку тримала в руках. І лише після того, як Євген Васильович підхопив доньку на руки й розцілував, заговорила:

– Ми пр-риїхали!.. А Лер-ра пер-ршою тебе побачила!

Вона з гордістю «рикала», демонструючи свій маленький набуток під час розлуки.

Вдома захоплено розповідала батькові про Дзигівку. Адже там чудесний вільний світ – цілий день можна гуляти в самих трусиках, прямо з дерева їсти черешні, вишні, шовковицю, ловити курчат і цілувати собачку Рижку та котика Тишку, а головне для неї все те ж – у дитсадок іти не треба! Там Сашенька до всього ще й розпитувала маму, де саме у Дзигівці ходив її тато як був солдатом – навіть його сліди на стежці пробувала віднайти, коли вони мандрували аж до військової частини, де він колись служив. І збирали по дорозі мамині спогади. Сашенька дуже любила слухати її розповіді.

Їй шкода було, що літо промайнуло так швидко. Бо в дитсадок Сашуні все-таки довелося йти знову.

Прокидаючись рано – о шостій ранку, вона вставала і щоразу прямувала до тата. Приповзе, теплою зі сну щічкою притулиться до його обличчя на подушці й при-тихне...



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Євген Васильович намагався забирати Сашу із дитсадка раніше, не чекаючи вечора. Сам водив її на прогулянки після обіду, катав на своєму велосипеді. Зрештою в «Дитячому світі» купили й для Саші велосипед: тепер у кожного члена сім'ї – по велосипеду! Щоправда, поїхали не відразу: Саша тисне на педалі обома ніжками одночасно, пихкає, сердиться, а веломашина – не їде!

Гуляючи з дітками у дворі дитячого садочка, Саша не стільки з ними гралася, як виглядала тата – чи ще не йде по неї? І, помітивши його здалеку, швидко казала «до побачення» виховательці й спішила йому назустріч.

Щоденник Євгена Путрі

«5 листопада. Зайшов у дитсадок по Сашеньку. Вибігла радісна й знічена:

– А я тебе так здає-здає! (ждала-ждала!). Де ти був? Угадай, що у мене в ручці? Не вгадаєш? Це тобі гостинчик! Від мене! Нам із чайком давали...»

На долоньці лежали дві уже липкі карамельки.

Невдовзі до небажання ходити в дитсадок додалася ще одна, але, як жартували батьки, «вроджена», проблема: Саша втратила апетит. Повторювалося те саме, що було свого часу з її мамою Вітою, із сестричкою Лерочкою. Хіба що увечері, коли Сашуня дивиться діафільми з коментарями, можна щось непомітно їй і в ротик запхати.

Бувало, залишалася з татом удома й на кілька днів, прихворівши. І тоді найважче було для нього – нагодувати донечку.

– Ой, знову їсти... Я ж не голодна, тату, – починала пхикати, коли надходила обідня пора.

Доводилося за столом розповідати казки, а з часом вигадувати все нові й нові історії, щоб якось змусити Сашуню хоч трохи підкріпитися...



Сашенька підростала, і тепер усе частіше, прокидаючись вранці, казала:

– Я коли встаю, то мені найперше хочеться малювати!

І надовго сідала за роботу. Іноді малювала цілий день – олівцем, аквареллю, фломастером, авторучкою. З її слів тато записував під малюнками, що саме там зображено – сама писати Саша ще не вміла: «Це – Вітя Бражанський, це – Кіт у чоботях», – диктувала.

– Бачиш, який красивий кіт! Ич, як принарядився!

– А це я, Саша Путря. З букетом і в капелюшку...

Якось намалювала дівчинку із великим ротом, розкуйовдженим волоссям.

– А це хто?

– Це – Сашка... Напиши: вона кричить отак: «А-а-а!».

Сашка – це та дівчинка, якій перепадає від усіх: за те, що вона не слухає старших, що забуває вимити ручки, що погано їсть, що ковбаску не жує, а носить за щічкою по півдня, і довго сидить на горщику, і порвала красиву кни-





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

жечку, і носить у квартирі мамині концертні черевички... Зате хорошу дівчинку Сашеньку всі хвалять, нею захоплюються, бо вона – найслухняніша серед діток, і вихована, акуратна, лагідна.

– І де вона взялася?

– Хто? Ти?

– Та ні, ота Сашка! Ви з мамою її бачите, а я – не бачу! Яка вона?

– Ну, ти ж її намалювала. Такою вона і є.

– Так це я намалювала, як вона кричить, а не портрет.

– А вона схожа на тебе – ви як двійнятка. Якщо хочеш, забрудни своє личко, розкуйовдь волосся й подивись у дзеркало – і побачиш, яка вона.

Саша так і зробила.

– Ну, сподобалася тобі Сашка? – питає тато.

– Ой, таке страховисько! Опудало!

...У грудні випав пухнастий сніг, довкола біло-біло – наче у сніговому царстві. Мама зібрала Сашеньку на прогулянку – вони із татом вирішили покататися на санчатах. Шапочка, шалик – видно тільки носик.



Поїхали в Пушкарівський лісок. Тато біжить, мов конячка, брикається, смикає санчата з боку в бік. А Саша верескливо сміється, хилитається на сидінні, мов китайський бовванчик.

А в лісі гуляли пішки. Саша розповідала, що у них в дитсадку вихователька – справжня художниця і не свариться, якщо в когось із діток щось не виходить, а жартує, показує, як треба правильно малювати. І що найкра-



сивіша фарба у світі – зелена! А ще – оранжева! І що на полиці в дитсадочку сидить дуже гарна німецька лялька, яку звати Катя, але чіпати її не можна, бо вона зачарована аж на три роки!

Бродили в лісі, доки стемніло. Зате нагуляли добрий апетит.

Ялинку купували разом із мамою. *«Санечка дуже любить свята, – записала вона. – Особливо Новий рік. Вірить, що існує Дід Мороз і чекає від нього подарунків. Мріє про них уголос і тим самим полегшує нам завдання щодо їхнього вибору. Разом вирізуємо й розмальовуємо всілякі прикраси на ялинку, клеїмо іграшки, на стінах розвішуємо ялинкові гілки і прикрашаємо їх сріблястим «дощиком» та ватою. Саме з цього починається наше улюблене свято. Зазвичай, ялинка стоїть у нас і після свят ще майже місяць. А потім ми її відносимо в Пушкарівський лісок і залишаємо там серед живих дерев...»*

Скоро-скоро Новий рік. Саша розглядає в книжках малюнки – ілюстрації до казок.

– А де король діває корону, коли спатки лягає?

– Чіпляє на вішалку, – каже тато.

Саша недовірливо подивилася на нього, чи він не посміхається – тобто, чи не глузує з неї. Помовчала, розмірковуючи, – щось їй видалося все ж підозрілим у татовій відповіді. А потім каже, наголошуючи:

– Так вона ж зо-ло-та!

– А в королів усе золоте.

Знову міркує...

– Не може ж він спати в короні. Вона залізна, в головку йому давитиме...

– А-а, я зрозуміла: він її ховає під подушку! А як тільки хтось зайде, відразу одягне і стане король!

– А без корони він що – не король?



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– Король. Але чужі можуть не знати, зрозуміло?
Наступного дня Сашуня ділилася з татом ще одним, важливим для себе відкриттям:

– Ой, подивися, що я знайшла! Наполеон!

Вона прибігла до Євгена Васильовича з книгою «Герої Бородіна», в якій побачила портрет Наполеона Бонапарта.

– Так це ж імператор! Уявляєш? А я гадала, що – торт!

Її улюблений торт «Наполеон» обов'язково прикрашав новорічний стіл і дні народження усіх членів сім'ї.

До завершення 1981-го лишалося кілька днів.

Того року в СРСР відбувся XXVI з'їзд КПРС. Леонід Брежнєв відзначав своє 75-річчя, одержав четверту Зірку Героя Радянського союзу. Пролунав заклик «Економіка повинна бути економною». Вперше було запроваджено літній час – стрілки годинників переводилися на годину вперед. На ринку з'явилися болгарські, молдавські, кубинські, італійські сигарети. В США запустили перший «Шатл». Президентом Франції обрано Франсуа Міттерана. Режисер Марк Захаров поставив у «Ленкомі» «Юнону і Авось». У Російському музеї відкрилася виставка «Москва – Париж, Париж – Москва»...





ТНОМИК КЕША

1982 рік

Сашенька розповіла, що в дитсадку вихователька Людмила Михайлівна похвалила її за малюнок і сказала, що він найкращий. Тривав січень, і діти одержали завдання намалювати зиму, тож в їхніх альбомах з'явилися снігові баби, Дід Мороз і Снігурочка. А в Сашиному – собачка, якій холодно на вулиці, тому вона була зодягнена в шубку із шаликом, а на лапках – теплі носочки.

– А де собачки ночують? – запитала у тата.

Хто де: під кущами, у баках для сміття, а кому пощастить – у під'їздах...

– І взимку?! Мої біднесенькі! У тьоті Лесі Бобик хоч у будці живе, а вони... А чому їм ніхто будиночків не зробить? Щоб у кожного була своя кімнатка, своя постелька, їжа спеціальна...

Саша намалювала сімейство собачки Рижки: п'ятеро її цуценят лежать кожне у своїй колисочці із сосками в ротиках, а шостого Рижка носить «на руках» у голубому конвертику для немовлят. На полицках – баночки з різною їжею, молоко, довгі в'язочки сосисок, цукерки, тістечка...

Гуляли на морозі, Саша сміялася, що тато такий «зморщений» від холоду, а сама зізналася:

– Я так змерзла, що у мене аж руки стали неслухняними!

– Давай розітру.

– А в тебе – слухняні? А ти знаєш, як намалювати зиму, щоб було холодно?

– Знаю. Треба малюнок покласти в морозилку...

– Е-е, який ти хитренький! Не знаєш? Не знаєш!

– Ну, не знаю.

– Так і я ж не знаю! Ось які ми з тобою незнайки!



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Малювання непомітно стало основним заняттям для Сашуні.

— Чому ти користуєшся тільки кольоровими олівцями? — питав батько, коли вона знову малювала, енергійно «закручуючи» волосся довкола голови якоїсь «маки-капляки».

— Бо вони красиві!

Півзошита змалювала своїми автопортретами.

— Бачу, ти любиш себе, правда ж? — жартома наголошував тато.

— Так і ти ж любиш мене! А треба малювати тільки те, що любиш!

— А Сашку навіщо тоді малювала?

— Так мені її жалко... Я коли виросту, знаєш, ким я буду?

— Знаю: дружиною короля.

— Н-ну, так... А ще ким? Ага, і не знаєш! Сказати?

— Скажи.

— Я буду-у... Тільки не смійся! Я буду казкарською художницею!

Малює чорною акварельною фарбою:

— Це — дядя Ніч. Так і підпиши. А на Білого дядю у мене немає фарби... Чуєш? Немає білої фарби! Але я все одно його намалюю...

Так і сиділа б над зошитом з олівцями, й не згадавши про їжу. Але Євген Васильович мусив нагадувати — умовляв, наперед знаючи, що на обід вони знову витратять не менше, як годинку-півтори.

— А ти розкажеш щось цікаве? Щось новеньке, не про царевичів? — починала торгуватися Сашенька.

Казки, пригоди, всілякі історії Євген Васильович розповідав їй щодня за їхньою трапезою. І більше того: уже переповів і свою біографію, розповів чи не про усіх своїх друзів, і про війну розказував, і про німців, які жили у них



на квартирі, і про Бобика, і про кота Бармалея. Його фантазії уже вичерпувалися, коли раптом, і для себе самого несподівано, він знайшов новий хід:

– А ти нічого не чула про гномика Кешу?

– Ні-і-і. А хто це?

– О-о! Ну, тоді готуйся довго слухати... Кеша – це маленький хлопчик, гномик такий, він живе у лісі. Я з ним познайомився, коли ти їздила до бабусі в Дзигівку.

– Справжній гномик? Живий? А ти мене не обманюєш? Гномики бувають лише в казках...

– У яких казках! Я його навіть на руках тримав. І розмовляв із ним, – упевнено вів далі, і сам уже захоплюючись, Євген Васильович.

– Правда? – Сашині оченята круглішали. – А який він?

– Відкривай ротик. Ну-у-у– гам!.. Молодець! Іще... Гарненько жуй!

– Жую, жую. Який він?

– О-такий завбільшки, як у тебе пальчик.

– Ой, яка крихітка! Мій хороший... А він гарний?

– Дуже. З голубими очиськами, волоссячко кучеряве, світленьке таке. І ковпачок на голівці, червоний із золотою китицею.

Саша слухала так, що нагодувати її можна було чим завгодно. Тато ж, скориставшись нагодою, стояв на своєму: продовження історії звучатиме лише під час обіду наступного дня. Саша мусила прийняти його умови. Окрім того, охоче слухала платівку про «Кота у чоботях», ця пригода її також захоплювала, створювала «ілюстрації» до неї, але за обідом мала звучати тільки розповідь про гномика Кешу...

Малюючи, Саша регулярно, по одному, носить татові на підпис свої творіння:

– Це Кіт у чоботях буде битися з Людоїдом! Бачиш, у



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

нього шабля! І чоботи. Але вони м'якенькі, як у мене валяночки.

А свої валяночки Саша дуже любила.

– Тату, а ти знаєш, як намалювати сріблястого гібона? Срібною фарбою?

Її запитання і власні пояснення звучали безупинно, коли вони з татом залишалися вдома удвох і подовгу «працювали» поруч.

А тим часом на чистому аркуші уже починався новий сюжет.

– Це Вітя каже мені: «Здрастуй, Саса!». А я йому кажу: «Здрастуй, Вітя!». Він у мушкетерському вбранні. А я не красива вийшла. Плаття гарне, але я – ні. Я потім намаляю красиву. Підпиши: «Це я з Вітею зустрілася на Юривці...».

На малюнку хлопчик і дівчинка простягають один одному руки.





А малюнок такий яскравий! І вишукане вбрання дивує кожною своєю дрібничкою – і де в дитини береться стільки терпіння, щоб так промовисто виписати кожен воланчик, кожну пір'їнку, а їх ще й так багато на малюнку! Це якраз тоді вона збиралася почекаати, доки маленький Вітя, двоюрідний братик, підросте і стане її нареченим. А в уяві ось вони уже зустрілися на Юрівці. На білому тлі аркуша їх двоє, лише збоку, позаду Віті, – будка із песиком на ланцюжку і біла-біла кицька. Хлопчик і дівчинка дивляться прямо в очі один одному, а звірята ще чекають – із ними діти ще не зустрілися, вони ще до них «не дійшли»...

– Ні, я тут некрасива, намалую потім по-іншому...

Щоденник Євгена Путрі

«29 березня. Я скоро й сам повірю в існування гномика Кеши! У нього вже з'явилася сестричка Кіра. Кінця цієї історії не видно. «Тисяча і одна ніч!» ...Сашиа уже запитує, коли ми підемо до нього в гості. Викручуюся, як можу...»

«1 травня. Вчора майже весь день провозився з велосипедом, прикріпив до руля саморобне сидло для Сашеньки, з бортиками, із педалями для ніжок. Посадив її. Сподобалося! Не хотіла вставати. Пообіцяв, що завтра повезу її на парад, лише тоді вилізла із сидла.

А сьогодні ми поїхали. Їде й сміється від щастя! Але в місті довелося вести велосипед у руках, товкотнява така, що можуть і затоптати. Прилаштувалися біля дерева і дивилися на колони демонстрантів... Найбільше Саші сподобалися надувні кульки й костюми оркестрантів. Стрибала у своєму сидлі, плескала в долоні, разом з усіма дзвінко кричала «Ура-а!». Купив пляшку лимонаду і два тістечка на її вибір, а потім ледве знайшли, куди сходити в туалет. Здавалося б, місто, а ніхто такими питаннями не переймається...»



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

«7 травня. Телефонувала Віра Верещак, староста нашого хору, повідомила, щоб готувався до поїздки у Францію. Не вірю!!!

Вдома охають і ахають, а мене лихоманить: тільки б не зірвалося!..

Сашенька питає:

– А у Франції Буратінки є?

– Звичайно, є! Тільки там їх називають Піноккіо.

– А він такий же, як і наш? У ковпачку? З довгим носом? Можна, я його називатиму Буратінкою?

– Можна! Йому це сподобається!»

Увечері перед сном Євген Васильович читав Сашеньці її улюблені казки...

– А чому казка називається казкою? – запитала вона, перебивши татове читання.

– Тому, що її розказують. Від слова «казати».

– Чого ж ти тоді читаєш? Розказуй! – сміється, задоволена своїм влучним і дотепним зауваженням.

Уже наступного дня казкові персонажі оживали в Сашиних малюнках. Вона вигадувала для них сюжети й пригоди поза рамками почутої історії. Коник-Горбунець, наприклад, швидко біг і ніс на своїй спині веселу компанію: мавпочку, білочку і бобра з пучком барвистих надувних кульок, і на тих кульках летіли над головами звірят ведмедик, лисичка й песик. А на голові коня стояла пташка й видувала мильні кольорові кульки. У стремені «їхала» малюсінька мишка. Кінь і звірята – у вбранні з барвистими орнаментами. А Курочка Ряба заховалася від грози і блискавок у халабуді разом із веселим гуртом пухнастих жовтих курчаток.

Вихідними днями мама і Сашенька гуляють «по своїх» Половках – це інші, ніж у Саші з татом, маршрути. Про них Вікторія Леонідівна розповідає у своїх записках, коли випадає вільна часинка.



Влітку на зеленій галявині одного разу побачили маленьке козеня. Підійшли до нього, нагодували хлібом і травичкою з рук.

— А де ж його мама? — запитує Сашенька стурбовано.

— А о-он там, пасеться.

— А тато в козенятка є?

— Звичайно ж, є в нього й тато.

— Значить, повинна бути й сестричка! — заспокоїлося дівча, бо маленьке козенятко не покинуло одне. Саша вже знала, що в цьому світі затишно тільки тоді, коли всі поруч: мама, тато, сестричка чи братик.

Євген Васильович вечорами ходив на репетиції хору, від яких неймовірно стомлювався, а вдень паралельно оформляв документи на поїздку до Франції і страшенно сердився через біганину, пов'язану з тим.





Дівчатка допомагали йому складати речі в дорогу, особливо Саша старалася: поклала до валізи кілька шматочків рафінаду, кілька бубликів і свого улюбленого пупсика. Ходила за татом хвостиком, а щойно він сяде – вона вже у нього на руках: обніме й мовчить. А в батька серце обмирає і клубок стоїть у горлі: ну як її таку залишати?

12 липня вранці він поїхав. Саша плакала, прощаючись із ним, але два тижні минули швидко. «Буратінку» тато не знайшов, але привіз їй книжку «Піноккіо», щедро ілюстровану чудовими акварельними малюнками. Завдяки їм гномик Кеша тепер відійшов на другий план, до того ж Євген Васильович захоплено розповідав про поїздку, про Францію і, треба додати, мав такого ж захопленого і вдячного слухача.

– А ти там був у магазинах, де торти продають? – знаходила Сашуня все нові теми, слухаючи тата.

– Був. Це – кондитерські.

– Ну, і що там?

– Ох, доцю... Хіба про те розкажеш, там така фантазія, що очі розбігаються! Якби ж можна було привезти щось...

– Розкажи, таточку, розкажи!

– Ну, наприклад, бачив такий торт. Уяви собі: кругле гніздо, його гілочки зроблені з карамелі... В ньому – тоненька соломка із солодких паличок, посипана товченими горішками. І сидить у гнізді курочка з бісквіта, розмальована кольоровими кремами: шийка жовто-оранжева, крильця зелененькі з жовтими смужками, а спинка і хвостик – ніжно-жовті з голубими пір'їнками. Гребінець і борідка – з червоного прозорого мармеладу. Дзьобик із карамельки – оранжевий. А очки – із глазурованих роздинок...

– Ой, як красиво!



– І це ще не все. Побіля курочки лежать семеро яєчок, у них кольорова глазурована шкаралупка. А всередині – ананасовий крем і горішок.

– А я думала, що курчатко...

– Є курочки і з курчатками.

Тато все помітив – кожну дрібничку – він же художник! І розповідав так смачно про ті торти з гніздечками, баштами та замками...

– Угу-у... Я б хотіла там жити! – підсумовувала почуте Сашенька і вірила татовим запевненням: виростеш – побуваєш і у Франції, і в Індії, і де захочеш!

Після подібних розповідей про Францію, Німеччину, Чехословаччину й Австрію, де випало в різний час побувати Євгену Васильовичу, Сашенька часто ставала



*Робин Едзі Саша на Мисаце чулиють,
летачий.*



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

«француженкою». До борщу вона сама готувала крихітні бутерброди: на кубики хліба клала маленькі шматочки сала, краплинку гірчиці, смужечку помідора, дрібочку часнику. З однієї скибки хліба їх виходило штук сорок! І брала бутербродик двома пальчиками, відводила вбік мізинчик, клала свій витвір на язичок і повільно, з насолодою жувала.

— А що, я могла б так жити — просто не треба нікуди поспішати — і все!

Ці іграшкові бутерброди з різними продуктами вона часто готувала для всієї сім'ї. Навіть Альфу пробувала навчити їх їсти, але собачка вибирала ковбаску, злизувала масло й бігла ховатися: Саша марно намагалася запхнути в її рот шматочки хліба й помідора.

— Дурненька ти, дурненька — так ніколи не станеш людиною! — дорікала вона Альфі.

Франція Францією, але й про Кешу Саша не забула, навпаки, вона уже настільки вірила в існування гномика, що довелося шукати реальніших тому підтверджень. Тож

трохи пізніше мама з татом підготували для донечки справжній сюрприз, а до свого таємного плану залучили й Лерочку.

Вранці 21 жовтня вони вчотирьох пішли в Пушкарівський лісочок «по гриби». Осінній день як на замовлення був теплим і сонячним. І, ніби між іншим, дорослі почали розмову про Кешу. Саші ж запропонували дуже уважно роздивлятися довкола — може, першою знайде грибочки чи щось інше.





Дівчинка йшла поміж деревами повільно, помічала й усім показувала кожну дрібничку. Але все, що траплялося на очі, було таким звичним і далеко не святковим: коробки від цигарок, недопалки, пробки, шматки паперу.

Дійшли до «свого» деревця.

— Ану, доцю, отут подивися, — таємниче сказав тато, зупинившись у глибині лісочка біля розлогого молодого дуба з ніркою під корінням.

Саша різко нахилилась і підняла бубличок. А потім знайшла розсипані цукерки — кольоровий горошок під самим деревцем, на опалому листі, а далі — ще бублики. Вона кумедно метушилася — то присідала, то підводилась, і здивовано вигукувала:

— Ой, дивіться! Так це ж бублики! І такі маленькі! А ось іще! Ого, скільки — аж багато!

Бублики не вміщалися в її ручках і випадали. Тут усі підійшли до Саші, дали їй сумочку.

— А все це Кеша тобі приніс!..

Дівчинка посміхалася, збираючи цукерки й бублики, її очі сяяли.

— Звідки ж він мене знає? — щиро дивувалася.

— Так я ж йому про тебе розповідав! Казав, що є у мене така маленька донечка Сашенька, добра й лагідна. Що вона охоче малює, співає і дуже любить кататися на велосипеді!..

Саші хотілося швидше зустрітися із гномиком, і вона розпитувала, де ж він зараз і як його знайти чи покликати. Однак батьки й сестричка пояснили, що нині вже осінь, настають холоди, тож краще Кешу не тривожити, у нього нині багато турбот — а вже навесні вони обов'язково побачаться. Саша без жодних підозр повірила цим розповідям і погодилася чекати весни, все ще радіючи своїй знахідці.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

- А Кеша це все купив у магазині чи сам зробив?
- Звичайно ж, сам! Бачиш: усе таке маленьке...
- Ага, я відразу ж так і подумала: раз маленьке – значить, від гномиків!

Увечері, перед сном, коли пила чай із бубликами і ласувала «Кешиними» цукерками, зазначила:

- А в них усе смачніше, ніж у нас!

Цю довірливість дівчинки, це захоплення казковими несподіванками в сім'ї берегли і плекали до останнього дня...

Тієї осені Євген Васильович їздив у Київ і купив у «Букіністі» дитячий пісенник Я. Степового «Проліски», виданий ще у 30-х роках уже минулого століття. Вікторія Леонідівна сіла з ним за піаніно й почала наспівувати:

*Іде, іде дід, дід,
Несе, несе міх, міх,
От такий дідище,
От такий страшище...*

- Я боюся! Не співай, мамо! – попросила Сашенька.
- Добре, не буду. А оцю? Послухай:

*У нашого Омелечка
Невеличка сімечка:
Тільки він та вона,
Та старий, та стара,
Та Іван, та Степан,
Та Василь, та Панас,
Та той хлопець, що в нас,
Та дві дівки косатих,
Та два парубки вусатих,
Та дві Христі в намисті,
Та дві ляльки в колиці!*



– Вони всі близнятка? А хто це – Христі? Хороша пісенька! А ще яка там є? Тільки щоб не страшна! – защебетало дівчатко.

Мама співала про качат і качечку, про жука – повеселилися, і Сашуня побігла гратися.

А вже через кілька днів Вікторії Леонідівні довелося їхати на цілий місяць у столицю – її посилали на курси підвищення кваліфікації.

Той місяць без мами усім здавався таким безкінечним... Та все ж батьків щоденник запевняв: *«Живемо весело й цікаво...»*. Сашуня після дитсадка гралася з ляльками, роздивлялася ілюстрації в книгах, особливо прискіпливо розглядала «Інфанту» Ван Дейка, засипаючи тата своїми «а чому?». Обідаючи, слухала пригоди Синдбада-Мореплавця.

Невдовзі вечорами сестрички почали готувати свої подарунки татові до дня народження. А одного разу всі





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

втрюх їздили на відкриття клубу аж у село Деревки Котелевського району (із татовим хором, бо його керівник Валентин Міщенко умовляв його не пропустити виїзного концерту – казав, що сам дівчат на колінах везтиме, аби тільки він поїхав!).

Щоденник Євгена Путрі

«1 листопада. Мій день народження. Святкував удома з доньками. До чого чудово було! Допомогали готувати, та все весело, та з піснями!»

Саша, спостерігаючи за батьковими домашніми стараннями, співчутливо, але з таким на диво природним дитячим гумором підсумувала:

– Ну, тату, ти зовсім замамився...

А через місяць запитувала:

– Тату, а ти старий чи молодий?

– Я? Старий, напевне.

– Ні! – злякалася донька. – Ти ще не старий! Ти – середній!

Відсвяткували без мами й Сашин день народження.

Щоденник Євгена Путрі

«2 грудня. Купив їй Діда Мороза й дитячу гармошку на півтори октави. Привітали з Лєрою, гарно нарядили. Віта прислала телеграму. А ввечері прийшли гості з подарунками, скромно посиділи...»

«13 грудня. Сашенька почала самотійно читати! Букви знає уже давно. Читає по складах, голосно, на всю квартиру, наспівуючи, як муедзин із мінарета!.. Ми даємо сміхом! Ну, просто неможливо стриматися! А Лєра падає на ліжку й сміється в подушку до сліз!

І – пише. Пише чомусь справа наліво, високими і точними «друкованими» буквами. Слова короткі, два-три



склади. Напише слово, а потім читає його також справа наліво, і так само заливається сміхом. Не дім, а кімната сміху!..

Намалювала Буратінку, Мальвіну, Г'єро, лисицю Алісу й kota Базиліо...»

Усі нетерпляче чекали Нового року – найчудеснішого із свят. І – маминого повернення.

– А звідки Дід Мороз знає, які саме подарунки я хочу? – допитувалася Сашенька.

Адже досі її усміхнений Дід Мороз приносив у своєму мішку все, чого їй найбільше хотілося.

– Він уміє читати твої думки, доню.

– Як це – їх же не видно? Вони всі тут! – Сашенька стукнула пальчиком себе по голівці. – А-а-а! Я здогадалася! Це він, коли я сплю, перетворюється на сон і залазить у мої очки, і йому зразу стає все видно!

На новорічному ранку в дитячому садку Саша читала віршик про клишоногого ведмедика – дуєтом із дівчинкою, обидві в коричневих комбінезончиках із білими овальними вухами. Швидко «відтарабанили» й побігли під оплески перевдягатися в платтячка. Потім, одержавши кульки із подарунками, діти стали в хоровод, і уже неуважно співали «В лесу родилась елочка». Євген Васильович серед глядачів із цікавістю стежив за донечкою: вся в собі, не посміхнеться, на личку – маска незалежності й серйозності, за якою, він знав, ховається її беззахисність. І згадав тоді, що по лінії дідуся у Віти хтось був казахом, і, мабуть, азіатські гени дісталися аж до Саші: в її обличчі і фігурці щось нагадувало казашеня. І вона зовсім не схожа на свою сестричку – Лера в дитинстві була дуже товариською, неуважною, веселою, жвавою.

Після свята Євген Васильович ніс Сашуню додому на плечах, а вона весело виспівувала:



Автопортрет



иши перловой!
сормят с утра!
пор столовой,
ы-повара!

о?
— весела? Вона — моя по-
монавт є Гагарін!

Пупутря?
е разом із мамою. Вона на-
с фігурних пряничків, а ді-
і гілочки ще й золотистих
к, яблучок.

овий Дід Мороз уже стояв
ку. На спині «тримав» це-
нами, цукерками, новими
я тіста.

шеньку батьки й Лерочка,
знена, роздивлялася пода-

й. Помер Леонід Бреж-
ганістані гинуть наші
Уренгой–Ужгород про-
ід у Європу. У ФРН уряд
оль. На екрани вийшов
рова «Жив-був пес». У
Салют» із Світланою
рانيцузом Жан Лу Кре-
ий самодіяльний ан-
цю «Лтава» побував на
льклорному фестивалі
иена експозиція музею-



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

**садиби Івана Котляревського в Полтаві
на Івановій горі.**

СВІТЛОМ ПРАВИЛІВ ЛЮБОВ

1983 рік

Після веселих свят кожен у сім'ї проглядав крізь розпочатий січень свої плани на рік, уже чекаючи весни та літа з їхніми досі веселими сюрпризами. Ніхто й не підозрював, що натомість несподіваним громом посеред зими вразить сім'ю звістка про страшну Сашину хворобу.

Наступні шість років усі жили в тривожному сподіванні на диво – жили надією на одужання Сашеньки.

Перший знак і перший «дзвінок» біди проявилися уже в перші дні нового року, але залишали на потім своє істинне тлумачення й усвідомлення. Так воно й буває: життя вчить нас читати знаки, але частіше – у зворотному напрямку.

«Помічайте події вашого життя, – говорив преподобний оптинський старець Варсонофій. – В усьому є глибокий смисл. Нині вони вам незрозумілі, а згодом багато відкриється...» Читаю ці рядки в книзі Ніни Павлової «Красная пасха» – про трьох оптинських новомучеників. І там же цю думку продовжує





ігумен Теофілакт, у своєму слові на похованні трьох братів, що віддали життя за Христа: «Всякий християнин, добре знайомий із вченням Церкви, знає, що на Пасху просто так не помирають, що в **нашому житті немає випадковостей...**» (виділення моє. – Л. В.).

Я починала свою розповідь про Сашеньку з цієї фрази ще в 1992 році, й була впевнена, що це – моє відкриття. Та звідтоді постійно знаходжу її в літературі, навіть там, де раніше просто не помічала, легко минаючи очима, не заглиблюючись у її суть. Кажуть, так воно і є – ми в житті помічаємо лише те, що уже несемо в собі. До сьогодні не знала я і про трьох оптинських новомучеників, тож неймовірно вражена історією подвижницького служіння Христу – аж до самопожертви – кожного з них. Мабуть, саме тепер я й мусила відкрити для себе цей життєпис новомучеників, створений журналісткою Ніною Павловою. Зате ще 1992-го, розповідаючи про маленьку художницю, цитувала священника Олексія Грачова, котрий тоді ж шукав відповіді на питання: за що страждають невинні діти?: «Хворі діти приймають на себе подвиг мучеництва... заради того, щоби Господь не до кінця прогнівався на цей світ. І ми, можливо, завдяки їм ще маємо час для каяття...» «Гріх тому і є найстрашніше зло, що від нього страждають невинні. Але за цим же законом стражданнями одних прощаються гріхи інших...»

Саші Путрі випало пройти мученицький шлях довшиною шість років. Може, для того, щоб спасти наші душі.

А той перший знак біди пульсує ще не почутим тоді сигналом SOS у запису Євгена Путрі від 14 січня 1983-го (у день Нового року за старим стилем!):

«Учора нас налякала Сашенька. Зібралися йти в гості до дідуся Васи на день народження. Зайшли в магазин,



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

купили торт, білого й червоного вина. І вже на виході – не знаю, як це сталося, – пляшка із червоним вином падає і розбивається на друзки. Вино, наче кров, розтеклося калюжею, аж моторошно стало...

Біжимо за Вітою до автобуса, а Сашенька як закричить:

– Ой, ножка!.. Ой, не можу!.. Ой, боляче!..

Підхопив її на руки:

– Ти оступилася? Де болить?

– Ні, п'яточка... Ой, не чіпай!..»

Євген Васильович доніс донечку на плечах, вдома у дідуса прощупали всю ніжку – вивиху не було, але ходити Саша боялася. А потім загралася з Вітюшею, і вже бігала, забувши про біль...

Наступного дня дівчинка захворіла на грип.

Прямо над ліжком прикріплена репродукція з картини Поленова «Старий парк». Прокинувшись, Саша довго роздивляється її.

– А чому в білої конячки таке сидло – крючком?

– Це жіноче сидло, доцю. Жінки сидять на коні не верхи, а боком.

– А, зрозуміла... Так це приїхали дядя й тьотя, так? Де ж вони поділися?

– Мабуть, пішли в парк – погуляти чи букетик зібрати...

– А може, по гриби...

– Може, й по гриби.

– Хитрі, самі так пішли, а конячки їх чекають. Бачиш, аж стомилися... Я б їх не покинула...

Вона з пелюшок любила так уважно розглядати репродукції з полотен видатних майстрів, що висіли на двох стінах у кімнаті – від підлоги аж до стелі! То була її перша картинна галерея: Репін, Куїнджі, Саврасов, Левітан, Серов, Дюрер, Брейгель, Боровиковський, Васильківський,



«Виросту – теж буду художником», –
говорила Саша у віці 5 років



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Пухірев... Саша зацікавлено вникала в сюжети, знала історію створення картин, долі художників, а тато ще й розповідав про країну, про епоху, в якій кожен із них жив і творив... Коли бувала з батьками в гостях, у першу чергу дивилася, чи є у квартирі картини. Якщо їх не було, потім розчаровано казала:

– Це нудний дім. У них лише стіни, як у лікарні... Як можна жити в такій порожнечі? Я звідти втекла б...

Вони з батьком частенько в деталях обговорювали зображене, а точніше – Євген Васильович знову ж відповідав на безкінечні запитання Сашеньки, коли вона роздивлялася репродукції – і не лише на стінах, але й у книгах з історії мистецтва, у різних буклетах і каталогах. Дуже любила полотна Дюрера.

Удень Євген Васильович ніяк не міг приспати Сашу. Зізнавалася, що вона просто лежить і пригадує все-все, що їй подобається... Як вони на велосипеді їздили, що бачили... Як із Вітею в мушкетерів грали. А ще – придумує малюнки.

– І вночі – теж? – здивувався батько.

– Е-е-е!.. Вночі я люблю спати! Мама мені читає-читає... І я жодного разу не помітила, коли й заснула! Тільки страшного ми на ніч не читаємо. А то знаєш, коли вона читала «Вершника без голови», мені так лячно було! Я з головою вкрилася!

Щоденник Євгена Путрі

«3 лютого. Почав вигадувати нову застільну епопею пригод гнома Кеши та його лісового народу. Цього разу це – війна з полчищами трутнів та гедзів. За основу взяв літописні хроніки Київської Русі... Аж самому цікаво, та головне – жодних збігів із багатьма казками, які Са-



шенька пам'ятає... Іноді аж соромно перед нею: всьому ж вірить».

Через місяць донечка знову занедужала.

«15 лютого. Сашенька хворіє. Сиджу з нею вдома. Вчу її кататися по кімнаті на роликах, а сьогодні вивів погуляти у дворі. Вперше каталися на ковзанах на вулиці. Їй подобається...»

У дитсадку, де була зрідка, Саша намалювала тата офіцером. І літак – «щоб на ньому ми літали удвох», – сказала, коли він прийшов забирати її. А вдома зізнавалася:

– Тату, ну чому воно так виходить: я вас із мамою хочу любити однаково, але тебе чомусь люблю дужче. А мама ображається...

Зимові записи в щоденнику Євгена Васильовича невеликі й частіше короткі.

«Гуляв із Сашенькою в лісі. Вона не зовсім здорова».

«Сусідці Каті сорок років. Гучно їй довго святкували. Коли стемніло, всі пішли в ліс палити багаття і смажити шашлики. Я зостався із Сашенькою вдома, вкладав їй спати, крутив перед сном діафільми. Вона трохи нездорова. Притулилася до мене й сказала: «Таточку, ти такий лагідний!». Я аж просльозився...»

Вікторії Леонідівні важче було відриватися від роботи в музичному училищі – її ж додому не візьмеш, і довгими днями Євген Васильович сам сидів із донечкою. Якраз він мав можливість і працювати вдома. І Сашині постійні «а чому?» та її зворушливі відкриття наповнювали їхнє спілкування, міцнішала дружба, глибшала любов, усе ріднішими ставали душі батька і донечки. І кожен день дишав свіжістю нових, уже взаємних, відкриттів і почуттів. Мабуть, то й було щастя. З відстані довгих літ це розумі-





еш краще. З відстані літ Євген Васильович збагнув велику таємницю звичної, здавалося б, фрази, яку ми часто повторюємо, але у зміст якої не часто вникаємо: «Світом править Любов». Ми не помічаємо свого щастя тоді, коли ми щасливі. І найменше замислюємося про складові найсвятішого почуття, коли любимо. Нам треба опинитися у вакуумі пекла, щоб збагнути, що таке чисте повітря, яким досі дихали...

Щоденник Євгена Путрі

«27 лютого. Неділя. *Із Сашенькою, доки Лєра була в музичному училищі, з'їдили в краєзнавчий музей. Думав, обійдемо перший поверх, вона втомиться, і поїдемо додому. Але де там! Обійшли всі три поверхи, а перший – двічі, бо там скелет мамонта і опудала різних птахів та звірів. Від розпитувань отупіла голова.*

Дуже уважно розглядала збільшені копії древньоруських мініатюр: батальні й побутові сценки, життє святих, орнаменти... Були в музеї близько двох годин. Ноги стомилися.

Вже в автобусі притихла і якось зів'яла. Дома поїла своєї улюбленої товченої картоплі з сосискою, запила чайком і заснула. Рідкісний випадок, щоб удень Саша спала».

2 березня Євген Васильович бачив дивний і неприємний сон. Наче він – на веранді батьківського будинку, а довкола все біле. На білому столі – білі медичні терези для немовлят, на байковій пелюшці – голенька Сашенька, і він ніяк не може її зважити, бо стрілки рухалися то в один, то в другий бік. А потім він помічає на її тільці сизозелені плями й завмирає від страху. В собі чує голос: «Новокаїн. Два ящики». Він розуміє, що то ліки для неї, розтирає її тільце, і страшні плями починають зникати...



Ще один знак... Але так не хотілося навіть думати про щось погане...

Ходили із санчатами на гірку, читали книжки, малювали, говорили про все на світі...

– Тату, а як ти маму знайшов? Ти її полюбив, так? Якою вона тоді була?

Євген Васильович, як і завжди, по-дорослому серйозно відповідає на всі запитання...

Саша їсть без апетиту і слухає. А потім засміялась і каже:

– Ви – як діти!

Сашеньці так цікаво – де саме тато зустрів маму там, у Дзигівці, і як саме вони познайомилися, яким був її маленький братик Юра і чому вони з Лерочкою такі не схожі, хоч і сестрички, хоч мама й тато у них одні й ті ж?

– Тату, а коли я ще не народилася, ти хотів, щоб я була саме такою? Щоб любила малювати?

– Так, доцю, дуже хотів...

– От молодець! І я хотіла...

– А хто придумав пензлики?

– Художник.

– Як його звали?

– Не знаю. Ніхто не знає.

– І я не знаю... Це було так давно, що вже забулось...

Євген Васильович працював над композицією «Шевченко на могилі Котляревського, 1843 р.».

– Тату, а можна подивитися, як ти малюєш?

Узяла стільчик, сіла збоку, довго стежила за роботою, потім прошепотіла:

– А можна запитати?

– Питай.

– А чому ти розмальовуєш тільки чорною тушшю?

– Бо це графічна робота – колір тут не потрібен.



– Тому, що картинка сумна, так? А веселі треба розмальовувати різними-різними фарбами!

І побігла малювати.

Грип і застуди, що тривали два місяці, здавалося, по trochu відступали разом із непривітною зимою. Ніхто ще не знав найстрашнішого, та все одно зима гнітила, тому всі з нетерпінням чекали весни – здавалося, що вона розвіє стрімким вітром усі ці затяжні недуги, й навіть згадки про них розтануть, як сніг. А Євген Васильович ще й намагався не зважати на свої тривожні сни, але вони все одно краjali серце передчуттям якоїсь небезпеки.

Щоденник Євгена Путрі

«20 березня. Сашеньку «Швидка допомога» забрала в обласну лікарню. У неї почалися якісь нестерпні больові напади. Вона кричала. Зателефонували Бразанському (чоловік сестри Євгена Васильовича, лікар-патологоанатом. – **Л. В.**), він прилетів опівночі, відразу ж викликав «швидку»... Черговий лікар не хотіла нас приймати, Бразанському довелося вдатися до погроз... Сашеньці ввели заспокійливе, я відніс її в палату. Віта залишилася з нею. А ми з Анатолієм засіли в морзі, де він працює, за телефон, видзвонюючи чергових лікарів і консультуючись...»

«23 березня. Сашенька лежить із Вітою в дитячому соматологічному відділенні, у 4-й палаті. Її лікар – зав. відділенням Раїса Костянтинівна Сидорчук. Нам нічого конкретного не кажуть. Призначили лікування... Після крапельниць Сашеньці краще. Але стільки болю! Ці оченятка, відчай у них, мольба й надія! А що ми можемо, Господи? ...Спасибі Раїсі Костянтинівні: вона дозволила Вікторії бути біля Сашеньки й не обмежує мої відвідування».



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

«10 квітня. У Сашеньки лімфобластний лейкоз...»

«12 квітня. Сидорчук сказала Вікторії, щоб готувалися до найгіршого... Сашенька не встає. Ми весь час біля неї. Лікарі й медсестри чергують разом із нами. Було кілька консилиумів місцевих професорів, розробили кілька схем лікування. Але поліпшення немає. Наш відчай можна порівняти хіба що із стражданнями дочки. Найжахливіше – відчуття повного безсилля. Господи! Зроби що-небудь!!! Спаси мою донечку!.. Візьми моє життя! Покарай мене її муками і стражданнями – бо ж є за що! А вона ж безвинна!..»



Наступного дня по дорозі з лікарні Євген Васильович зайшов у зруйновану Пушкарівську церкву. Крізь продрявлене склепіння світив місяць. Він упав на биту цеглу, йому не хотілося жити. Трохи опам'ятавшись, почав гаряче молитися. І десь у глибині підсвідомості, наче дуже далеке світло, яке й не бачиш, а лише відчуваєш, що воно там є, оживала надія. Невідомо на що... І тут же визріла думка: треба терміново написати в Міністерство охорони здоров'я!



Він майже біг додому. О четвертій ранку два листи його відчаю були готові, ще один – Белянчиковій, ведучій тележурналу «Здоров'я».

Уже через кілька днів у відповідь на волення батька з Києва санітарним літаком прилетіла професор Світлана Сергіївна Киреева... Призначила нове лікування й полетіла. Дружина зі списком ліків поїхала по аптеках, а Євген Васильович сидів біля байдужої до всього Сашеньки. Він говорив, говорив – що ця лікарка найкраща в Союзі, що Сашуня скоро одужає, що 1 травня вони підуть на демонстрацію – стільки всього наобіцяв!

Віта повернулася із сумкою медикаментів. *«Стомлена, змарніла, але зібрана. Як сталева пружина. В екстремальних ситуаціях вона міцніша за мене»*, – записав у щоденнику.

У коридорі лікарні зустрів Раїсу Костянтинівну. Перепало йому за листи до Києва: «Ви вчинили як егоїст, у відділенні не лише ваша дитина!».

Менше з тим, Євген Васильович відчував у глибині душі, що вчинив правильно...

А вночі наснився сон, який зігрів добрими сподіваннями: бачив відсторонено себе й Сашеньку, озеро з чистою голубою водою, Віту, що бігла до них. Віта й розбудила його телефонним дзвінком:

– Криза минула! Температура нормальна! Сашенька попросила їсти...

Щоденник Вікторії Ємець

«Тільки з 14 квітня почалося лікування за діагнозом. І Сашеньці стало набагато ліпше. Попросила принести книги з казками і програвач із платівками її улюбленими. А потім Лера принесла в палату свій магнітофон і записи мюзиклів. І Сашенька, і вся палата із задоволен-



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

ням слухали їх вечорами. А якось удень Лєра записала на касету розказану Сашенькою казку «Царівна-жаба».

Цей запис батьки бережуть...

25 квітня святкували Великдень. Євген Васильович приніс із Макарівської церкви, де молився і плакав, аж на нього оглядалися прихожани – свято ж! – освяченої води, від дідуся й бабусі пасочку, яєчка, пиріжки...

Сашенька розповідала, що почувається краще, сама уже підводиться в ліжку, сідає. І дуже хоче ходити, але ще не вдається стати на ніжки.

«9 травня. Лікарі радять варити для Сашеньки хрящі з курячих лапок, свинячих вух, телячих ніжок, рагу із молодих реберець. Це сприяє відновленню кісткової тканини. Саша в захопленні від такого меню! ...Певне, організм «відчуває», що йому потрібно...»

Із середини травня почали заново вчитися ходити. Саша знову стала веселою, допитливою, жартівливою дівчинкою – аж нікому не вірилося, що пережили такі жахи. Адже Сашенька була присмерті: мала 92 відсотки білої крові! Мама, облишивши все на світі, була біля донечки день і ніч.

Щоденник Вікторії Ємець

(Спогади, записані 1999 року)

«Пройшли чотири курси лікування: внутрівенні крапельниці, уколи, переливання крові. Настала перша ремісія, і в червні ми витисалися.

Сашенька, із жахом згадуючи все, що їй довелося пережити, сказала:

– А я вже думала, що помру...»

Її врятувала Любов – це вона дала їй ще шість років життя, що є рідкісним дарунком за таких обставин.



«Читала про благотворний вплив позитивних емоцій на психіку при цьому захворюванні... Слава Богу, що ми зрозуміли це самі, й набагато раніше», – писала Вікторія Леонідівна в той період.

На початку червня батьки повезли ще не зміцнілу донечку до Києва, щоб показати її Світлані Киреевій, проконсультуватися, запитати, що робити надалі. Для Саші взяли дитячу колясочку на двох колесах: ходити вона не могла.

Світлана Сергіївна була задоволена: Сашенька добре трималася, мала хороший зовнішній вигляд, і сердечко, печінка в нормі, суглоби не болять, лімфатичні вузли уже зменшуються. Повну картину мали показати аналізи, щойно взяті в клініці. На результати треба було чекати години 3 – 4, тож Вікторія Леонідівна залишилася в лікарні, а чоловіка відпустила погуляти із Сашенькою.

У столиці дівчинка була вперше, тому її вражало все довкола. Вони з'їздили до Золотих воріт, гуляли у дворі Софії Київської, каталися по Хрещатику. А потім Євген Васильович усе ж повіз доньку в Києво-Печерську лавру, дорогою розповідаючи все, що пам'ятав з історії: про князів, художників, про Кочубея й Іскру, про Іллю Муромця. Про печери, про дива і про зцілення. Ближні печери були на ремонті, пішли до Дальніх. Залишили коляску під догляд якоїсь бабусі, а самі спустилися в підземелля.

– Святий Агафон, попроси Бога зцілити мене, – проказала Саша за підказкою батька, так само, як він, перехрестилася й поцілувала скло над мощами святого.

Обійшли всі поховання. А коли виходили на поверхню, Сашенька притулилася до батька й розплакалася.

Вони обоє відчували, як єднає їхні душі оновлена надія...



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Повертаючись, говорили про святих, про ангелів. Саша дуже здивувалася, почувши, що і в неї є свій ангел-охоронець. І сказала, що дуже хотіла б його побачити.

Їм назустріч ішов чернець у довгій чорній мантиї. Він уважно подивився на Сашу, а потім перехрестив її широкими помахами руки й пішов собі далі.

Батько й донька лише здивовано дивилися йому вслід.

– Навіщо він це зробив, тату?

– Так треба... Значить, так треба, доцю...

– Він здогадався, що я хворію?

– Так. Бачиш: і з нами диво сталося.

– І я одужаю?

– Обов'язково!

Вдалині у просвітах арок вона побачила лаврську дзвіницю – темні силуети багатотонних дзвонів.

– Вони такі, як у фільмі «Андрій Рубльов»! А як вони дзвонять?

– Дзвонять так, що!.. Що чути аж у Полтаві!

– Ой, ти такий жартівник, тату! – прижмурила очі. – Думаєш, я така дурненька, що не розумію?! Дзвони зроблені голосними, щоб їх почуло небо!

«26 серпня. Завершую композицію, де молодий Іван Котляревський прощається зі своєю коханою Машиєю. Саша ввійшла непомічено, постояла за моєю спиною, а потім питає пошепки:

– А хто це? Чому вона плаче?

– Це, доню, сумна історія...

Коротко переповів, як Котляревський закохався у вихованку одного поміщика, але вона була заручена з його сином і мусила підкоритися його волі – вийшла заміж, а Котляревський вступив у кадетський корпус, став офіцером і довго служив в армії, а потім повернувся в Полтаву.



– І вони більше не бачилися? Жаль, треба було їм утекти...

Дізнавшись, що письменник так і не одружився, не мав дітей, попросила:

– А ти намалюй, що вони одружилися».

З їхніх екскурсій на татовому велосипеді, з його розповідей Саша відкривала для себе своє рідне місто, його історію, долі видатних земляків. Каталися по полю, де гриміла Полтавська битва, підходили до пам'ятників. Ще цікавіше було, коли поїхали в гості до художників, які займалися реконструкцією музею Полтавської битви. Вони почепили на Сашу старовинний офіцерський шалик, на голову їй одягли трикутний картуз, та ще їй дозволили потримати в руках музейні експонати – пістолети і шпаги. Але Саша боялася гратися зброєю. Дядя Толя Щербак пригостив її домашніми млинцями з м'ясом, а співробітниці музею напоїли чаєм із м'ятою.

Удома Євген Васильович малював для афіші Спаську вежу Кремля. Саша знову підійшла до нього, трохи постояла за спиною батька, подивилася і мовчки вийшла з кімнати. Невдовзі повернулась і тихо посміюється.

– Що, доцю?

– Послухай, який я віршик придумала:

*Путря красит нежnym цветом
Стенки древнего Кремля!*

– А далі? – засміявся батько.

– Все! А далі – не про тебе!

Восени Сашенька попросила купити їй красиві конверти і написала листа улюбленому артистові – Михайлу Боярському. Намалювала його в капелюсі, а ще – різних звірят. Через кілька днів послала Боярському вітання із Новим роком, і знову ж із малюнками.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– А не зарано? До Нового року ще далеко, – питали батьки, котрі чи не щодня чули, як Сашенька наспівує разом із «мушкетерами»: «Пора-пора-порадуємся на своєму веку...».

– Ну то й що? Зате я привітаю його першою!

Вона так чекала відповіді від артиста, що Євген Васильович, попередивши Віту й Лерочку, сам написав листа від імені Боярського. Радості було – аж до несамого вереску...

У 1983-у загострилися відносини між СРСР і США. Радянські війська збили «Боїнг-747», загинуло 269 його пасажирів. Андрій Тарковський зняв «Ностальгію», а Ролан Биков – «Опудало». Американська дівчинка Саманта Сміт побувала в СРСР. У Полтаві відкрився театр ляльок.

У Саші Путрі діагностували лімфобластний лейкоз.

Сашенька намалювала ікону «Діва Марія з немовлям», створила композицію «Києво-Печерська лавра».

ВСЕ, ЩО ПОТРІБНО ДУШІ

1984 рік

Цього року знову випало багато снігу – зима була справжньою. На початку січня Сашенька з батьками ходила в гості до друзів. По дорозі бачила багаття, на яких полтавці спалювали свої ялинки. Їй було прикро, що вони так швидко розпрощалися із святом, адже попереду – старий Новий рік, і взагалі свято ще не завершилося, перші дні року ще дихають романтичним піднесенням, і кожен мав би це



відчувати! Свою ялинку лише після 14 січня вони віднесуть у лісок, до її зелених сестричок, як завжди те робили.

Щоденник Євгена Путрі

«7 Січня.

– Тату, а чому ти, я і Лера – Путрі, а наша мама – Ємець? Вона не захотіла бути Путрею?

– Їй бабуся Марія не дозволила.

– Але ж це неправильно... А ти маму просив?

– Просив...

– Погано... Так би ми всі були Путрі... А то хто не знає – подумає, що ви чужі...»

Удень Саша й тато малюють кожен своє, слухають записи Івана Козловського. Після «Індійського гостя» всі розмови – про алмази, перли, золото, діаманти...

– А чому художники називають тебе «жестемяка»?

– То вони так жартують. Звучить як Микита Кожум'яка. Пам'ятаєш казку?

– Пам'ятаю. А ти – залізо мнеш? От же сміхуни які!

– А Серьожа Чаусенко каже, що Бог на іконі свариться пальцем! – пригадує Сашенька за роботою.

– Він помиляється. Бог благословляє нас.

– Ага! Я йому так і сказала! Він каже: «Якщо батьків не слухати – Бог покарає». А я відповіла: «Бог не карає. Він добрий. Він засмучується...».

Дитя намагалося жити так, щоб не завдавати Богові прикrostі. Щоб його не гнівити.





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Під час прогулянки йдуть із батьком у магазин. Сонечко, мороз. А на чавунній кришці каналізаційного люка Саша побачила собаку, що лежала, згорнувшись бубликом.

– Тату, вона ж тремтить! І лежить на залізяці!.. Собачко, йди сюди!

Але собачка лише підвела голову й не зрушила з місця.

– Тату, придумай що-небудь!

– Постій біля неї, поговори, а я піду щось куплю. Але не чіпай собачку руками!

Коли Євген Васильович приніс пиріжки з лівером, Саша сиділа навпочіпки і гладила собаку. Він присів поруч, дав пиріжок. Тваринка проковтнула його, майже не розжовуючи. Тато віддав Саші пиріжки, що залишилися:

– Годуй її маленькими шматочками і повільно...

Собачка акуратно поїла, а потім пішла за ними – провела аж до під'їзду.





«3 квітня. Іду із Сашею на велосипеді вузькою вуличкою в селі. Біля однієї хвіртки зупинилися:

— Ану, прочитай, що тут написано.

Читає: «Село Рябухи, вулиця Рябушинська. М. О. Рябуха».

Сашенька щиро й весело дивувалася:

— І село Рябухи, і вулиця Рябуха, і дядя Рябуха! Це ж у нього й жінка Рябуха! І всі діти Рябухи!

Насмішила її й назва річки, коли вперше почула це слово: Псьол.

— Ну, дають!.. Це як пес і осел разом... Правда?

Тоді вона намалювала сидячого пса з осячими довгими вухами, а на задніх лапах у нього були копита. Підписала: «Псьол».

Вдома розпитує:

— А ти мені скажи: що таке любов?

— Ого, доцю... Це — таке почуття...

— Ну, яке? Яке? Велике? Ось таке? — широко розвела ручки.

— Ні. Більше!

— Як дев'ятиповерховий будинок?

— Ще більше.

— Аж до неба?

— І ще вище.

— Вище? Але ж там уже Бог!..

— Отож, аж до Нього...

— О-о... І що — в усіх вона така?

— Ну, ні-і!... Є любов велика, є маленька, а є й зовсім дрібна.

— А в тебе — яка?

— Гадаю, що велика.

— А в мами?

— Теж.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– Чого ж тоді вона каже, що любить усе маленьке?

На прогулянках із мамою Саша любить побігати, пограти в жмурки, покататися на каруселях. Хоч на ту пору мамин щоденник більше нагадував записи уважного лікаря: *«Спостерігаю після лікування: у Сашеньки активний еритропоез, а ось лейкоцити падають...Елеутерокок добре знижує токсичність цитостатиків, і я почала перед уколом цитозара давати по 15 крапель...Апетит хороший... Вона зараз щербата, соромиться сміятися, щоб не бути негарною...».*

У травні друзі покликали Євгена Васильовича поїхати з ними у Василівку, де він разом зі своїми колегами-художниками два роки тому повертали з небуття музей-садибу Миколи Гоголя. Узяли із собою й дітей – Сашеньку і Вітю Бражанського.

Великий будинок із портретами колишніх господарів усередині, старі меблі, сад, флігель, ставок, грот – скрізь, здавалося, знову витає містичний дух, і Євген Васильович перейнявся ним, розповідаючи дітям про маленького Нікошу Яновського, про русалок, про парубка Левка і про папороть, яка зацвіте в Купальську ніч.

– Як тут гарно! От якби ми тут жили, – зітхала Сашенька.

Влітку до Полтави приїхав пересувний звіринець. Пішли з батьком подивитися, а тварини там були такі змучені, недоглянуті. І лев якийсь нещасний. Але Саша намалювала його з короною на голові, з бантами у гриві і хвості, а на стрічці – напис: «Лев – цар звірів».





Погода чудова – досхочу каталися на велосипеді, скупувалися на базарі, відпочивали в парку «Перемога». І вперше зайшли там до «Кімнати сміху». Як вона реготала – всі відвідувачі, котрі опинилися в «кімнаті» разом із Сашею, дивилися уже не в дзеркала, а на неї, і сміялися, наче перехопили її веселощів. Євген Васильович і Сашенька звідти буквально виповзли, втомлені, і майже впали на лавицю під деревами, щоб відпочити.

26 червня з мамою і Лерочкою Саша знову поїхала у Дзигівку – до кінця літа.

Батько дуже сумував без неї, навіть іноді плакав, як не соромиться зізнаватися в щоденнику. Сів за роботу – і викарбував мідний портрет Сашеньки. І все молив Бога, щоб Він її беріг.

У листі Вікторія Леонідівна розповіла, що Саші в селі дуже добре.

– Мені здається, мамо, що тут краще, ніж у Полтаві: у мене все тут є, що потрібно душі! – зізнавалася вона.

Бабуся робила Сашеньці уколи, мама стежила за новим курсом лікування, тато відправив посылку з черговим набором ампул, які лежали в холодильнику, спеціально приготовлені Вікторією Леонідівною. Лера в селі писала новий музичний твір на слова Лермонтова і слухала магнітофон.

Татові в Полтаву Саша разом із маминими листами посилала свої малюнки: у собачки народилося цуценя, і картинки були на тему «Рижка та її синочок». І ще вони з Лерою обов'язково доповнювали мамині послання своїми коротенькими повідомленнями.

«...По-моєму, наша сім'я, та й узагалі будь-яка сім'я – це кілька душ, дуже тісно пов'язаних, бо в багатьох утіленнях вони уже зустрічалися», – писала американська актриса Ширлі Маклейн. Вона зіткнулася у своєму житті з незро-



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

зумілими явищами, які давали їй підстави говорити про неземні переживання душі. Її сповідь знову ж переконує: усе в житті не випадково!

І ця сім'я, де троє Путрі й одна Ємець, так само відчувала той тісний зв'язок душ – і прізвища тут ні до чого!

Наприкінці серпня із Дзигівки «дівчатка», як їх називав тато, поверталися додому не самі – з Бімкою. Сашенька полюбила його ще в селі, з того самого дивного ранку, коли на кухні в Рижчиній коробці на постеленому там старому халатику з'явився маленький рудий клубочок із чорним носиком і білою смужкою – від носика до лоба.

У таксі, коли тато віз їх додому з вокзалу, Бімчик уткнувся мордочкою в його бороду і язичком «умив» на radoщах усе обличчя. Татові песик дуже сподобався, і Саша всю дорогу в деталях розповідала, як він ріс, що любив робити. А пізніше навіть зізналася, що їй страшенно цікаво було, яке в собачки Рижки молочко, що ним вона годувала Бімочку.

– І я попробувала! Воно тепленьке таке! Зовсім, як у корівки!

Щоденник Вікторії Ємець

«28 серпня. Нарешті ми знову всі разом, нас чекають нові приємні турботи із Бімочкою!»

А пухнастий клубочок, обнюхавши усе в кімнаті та виспавшись на килимку після довгої дороги, гарчав, терзачи іграшку. Саша, стежачи за ним, весело сміялася. Нарешті вона мала справжнього живого друга, песика, про якого давно мріяла!

«Песик Бімка», – підписувала нові свої малюнки. «Бімка на подушках», «Бімка в короні», «Бімка з мамою Рижкою...»

Неподалік від дому галявинка, де вони часто гуляли з мамою, тепер називалася Бімчиною. А що вже витівало собача, коли поїхали з татом на велосипеді за місто і його взяли із собою! Саша ховалася під кущем бузини, у висо-



ких травах, а тато гукав: «Бімка! Шукай Сашеньку!» – і цуцця, кумедно продираючись крізь трави й розмахуючи хвостиком, щоразу дуже швидко знаходило дівчинку.

– Ой!.. Ой, Бімочко, від тебе не сховаєшся! – сміялася Саша. – Ти такий... «нахідливий!..»

Дядя Віталій Ханко, коли прийшов у гості й перший раз побачив Бімку, запитав:

– А що це у вас за цуцик?

Сашенька досі не чула такого слова, в дитсадку і вдома всі говорили російською мовою. Тож здивовано, нічого не розуміючи, поглядала то на батька, то на гостя.

– Це наш Бімка, Віта привезла його із Дзигівки, – пояснив Євген Васильович. – І до Саші: – Цуцик – це значить «щенок». Зрозуміла?

Саша мовчки на те кивнула головою і побігла у свою кімнату, бо вже не могла втримуватися від сміху. Вона любила кумедні слова і тепер розповідала Лерочці про ще одне, нове для неї. І вони вже удвох пирскали і шепталися за дверима. А дорослі посміхалися і вдавали, що нічого не розуміють і не помічають.

Щоденник Вікторії Ємець

«4 вересня. На Юрівці відзначали п'ятиріччя Вітеньки Бразжанського. Вони із Сашею закохані одне в одного.

– Вітенька нарядиться гусаром, а як же я? А мені що вдягнути?

Знаючи, що вона небайдужа до Індії, я підказала:

– Давай одягнемо тебе індійкою!

...Так вони й вийшли до гостей... Анатолій Бразжанський сфотографував їх під дідушевою ялинкою у дворі».

Того вечора Сашенька вперше «була індійкою»...

Вона любила свята, і невдовзі після Вітиного дня народження питала, звертаючись до всіх разом:



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– Чому в нас так мало свят? Доки дочекаєшся... Я б кожену неділю перетворила на свято... – міркувала вголос.

– Так неділя і є свято: всі вдома, відпочивають.

– А де ж гості? Де? Немає?.. Свято – це коли приходять гості! Або ми самі кудись ідемо. Свято – це коли весело!

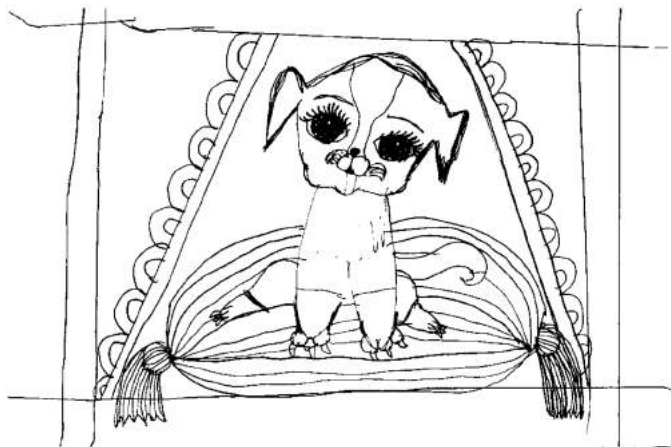
Щоденник Вікторії Ємець

«14 вересня. З'їздила із Санечкою в Київ на стерильну пункцію. Донечка мужньо перенесла її. Результат невтішний: знову загострення, і треба лікуватися.

Сходили у Володимирівський собор. Помолилися. Поставили свічки за одужання. Потім повела дітей (з нами була Лерочка, вона допомагала в поїзді) у зоопарк. Їхнього захвату не передати! Незважаючи на те, що були втомлені, не хотіли звідти йти. Особливо сподобалися їм мавпочки, маленьке слоненятко і жираф-дитя, яке виявилось повністю рудим!..»

А вдома чекав Бімка.

Батьки купили холодильник, а картонну коробку збиралися викинути.





– Дайте мені! Дайте мені, я зроблю для нас із Бімочкою будиночок! Не викидайте! – запротестувала Саша.

І зробила: вирізала віконця із ставнями, дверцята, запхала в ящик кілька подушечок, шубку, ковдру, взяла Бімку і заповзла із цуценям усередину.

– Ой, подивіться, як ми тут влаштувалися! Тату! Мамо!

Мама туди ж їм подала й бутерброди. І вони, підспівуючи, слухали платівку «Голубе цуценя».

В їхньому будиночку було особливо затишно на другий день, коли за вікном вересень ділився з усіма і з усім світом своїм уперше зіпсованим настроєм: ішов нудний безнастанний дощик. Саша прихопила у свою схованку настільну лампу-грибок, кілька дитячих книжок, повідомивши:

– Я до себе...

Картонний будиночок засяяв ізсередини м'яким світлом – як гарбуз із прорізнаними дірками для очей і рота в Хеллоуїн. Усі займалися своїми справами: тато працював, Бімка спав у коробці з-під взуття, два папужки сиділи на жердині, притиснувшись один до одного, а кіт лежав, згорнувшись бубликом, на піаніно поруч із годинником – звідколи у квартирі з'явився цуцик, там у нього був спостережний пункт, і взагалі тепер котик намагався пересуватися не по підлозі, а по стільцях, по ліжку, по столах...

– Ну й погода! – вигукнула, роззуваючись, Лера, яка на ту мить повернулася із школи. – А де Саша? Е-гей, затворице! Я тобі щось принесла, виповжай!

– Ой, їжачок! – у будиночку аж затріщало, коли Сашенька «виповзала».

– Уявляєш – іду, а він уздовж паркана біжить, ось-ось прямо на дорогу вискочить! Я його й забрала... – пояснювала старша сестричка.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Молоденький їжачок зовсім не розгубився у новій обстановці – побіг по килимку, принохуючись. Аж тут прокинувся Бімка – і як почав гавкати! Стрибає довкола їжачка, а той згорнувся клубочком, злякався, тремтить.

Через кілька днів колючого гостя віднесли й випустили в Гришківському лісочку.

Щоденник Вікторії Ємець

«26 вересня. Лікуємося вдома, самі, лише водимо Сашеньку на медогляд до Раїси Костянтинівни, на крапельниці... Гуляємо нечасто, бо втомлюється. Якщо виходимо з дому, то недалеко: в гайок, на галявину, іноді – до ставка. Ще буваємо на дитячих майданчиках. Саша доки не обстежить усі гойдалки, карусельки, гірки – не піде звідти, і все спішисть, спішисть... Дуже легко сходиться з дітьми, хвилинка – і вже знає усіх на ім'я, разом граються в піску, бігають. Коли ми йдемо додому, діти нас проводжають зграйкою:

– Сашенько, іще приходить!

Укотре дивуюся: її завжди називають не Сашею, не Сашкою, а саме Сашенькою, лагідно, із симпатією.

Якось піднімалися з нею по замиській дорозі на Половки, на узбіччі побачили велику розкуйовджену кульбабу. Саша захоплено заверещала, зірвала її, і, крокуючи стежкою, уважно роздивлялася. Над узгірком підняла над головою, струснула – і ціла хмарка легких парашутиків полетіла на луки.

– Як люди на парашутах, правда?

Уже вдома, коли я готувала їсти, вона зайшла на кухню й показує креслення парашута, що нагадувало вивернуту догори стілицю парасольку.

– Дивися, що я придумала! Це людина, вона пристебнута до ремінця, а це такий балон із легким газом, а від



нього йдуть оці гумові трубочки до оцих довгих, схожих на ковбаски, кульок – їх багато, може, сто! Коли людина вистрибує з літака, вона відкрчує краник, газ відразу ж надме кульки, і все! Людина плавно спуститься на землю!

– А чому їх так багато, тих «ковбасок»?

– Ну як ти не розумієш – чим більше, тим безпечніше. Надійніше! Як у кульбабки!..»

Незадовго перед цим тато також записав Сашину «раціпропозицію» про те, як зібрати з дороги всю пилюку: треба прилаштувати до коліс автомобілів спеціальний пилосос, під машиною. Коли він наповниться – в кабіні водія засвітиться червона лампочка. І він викине зібрану пилюку в ящик для сміття.

Щоденник Євгена Путрі

«28 вересня. Саша любить бувати у так званих «заповідних місцях». Це на Юрівці, біля покинутого зарослого очеретом і осокою Свічного ставка. Біля греблі свічадо води вкрите скатертиною зеленої ряски. Жаби, помітивши нас, неохоче плюхаються з крутого берега і тут же випірнують, витріщивши очі. В тіні густого гілля над водою навіть у спеку прохолодно. Тиша і спокій тут панують, здається, від створення світу...

Звичайно ж, у такому місці водяться і русалки, й Водяний, і Кікімора, стара подруга черепахи Тортили і древній добрий сам Михей. І саме тут у місячну ніч відбуваються різні дива.

...Наші фантазії не мають жодних меж...»

«29 вересня. Сьогодні Саша знову потягнула мене в «заповідні місця». Цього разу її зацікавила стара кузня при дорозі.



Лідія ВІЦЕНЯ. *Прости за все...*

– Це старовинний будиночок, правда? І двері в ньому залізні...

– Так це ж кузня парубка Вакули!

– Що-о-о?

– Авжеж – того самого. Що літав у Петербург по черевички для коханої Оксани!

Саша стояла й дивилася так, наче там був привид. Такого вона не сподівалася. Зізнатися, я теж. Занесло мене... Лише позавчора вони з Вітою читали повісті Миколи Гоголя.

– Так це не казка?.. А можна заглянути?

Ми продерлися крізь зарослі до кузні, позаглядали в низенькі віконця...

– Я боюся – що там? І чому ти так тихо розмовляєш?

Тоді я голосно сказав:

– Там давно нікого немає. Навіть мишей».

За сніданком Саша запитала:

– А хто такий Бог?

Євген Васильович розповів, як міг, хоч це й не перша їхня розмова про Бога.

– Значить, Він і мене створив? А мама казала, що вона мене народила.

– Правильно. А її народила її мама, а мамину маму – її мама, і так аж до Адама та Єви.

– А звірів усяких теж Бог створив?

– І звірів, і Землю, і небо, і все-все, що існує у світі.

– А навіщо?

Батько й сам не знав, що їй відповісти...

«7 жовтня. Ідемо на велосипеді по вулиці Фрунзе.

– А що там за пам'ятник стоїть?

– То могила Котляревського...



Заїхали, сіли на лавиці під зеленими косами розлогої верби.

– Красивий який, – замилювалася барельєфом. – А чому він похований не на кладовищі? Тут так гамірно, машини...

– У його часи це був ще степ. Він, кажуть, любив тут прогулюватися. Зустрічав чумаків із возами, вони на цьому місці, перед в'їздом у фортецю, зупинялися ночувати: випрягали волів, розпалювали багаття, варили куліш. А Котляревський слухав їхні розповіді про пригоди в далекій дорозі, різні новини. Кажуть, на цьому місці росла велика тополя. І він заповів, щоб під нею його й поховали.

– І хто його ховав – у нього ж нікого не було?

– Його ховало все місто. Скільки людей прийшло! І губернатор, і священники, і друзі...

– Все одно це все чужі, тату. Мені його так жалко...»

«9 жовтня. Роздивляється гравюру Дюрера «Меланхолія».

– «Меланхолія» – це так звати цього ангела?

– Ні, доцю. Це такий стан душі...

– Чому ж тоді він із крилами?...»

Наступного ранку поїхали кататися на велосипеді. У Патлаївці сіли у траві над крутояром перепочити й підкріпитися, вже накрутивши на колесах чимало кілометрів. Саша смачно жувала булку, запиваючи кефіром. А перед очима – далина безмежна, в осінньому золоті поля, переліски, ще далі – дачні будиночки над Ворсклою.

– А що там? – показала рукою в синю далину.

– Лісові Поляни.

– Так це ж батьківщина Кеші! – згадала вмить татову розповідь про гномика. – Давай поїдемо до нього!



Євген Васильович мусив пояснювати, що це дуже далеко – за день вони не впораються, а їм же увечері треба йти до бабусі на її день народження. До того ж, уже осінь, і гномики якраз роблять запаси на зиму, їм дуже ніколи. Та й подарунка у них немає для Кеші. Довго ще говорили про гномика, про те, які подарунки вони куплять для нього.

Увечері, коли дорослі святкували, Саша усамітнілася на кухні й писала Кеші листа: «Здрастуй, дорогий Кеша! Пише тобі Саша Путря. Кеша, я тебе не бачила. Я хочу з тобою познайомитися!!! Можна, ми приїдемо до тебе в гості? Ми привеземо тобі сюрприз. У мене є маленький песик Бімочка, котик, папужки й рибки. До побачення! Саша Путря».

«14 жовтня. Неділя. Були із Сашею в Сампсонівській церкві. Світлана відчинила заіржавілі двері й пішла, залишивши нам великий старовинний ключ.

Холодно, як у склепі. Під ногами скрипить сміття, а луна посилює звуки до скреготу. Навскісні промені висвічували крізь скло темні фрески із великими, в людський зріст, фігурами святих. Суворі лики під канвою німбів, що сяяли, наче фосфор, здавалося, суворо дивилися на несподіваних гостей.

– Ну, бачиш... – почав я і здригнувся: звук прозвучав як постріл, а з-під купола посипалася пилюка.

– Тихіше... – прошепотіла Саша, стиснувши мій лікоть.

– Це ж церква, тут така акустика, – сказав я голосно.

– ...устика... устика... – радісно озивалася луна...»





Записи Євгена Васильовича сповнені поезії, таємничості – часто вони нагадують невеликі новели. Читаючи їх, легко уявити, що відчувала дівчинка, реально переживаючи описані ситуації. В тій же Сампсонівській церкві, яка тоді ще стояла в руїнах, вона прослухала лекцію про архітектуру храму, про іконописців, про життя святих, про часи, коли тут гули дзвони, а миряни молилися у Великдень, у Різдво...

То були її щоденні університети...

«28 листопада. Поверталися додому після поминок мамі. Саша запитує:

– Від чого померла бабуся Тася?

– Від старості.

– А від чого страшніше помирати: від старості чи від хвороби?

– Гадаю, від хвороби.

– Я теж так вважаю... А помирати треба обов'язково?

– Так, доцю. Не думай про це... Адже ніхто не помирає назавжди! Вмирає тіло, а душа летить на небо, до Бога, і живе там вічно. Там усі знову зустрічаються і більше не розлучаються...

– Та-а... Це все казки. Ти просто мене заспокоюєш.

– Не віриш? Я доведу тобі!

Я знайшов серед книг давнє видання чернеця о. Митрофана (подарунок Щербака) «Як живуть наші померлі і як житимемо ми по смерті».

Це було те, що потрібно! Таке відкриття!.. Чесно сказати, і мені стало легше».

...Разом із ялинкою в дім знову прийшло свято. Такої гарної, казала Сашенька, у них ще не було. І вперше прикрасили лісову гостю гірляндю із пальчиковими лампочками – новинка того року! Батьки випитували, чого



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Саша чекає від Діда Мороза. Вона ж не зізнавалася, сказала, що подумки вже замовила подарунок. Тож тато порадив написати записку й викинути її у квартиру, бо Дідусь Мороз уже старенький, може й забути, що кому потрібно принести.

Сашенька так і зробила. Коли ж доня заснула, Євген Васильович пішов униз і підібрав «замовлення»: «Ляльку м'яку, гру «Електроніка», подарунок в кульочку, фломастери. Дякую. Саші Путрі. Квартира 4б, четвертий поверх».

1984-го було вбито прем'єр-міністра Індії Індіру Ганді. В СРСР проведена шкільна реформа – початок навчання з шести років, 11 класів. У Москві перепоховали тіло Федора Шаляпіна. В Ленінграді створено колектив клоунів Полуніна. Помер авіаконструктор Антонов. В Афганістані загинуло 2343 радянських воїни. У моді «дуті» куртки. Відкрився перший радянський магазин «Електроніка»...

У ПЕРШІЙ КЛАС...

1985 рік

7 січня Євген Васильович занотував у щоденнику короткий діалог. Сашине запитання, власне, адресувалося всім дорослим: «Ну чому так рідко показують мультики? Це ж несправедливо! Для вас так усе: і політика, і мода, і старі пісні, і різні дядьки нудні, а нам – так нічого! Така країна – жах!»...

Устами дитини... Зміни в цій країні уже назрівали, хоч на повен голос критика її устроїв лунала ще не часто навіть з уст активно налаштованих дорослих. Середина вісімдесятих наближала перебудову в Союзі, про драми і



трагедії у колах національно свідомої української інтелігенції початку сімдесятих мало хто знав поза столицею. Сашеньці випало жити в епоху тоталітарного режиму в СРСР, тож у типовому полтавському дитсадку і вдома вона чула переважно російську мову – так звану російську, яка справжніх росіян могла хіба що спантеличити. Та менше з тим. Але неможливо не помітити, як дитина все одно вбирала в себе українську культуру й історію – просто вивчаючи Полтаву, знайомлячись з іменами видатних полтавців. І Гоголь, і Котляревський, і Мазепа з Мотрею Кочубей відкривалися їй глибше, істинніше – на рівні підсвідомого сприйняття їхньої справжності – попри усталене на той час тлумачення їхніх образів, творів, поглядів, сприйняття їхніх долі. Так мені здається: дівчинка готова була осмилити і сприйняти те, чого їй тоді просто ніхто не відкрив! Певне, десь на генному рівні вона смакувала мову рідного краю, якої не знала, але чіпко ловила окремі її перлинки.





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Щоденник Євгена Путрі

«26 лютого. Повертаюся з роботи, Саша відчиняє двері і, доки я роздягався, вона заспівала голосом Литвиненко-Вольгемут:

*Звідкіля це ти узявся,
Де ти досі пропадав?*

І засміялася. Я – також.

– Це ми слухали оперу про Карася. Така смішина! А чому його називали Карась? Він що – рибалка? Чи народився у рік Риби?

– Він народився в Рибцях, де ми знайшли «самоцвіти».

– О! Земляк!»

«1 травня. Сфотографувалися удвох із Сашенькою в Корпусному саду... Після такої багатостраждальної зими, після затхлих лікарняних палат, після замкнутого світу весняний дзвін і свіже дихання природи видаються чимось таким незвичним!

Поїхали в парк «Перемога». І, звичайно ж, відразу – на оглядове колесо! От любить висоту!

– Дивись, дивись – скільки всього видно! Монастир! А он наші Половки-и! І музей! Музей!..»

Щоденник Вікторії Ємець

«8 травня. На Трійцю їздили з донечкою на стерильну пункцію в Київ. Результат аналізу відмінний! Сашенька сказала:

– Слава Богу! Не даремно я страждала!»

І вже наступного дня, 9 травня, особливим для них стало свято вдома, у Полтаві. Мама і Лера готувалися зустрічати гостей, а Саша із татом, нарядившись, поїхали в місто. Звичайно ж, на велосипеді. І хоч на парад Полтавського гарнізону вони й запізналися, зате встигли



на марш-парад духових оркестрів. Після того погуляли біля садиби Котляревського, довкола Білої альганки, поласували солодощами, заїхали в парк «Перемога». Скрізь – народні гуляння, не проштовхнутися! На каруселі-гойдалки не пробралися, тож домовилися, що навідаються сюди у будній день. А повернувшись додому – потрапили з корабля на бал: за столом уже зібралися гості, чекали на них. У Саші був рум'янець на всі щоки – давно її такою жвавою не бачили. Тож веселилися від душі.



«1 липня.

– А чому тебе дядя Льоша Пицимуха дразнить, каже, що Путря – це така каша?..

– Справді – це ячна каша із солодом.

– А вона смачна? Давай зваримо і я-а-а-к напугуємося!»

Саша любила посміятися, з гумором подати нові для неї слова, уміла вслухатися в їх музику. Після каші-путрі через кілька днів питала тата:

– А які ще ти знаєш смішні прізвиська?

– Які? – він намагався швидко щось пригадати.

– Ну, ось: Сverbигуз!

Саша хмикнула якось здивовано, навіть не посміхнувшись:

– А ще? Тільки щоб без дурниць...



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

- Виверникожуха, Сіроштан, Штанько, Убийвовк...
- Ну й прізвисьце!.. Це вони що, вовків убивали?
- Мабуть, колись розвелось їх дуже багато, почали нападати на людей... І тоді організували на них облаву.
- А скількох вона вбила?
- Хто?
- Ну, Ляля... Якій пам'ятник стоїть, сірий такий, на зупинці...
- Так вона не вбивала, доню, Ляля Убийвовк просто мала таке прізвисьце...
- А-а. А то я подумала... Значить, вона хороша була?
- Так, дуже хороша. Відмінниця. І – гарна.
- І все ж із прізвисьцем їй не пощастило. А ще які ти знаєш? Але щоб не страшні, а – смішні.
- Пищик, Голопупенко... Здійминога, Семизуб, Сороксобак...
- Скільки собак? Сорок? Ой, не можу-у! Ой! – схопилася за живіт і побігла в туалет. – Ну й веселий же народ в Україні!

У липні Вікторія Леонідівна пише: *«Ми відпочиваємо в Дзигівці. Після шостої вечора Санечка бігає до своєї подруги Юлі, ровесниці. Стрибають через скакалку, збирають колорадських жуків... Показала їй прості прийоми вишивки, вона дуже захопилася і вже послала татові свій самостійний виріб.*

Багато малює: курочок, курчат, собачку Рижку і, звичайно ж, принців. Сама прочитала всю казку «Про рибака і рибку». Вечорами читаю їй «Бронзового птаха». Дуже подобається!

Їздила з дітьми в Ямпіль. Ходили там на пристань. Покаталися по Дністру на катері. Похлюпалися у воді на молдавському березі. Хотіла повезти їх у Сороки, показати старовинну фортецю, але через спеку не наважилася».



Щоденник Євгена Путрі

«20 липня. Сьогодні біля нафтобази загинув наш Бімочка. У нас був виїзний концерт у Решетилівці, і я відвів песика до сестри на Юрівку, а сьогодні прийшов забрати його... Шукали-шукали – щойно був у кімнаті, а ніде нема... Я подумав, що він міг вискочити на вулицю й побігти додому – дорогу знав. Так воно й було...

Поховав його на галявинці, яку Сашенька назвала Бімчиною. А що я скажу Сашеньці?..»

Щоденник Вікторії Ємець

«26 липня. Саша трохи підросла і схудла, у неї нарешті з'явилася довгождана талія. Подовгу стоїть перед дзеркалом і уважно розглядає себе.

Купила Саші шкільну форму, пошила рожеве платтячко з рюшами, штаниці-бананчики із рожевого поплину. Їй усе до лиця, і вона дуже задоволена. Ми також милуємося нею. Вона любить усе красиве!

Багато часу Санечка вділяє шиттю кріхитних суконь для своїх лялечок, влаштувала цілу виставку!

Про Бімку сказали, що його забрали в Московський цирк на три-чотири роки, він там виступає, бо має чудові здібності».

Вирішили більше собак не заводити, досить kota й рибок в акваріумі.

А в Дзигівці у Сашеньки було, окрім собачок і кошенят, ще двоє маленьких друзів – курчатка Хухлик і Равена. Так вона їх назвала. І вони жили довго – аж 9 років. І померли від старості, переживши Сашеньку.

Щоденник Євгена Путрі

«30 серпня. Каталися в Пушкарівському лісочку, на довгій алеї, яка пересікає його по діагоналі від пологого



схилу до нашої улюбленої церковки. Саша попросила зупинитися біля неї, захотілося посидіти, поговорити.

– Тут, – кажу, – була черницею Мотря Кочубей.

– Та сама?! – аж стрепенулася Сашенька.

– Так, та сама.

– А звідки ти знаєш?

– Вичитав недавно... А колись, коли мені було років тринадцять, одна старенька бабуса, пригадується, розповідала про це, але я не повірив. А з'ясувалося, що правда...

– І що вона розповідала?

– Та налякала нас із товаришем! Купалися ми тут, замерзли, зголодніли, побігли в сільський магазинчик – він стояв навпроти церкви, щось там купили, йдемо назад, жуємо. А отут, де ми зараз стоїмо, тоді було старе покинуте кладовище, уже й без хрестів, самі ледь помітні в траві горбочки. І сидить бабуса, козу пасе. Всі її знали, дивна така стара, буркотлива. В селі її називали Катериною Другою.

– Я-ак? Вона царицею була?

– Якою там царицею!.. Її козу звали Катькою. А бабу – Катериною. Ну, люди й жартували... Так от, ми йдемо, а вона до нас: «Що це ви, хлопці, по могилах топчетесь? Тут покійники лежать, а ви гупаєте, як коні!.. Не можна тривожити покійників! Ось розбудите Мотрю, то вона вам дасть! Уночі як прийде, то очі їй повисмоктує!.. Вона тут блукає ночами... Чули про таку? Ні? То ще почуєте. Ану, забирайтеся геть з її могили!» – замахнулася палицею.

І нас наче вітром здуло...

– А що далі? Вона приходила вночі?

– Ні, звичайно. Але страху нагнала бабуса...

– А чому вона називала її Мотрею, а Пушкін – Марією?

– Правильно – Мотря, Мотрона. Пушкін назвав її Марією, щоб красивіше звучало. Він поет, йому можна.

– Та-а-а-к... Марія – це красиво!».



До школи – як на свято



Мабуть, цілий день дівча згадувало ту страшну батькову розповідь. Пізно ввечері Сашенька прибігла до нього, бо їй було страшно самій. І довго ще говорили вони про кохання старого гетьмана Мазепи і красуні Мотрі.

Першого вересня вся сім'я збирала Сашеньку – «перший раз у перший клас»: коричнева форма, білий фартушок і білі вишиті манжети та комірцець, білі бантики, нові черевички... Волоссячко трішки відростло й кучерявилося.

Зранку із шкільного двору долинала музика – з динаміка звучали піонерські пісні та вальси. А Сашенька почувалася такою збентеженою, розгубленою...

– Та ти не хвилюйся! – заспокоювала її Лера. – Школа твоя – поруч, раптом що – ми з тобою! Мені було страшніше: я ходила аж у центр, туди, де пам'ятник Лялі Убийвовк!

Усі принарядилися, нашвидку поснідали і спустилися у двір фотографуватися. Мама несла букет квітів, Саша – червоний портфелік. Шкільне подвір'я вирувало – діти, батьки, вчителі, гомін, музика... Класи шикувалися за табличками: 1-А, 1-Б, 1-Г...

– Ну, доцю, з Богом! – батьки поцілували Сашеньку й відпустили до гурту першокласників.

Доки лунали промови й кілька разів оркестр грав туш – крізь сльози збоку дивилися на неї, таку гарнесеньку. І посміхалися їй, підбадьорювали.

Пролунав перший дзвінок, грянув марш, і діти пішли під його ритми в приміщення школи. Батьків туди не пустили, тож вони прилаштувалися заглядати у вікна класів. Саша сиділа за другою партою. Побачила своїх – посміхнулася, непомітно помахала їм рукою.

Через годинку дітей випустили на вулицю, Сашенька сяяла, переповнена новими враженнями. У класі вона зустріла багато знайомих дітей, а вчительку, розповіла, звати Тетяною Олександрівною, вона молода і дуже гарна.



– Розпитувала, хто що любить... Я сказала, що люблю малювати й читати казки. Вона зробить мене художником у класній газеті!

Життя змінило свій ритм. Уроки в школі тривали з 8-ї ранку до полудня. Повернувшись, Саша виконувала домашні завдання. Погуляти виїздили, коли вона завершувала всю свою роботу або ж у вихідні.

«21 вересня. Каталися на Павленках. Місце мальовниче, на пагорбах сосни, внизу струмок, болітиця. Піднімаємося вузьким місточком.

– А чому це дерево обгороджене?

– Це такий пам'ятник, дуб Шевченка.

– Він його посадив?

– Ні. Люди посадили.

Підійшли, прочитали напис на табличці: «Дуб Шевченка. Перший у світі пам'ятник Т. Г. Шевченку, посаджений громадськістю міста 18 травня 1861 року».

– Ого, коли!.. Це ж скільки йому років?

– Давай порахуємо.

– Я сама, я сама!

Відвернулася, щоб я не підглядав, нахилившись, почала загинати пальчики...

– Сто двадцять чотири...

– невпевнено повідомила.

– Молодчина. Правильно.

Усміхається...»





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

«27 вересня. Гуляли після школи і зайшли до Марусиної криниці, що внизу під колишньою Миколаївською церквою. Над джерелом хтось установив примітивну дерев'яну скульптуру.

– Подобається? – питаю.

– Це і є Маруся? У тебе зовсім інша...»

Якраз тоді «Марусю Чурай» Євгена Путрі шукало чи не все місто, і ледь карбівка з'являлась у магазині «Український сувенір» у десятках відбитків, її миттєво розкуповували – хтось хотів мати це витончене поетичне зображення легендарної піснярки, та ще й землячки, у своїй оселі, а хтось брав на подарунок найближчим людям. Усі в тій карбівці наче впізнавали Чураївну, про яку написала свій поетичний роман Ліна Костенко:

Ця дівчина – не просто так Маруся.

Це – голос наші. Це – пісня. Це – душа...

Заглядаючи у новий зруб неглибокої Марусиної криниці – власне, швидше й не криниці, а тоненького джерельця, Сашенька захотіла напитися з неї.

– А ти? – запитала тата.

– І я нап'юсь!

– А ми не отруїмося?

– Чого б це?

– Але ж коли вона дала пити своєму Грицю, він помер.

– Так Гриця ж вона отруйним зіллям напоїла...

– Ну, все одно... Знаєш, я передумала пити. І ти теж ніколи більше не пий із цієї криниці, добре? Тут вода погана...

А вода там і справді погана: нікому немає діла до того джерельця, хтось із студентів-архітекторів поставив там скульптурку та зруб, ото й уся історична пам'ять. Джерело, що колись наповнювало криницю, замулене віками, чиста вода, що ледь-ледь пробивається на поверхню, за-



смічена, довкола – звичні нічийні залишки після стихійних «вилазок» на природу в райському колись куточку під Івановою горою...

На горі стояла хата Івана Котляревського, неподалік – Миколаївська церква і Свято-Успенський собор. Нині у храмах відновлено церковну службу, хата-музей зустрічає сотні делегацій щороку. І Марусина криниця могла б стати справжнім дивом для туристів. Про неї поговорили-поговорили та й забули. Лише пам'ятник піснярці, що «виріс» із тих розмов, аж через два десятиліття поставили в центрі міста біля театру, а не біля криниці.

– А де жила Маруся Чурай?

– Десь там, на Мазурівці, – тато показав рукою в далину, на околицю Полтави.

– А чому ж вона так далеко ходила по воду? А-а, я здогадалася: у них там, вдома, була своя криниця, а тут вона готувала отруту для Гриця. Правильно?

– Хто його знає, доцю...

– А вона була веселою?

– Ага, дуже веселою. І дуже красивою.

– Красивою – як хто?

– Ну-у... Як тобі сказати... Та я, мабуть, нікого з таких і не знаю. Уявити її уявляю, але в житті таких не зустрічав.

– Так ти собі її уявляв? Ага! Тепер мені все зрозуміло... Я також завжди усе спочатку уявляю, а вже потім – малюю... Ой, таточку! Ми з тобою такі рідні!..

У жовтні на Юрівці рідня зібралася у день народження Сашиної бабусі. За рік, відколи її не стало, дідусь помітно постарів, змарнів. Увечері перед сном Саша зітхнула:

– І бабусі немає, й Бімки немає... І так сумно стало вдома, аж плакати хочеться...

Через два тижні одержали листа із Дзигівки, а в ньому йшлося й про те, що собачка Рижка народила цуценят.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Лера й Саша відразу ж заявили, що одного з них треба привезти в Полтаву. Порадилися – і вирішили відрядити маму в листопаді, коли собачата підروстуть, знову у Дзигівку. З цього приводу вона записала:

«20 листопада. Ніколи ще мене з такою радістю не випроваджували з дому, аж образливо...»

Маленька Альфа, яку спочатку назвали Нікою, швидко подружилася з усіма, але із Сашенькою звідтоді були вони просто нерозлучними. «Собачка Альфа», «Собачка Альфа з гостинцями йде в гості», «Альфа й Бімка біля своєї хатки», «Сім'я Рижки», «Рижка у зимовому вбранні» – ціла серія малюнків, навіяна спілкуванням з її маленькими дзигівськими друзями! Саша взагалі найбільше любила маленьких звірят – діток, і дуже серйозно переймалася їхніми проблемами.

Одного дня, простеливши на килимку велику географічну карту Радянського Союзу, Саша, лежачи на животі, почала роздивлятися її. І раптом розсміялася й гукає:

– Тату! Тату! А в нашої Ніки є своє місто!

– Яке ще місто?

– Нікополь!

Гуляючи, вони з татом завжди підгодовували бродячих собак і взяли додому прибудне кошеня, а папужка-альбінос прибився сам до їхнього балкона. Сюди ж постійно прилітали голуби – звикли, що Саша їх підгодовує. А Сіль-





вера (так назвала його пізніше, після того, як кілька днів лікувала птаху) довелося спіймати, щоб зняти з його ніжки туго затягнуту волосінь.

Саша дуже боялася війни, усе почуте й прочитане про неї жахало її, вона ніяк не могла збагнути, як це люди можуть воювати, вбивати одне одного?! Тож найперше їй хотілося убезпечити від того лиха безпорадних звірят.

— Я придумала, тату: ми зробимо такий великий, як дім, підводний човен. І в ньому заховаються всі звірі — ну, там собачки, котики, ведмежата, мавпенята, папути!.. Хай уже люди воюють із людьми, а вони ж при чому — вони не винні!

* * *

У підводних човнах і в лісових погребях на її малюнках звірята почуваються дуже затишно й цілком захищено, у них багаті запаси продуктів, є всі необхідні у побуті речі.

Сашині пензлики і фломастери яскраво і радісно розповідали про життя різних тваринок, яким його уявляла дівчинка: «Кішечка-артистка», «А це — Шарик», «Маленький Мишко», «Поросятко, яке дуже любить сміятись, аж плаче», «Кішечка-мама катає кошенят», «Лисичка-вихователька гуляє із звірятами», «Бімка після купання так заснув, що випала соска», «Це мама-собачка розказує своєму синочку казку», «Поросятко Наф-Наф в гостях у Бімочки», «Ведмежатко-царевич», «Рижчин дім. Охороняється державою», «Літня дрімалка для кошенят», «Будинки для бездомних звірят», «Птиця Сирена»...

І кожен малюночок — мов розказана казка чи дивовижна пригода із багатим сюжетом, про що свідчать і місткі підписи під зображенням, і Сашині вірші, написані з гумором і зібрані у дві книжечки, які Сашенька оформила за всіма видавничими правилами (видавництво «Рідний дім») із присвятою: «На пам'ять і на сміх дорогій сестрич-

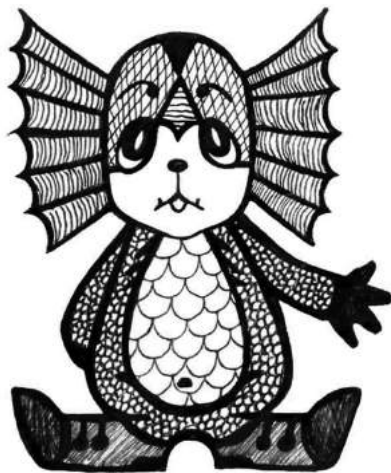


Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

ці Лерочці та її подружкам і сусідам по кімнатах від Саші». (Сестричка-скрипалька тоді уже жила в Донецьку, в гуртожитку. Побувавши з мамою у неї в гостях, Сашенька подружилася з багатьма дівчатами, а найбільше – з Наташею Пасхаловою). Її віршики були сповнені любові до тваринок, як і малюнки:

*Для котят и для собачек
Мы построим целый дом.
И сосисок, и колбасок
Будет много-много в нем.
И постельки, и кровати,
И игрушки, и мячи.
Поиграют, лягут спатки.
Всем тепло, как на печи!*

Та не всіх Сашиних казкових героїв так легко впізнати їй глядачам, бо серед них – і страховиська, які приходять уві сні, і об'їдальчик-заїдальчик, і добра змія-королева, і такий милий нічний очкастик. І дивовижний автопортрет «Саша-Дракоша», який подобається дітям, який не-



щодавно прикрасив іменний конверт Саші Путрі, виданий в Австрії. І дихають усі ці малюнки ще таким озонно раннім і чистим дитинством, такою довірою до світу і любов'ю до всього сущого в ньому... Їй ще так легко вірилося, що все тут влаштовано за законами добра й милосердя. Втім, та чиста віра так і залишилася в її серці навіки. Вона ні в чому не встигла розчаруватися.



Навіть укотре розглядаючи звірят, що стали опудалами-експонатами у її улюбленому краєзнавчому музеї, Саша була впевнена, що їх не вбили, що вони просто, як каже тато, померли від старості.

– Такі маленькі... Які ж вони тоді були дітками?

– А ось такі... – тато показував півмізинця. Боявся поранити її вразливу душу.

– Ой, манюсінкі! Ой, мої хороші! – захоплено дивувався дівчатко.

Щоденник Євгена Путрі

«20 грудня. Саша добре навчається в класі. Учителька хвалить: уважна, активна, контактна (слово ж яке, Господи!). Завдань багато, але для неї вони не складні. Нагадувати не доводиться, все знає сама: приходить, обідає, готує уроки і – малює.

– Я так боялася школи! А воно – нічого страшного. Навіть весело. Особливо на перервах. Ми таке витворюємо! І ніхто нас не лає!»

Євген Васильович цитує Сашині веселі розповіді про школу, а сам лише щоденнику зізнається, як переживає за неї, як мучить душу постійна тривога: що їх чекає завтра?

Саша розпитує його, звідки беруться сни. І що вони значать. І чому один і той же сон іноді повторюється кілька разів.

– ...Наче настає ранок, але зірочки ще світять. Я стою на високому-високому обриві, а внизу ще туман і нічого не видно... І чую дзвін – спочатку тихий, а потім він стає гучнішим, гучнішим, як грім! І небо світлішає, світлішає, світлішає! Гарно так! І сходить сонце! Велике таке, прямо величезне, все таке рожеве й золоте! Переливається! І зовсім не засліплює. І я я-а-к стрибну! – І полетіла! А дзвін – бум-м, бум-м, бум-м! І я прокинулася...



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Той дзвін з її снів відлунював у скронях і в серцях батьків, але вони бачили в ньому надію: гадали, що Сашин сон віщує одужання.

У 1985-у Генеральним секретарем ЦК КПРС став Михайло Горбачов, переконуючи народ: «Нам потрібна перебудова!». В СРСР збудовано найбільший у світі літак АН-24 «Руслан». У Москві відкрився музей-квартира О. С. Пушкіна, Арбат став пішохідним. На морському дні виявлено лайнер «Титанік». У Франції померла Симона Синьоре. В Голлівуді знято мегафільм «Зоряні війни». Вийшли на екрани «Мій друг Лашин», «Іди й дивись», «Зимова вишня». У Диканьці відкрита картинна галерея при краєзнавчому музеї і кімната Марії Башикиркової.

ЯКБИ ЗАВТРА НАСТАЛО СЬОГОДНІ

1986 рік

– Тату, а наша Лерочка схожа на Клеопатру?

– Не дуже. Ти ж бачила, яка то була красуня.

Нещодавно вони роздивлялися у книзі з мистецтва репродукцію скульптурного портрета цариці.

– Але якщо отак швидко-швидко сказати – Лера Путря, то звучить майже як Клеопатра!

Вони кілька разів повторювали ці два слова і таки вловлювали деяку подібність у звучанні. Як раптом тато згадав:

– Ти знаєш, а ім'я Валерія пишеться і як Калерія, це одне й те ж, я колись читав про це.



– Справді? Ура! Клеопатра! Клеопатра!

– Клеопутра.

– Ну що ти такий прискіпливий!.. Клеопатра! Я її так і буду тепер називати! Антонієм буде у нас тьоті Светин Антошка, а ти будеш Цезарем!

– Ну, дякую...

– Який ти, тату, серйозний. Я ж граюся! Давай разом пограємо, доки нікого немає вдома...

Саша пильно вдивлялася в автопортрет Дюрера.

– Який красень... Він – як Ісус Христос...

Увечері, коли на екрані телевізора з'являлася постійна заставка дитячої передачі, серйозним дикторським голо-
сом Саша повідомляла, випереджаючи телеведучу:

– А зараз для вас, дітки, настав час «вечірньої кашки!».

– Сашо, навіщо ти обмальовуєш шкільні зошити? Візьми чистий – і малюй.

– Яюсь забуваю, що не можна... А скажи мені: що таке «тор»?





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

- Тор? Що за тор?
- Ну, ось подивися: дирек-тор, архітек-тор, механіза-тор, конструк-тор, рек-тор, редак-тор!

Щоденник Євгена Путрі

«20 березня. Після обіду гуляли в Пушкарівському лісочку, біля струмка. Він клекотів, як гірська річка... Із шкаралутки грецького горіха я зробив кораблик, автобусний білет прилаштував як вітрило. Назвали його «Вікторія» й пустили на воду. Кораблик понесло течією, а ми побігли услід... Саша послизнулася – й пірнула у воду по груди!.. За куртку ривком вихопив її на берег, ми упали, схотились на ноги і побігли додому...»

Розповідь у щоденнику про ту подію дуже довга, та головне у ній – Сашина реакція: її нестримний сміх, навіть захоплення пригодою, про яку вона ще довго повідомляла усім друзям і гостям. Добре, що обійшлося навіть без легкої застуди – відігрівалася у ванній, пила липовий чай із медом. Що й казати, таки любить посміятися...

Якось вибігла зі своєї кімнати з книгою в руках:

– Ой, тату, ось послухай – помреш від сміху! «Торжества на честь Діоніса важливі були тим, що вони стали початком театральних дійств в Афінах. Під час цих торжеств виступали хори одягнутих у козячі шкури співаків і виконували особливі гімни – дифірамби... – А тепер найсмішніше: – Із цих дифірамбів і утворилася трагедія – слово, яке пояснюється як «пісня козлів»! Уявляєш? Ха-ха-ха!..

І вони, як завжди в таких випадках, сміялися разом. І так було досить часто.

Пізніше Сашенька вже сама придумувала кумедні лічилки, коли грали в піжмурки, любила повторювати карколомні скоромовки.



Якось Євген Васильович розповів їй анекдот: Пушкін зустрів на балу Наталі Гончарову, вона йому дуже сподобалася. Та він ніяк не наважувався з нею познайомитися. Довго міркував, як це зробити, і знайшов вихід із ситуації: навмисне наступив на шлейф сукні Гончарової.

– Нахаба! – обурилася Наталі.

– Дуже приємно. А я – Пушкін!

Сашеньці це настільки сподобалося – не передати! А тут прийшов у гості Сергійко Чаусенко. Вона до нього:

– Давай грати в нову гру! Обізви мене будь-яким поганим словом. Я не ображусь, правда! Ну, будь ласка!..

Хлопчик довго відмовлявся, соромився, а потім подитячому безпосередньо «обізвав»:

– Свиня...

– А я – Саша Путря. Дуже приємно було познайомитися!

Гість ображено дувся, Сашенька сміялася.

Та з 11 квітня знову почалися невеселі записи у щоденнику Вікторії Леонідівни: у Саші підвищилася температура, з'явилися лімфовузли за правим вушком, висипи на шкірі, заболіли суглоби. Температура «стрибала», збільшилися печінка й селезінка. 14 квітня довелося лягати в лікарню.

Уколи, крапельниці, пігулки, вливання донорської крові – мама все записувала, коли донечка засинала, тримаючи на чіткому контролі схеми і курси лікування, результати аналізів і дію нових препаратів...





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

«17 квітня. Вночі піднялася температура – 37,7. Кровотечу ясен зняло лише мумією. Виглядає бадьоріше.

Снився їй сон: йшла зі мною залізничною колією, спіткнулась і впала під старий, розламаний поїзд. Я її ледве витягла з-під нього.

Температура спала після прийнятих ліків: 5 таблеток преднізолону, 5 таблеток есенціале-форте, аспаркам, меркаптопурин – 0,5 таблетки. Крапельниця: строфантин, есенціале-форте, глюкоза, вітамін С і плазма.

Попросила поїсти, з'їла картоплі з курячою ніжкою, вишині, сир. Оглядав ЛОР».

«18 квітня. Погано спала, їй було жарко... Лімфовузол заважає ковтати. З третьої години ночі заснула з холодною примочкою на голові й на руках. Температура 38 – 37, 8. Дуже білі покрови шкіри, ясна рожеві. До 10 години температура впала. Клініка: печінка й селезінка – так само, але наче б «просіли»... Сердечко краще.

Настрій бадьоренький, говірлива. Читали «Острів скарбів» і болгарські народні казки.

П'ята крапельниця: глюкоза і строфантин, перше переливання...»

«19 квітня. ...Температура наростала, вночі дійшла до 39. Встали о 6.30. Температура – 40... Щоб зняти інтоксикацію, знову крапали гемодез, глюкозу з анальгіном і есенціале-форте...»

«21 квітня. Вранці температура 37,1. Ясна не кровоточили, язичок очистився наполовину. Настрій хороший. Але боїться укола. Перестала судомно моргати! Поїла сирок із киселиком. Витила преднізолон, есенціале-форте і аспаркам.

Вперше попросила малювати.



Призначена четверта крапельниця донорської крові».

«Довідка

Полтавський міський відділ охорони здоров'я.

1-а Полтавська міська лікарня.

В міську клінічну лікарню м. Києва на консультацію направляється виписка з історії хвороби дитини Путрі Олександри, восьми років.

Клінічний діагноз: гострий лейкоз, другий рецидив, період розгорнутих клінічних проявів.

Зав. відділенням – Р. К. Сидорчук».

З цією довідкою та ще випискою з історії хвороби Вікторія Леонідівна поїхала в Київ, у лікарні із Сашею залишався Євген Васильович.

Самопочуття Сашеньки поліпшувалося, вона посправжньому раділа, коли в призначеннях лікаря не було крапельниць чи уколів, лише пігулки.

Мама привезла нові рекомендації щодо лікування, тепер консультувалася з київськими спеціалістами телефоном.

«24 квітня. ...Саші уже хочеться вставати, гуляти, але болі в кісточках її лякають і вона не відважується... Я ризикнула навіть вийти на роботу. З 12:30 до 18:30 із Сашею залишався Женя... Домовилися, що двічі на тиждень я ходитиму на роботу, бо скоро сядемо на міліну».

Першого травня Євген Васильович і Лерочка прийшли в палату з повними сумками – вирішили всі разом відзначити свято на природі. Саша радісно покидала стіни лікарні в колясці, хай і не надовго. «На природі» в межах міста, неподалік від лікарні, вони постелили ковдру на траві, пелюшкою накрили картонний ящик – то був



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

стіл. Саша з апетитом поїла. Цілих три години, до того ж, уперше цього року, вона була на свіжому повітрі та ще й за чудової погоди.

Розклали багаття, і навіть «шашлики» смажили: на прутики нанизували кружальця ковбаси, хліб, цибулю й помідори.

У палаті вже Саша зізналась:

– Я сьогодні так нанюхалася повітря, що аж утомилася».

Того ж дня батько записав:

«Сашенька ще не ходить, але уже потроху сидить, звисивши ніжки, або повзає на постелі. Віта цілими днями масажує їй ніжки, розминає пальчики і п'ятки.

Багато малює їй читає. Щодня я несу додому після вечері десятки її малюнків. Каже:

– Я стільки малюю, малюю, а ти все забираєш! Я навіть не пам'ятаю, що там було намальовано!

– А ось повернешся додому й побачиш. А то все роздаєш, а мені шкода... Роботи хороші, колись виставку зробимо...

– Ти що-о-о? Мені соромно. Я ж їх для себе малюю, просто так...»

Ав повітрі тоді вже висіла чорнобильська біда, яку ще далеко не всі усвідомлювали. Та не всі ще й знали про неї. У ті дні хворим суворо заборонили виходити на вулицю й навіть відчиняти квартирки в палатах, а чому – не пояснювали. Вікторія





Леонідівна, підозрюючи, що йдеться про якусь інфекцію, по кілька разів вимивала із хлоркою підлогу в палаті. Уже пізніше жінка, котра на той час пройшла стільки кругів пекла, зазначила: *«У зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС у гематологів багато буде маленьких пацієнтів. Боже мій, бідні дітки...»*.

Щоденник Вікторії Ємець

«5 травня. Треба дзвонити в Київ, але аналіз ще не готовий...».

«6 травня. Дзвонила в Київ. Киреева радить новий десятиденний курс...»

«Пройшли сім курсів. Поїхали в Київ на стерильну пункцию...»

Читаючи ці записи, що мерехтять цифрами й назвами медичних препаратів, аналізів, схем і курсів лікування, можна лише здогадуватися, що було пережито матір'ю, на яку мужність, на яке терпіння благословила цю тендітну жінку її страдницька материнська любов. Записи в зошитах чіткі й беземоційні – лише іноді крізь них проривалися зболені рядки:

«Результатів аналізу крові досі немає. Не спішать. Що їм до почуттів чужих людей...»

«Перемила і пересушила підлогу. Тепер запахи не такі гострі, а то неможливо було без відчиненого вікна...»

«...В ізоляторі почався потоп, шкода тієї роботи, що переробила тут, аби було затишніше й сухіше...»

І – жодних скарг на долю! Їй треба тримати настрій – для Сашеньки, заради Сашеньки. Донечка й сама все терпить напрочуд мужньо, але не витримує, якщо хтось із рідних плаче. Тоді й сама починає плакати.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Щоденник Вікторії Ємець

«Дочитали «Вершника без голови»... Дочитуємо «Ай-венго». Грали у «відьму», насміялися».

«Раїса Костянтинівна дозволила користуватися музичним програвачем, і Саша із задоволенням слухає свої улюблені платівки – «Бременські музиканти», «Рожева квіточка», «Мюнхаузен», «Три мушкетери»... Слухає казку «Коник Кузя» і малює».

«Діти з інших палат майже весь час у нас – то музику слухають, то дивляться, як Саша малює».

«Читали для всієї палати – «в ролях»...»

Вона трималася, намагалася бути врівноваженою. А поїзд, що снівся донечці, невблаганно наближався, стукотів, не втихаючи, в її скронях, у її серці. Та вона знову й знову вихоплювала донечку з-під коліс, і грюкіт його даленів – ще на день, ще на місяць, на рік, на два, на три... На шість років.

І то було справжнє диво – рідкісне для медиків, для спеціалістів.

Щоденник Євгена Путрі

«26 червня.

– А мені Раїса Костянтинівна сказала, що завтра мене витише додому! Уявляєш?! Ти радий?

– Слава Богу! Дуже радий! Дуже! Вітаю, маленька!..

– І ще сказала, щоб я до них ніколи більше не потрапляла. Наче я хочу... Тут, правда, дівчатка хороші, ми так подружились... Але нехай краще вони приходять до мене додому, в гості, правда ж? Ой, ну що зробити, аби те завтра настало вже сьогодні?!»

Скільки їх було, тих омріяних «завтра», тих сподівань, болючих і оманливих! Але знову й знову, щороку, доводилось повертатися в незатишну лікарняну палату.



«Ну вже й накаталися! Ну вже й нагналися! Я втомився, а їй хоч би що!» – зізнається тато в записках 20 липня. Вони ходили в художній музей, за яким Сашенька так скупчилася, на вистави чеського цирку, їздили по місту, гуляли в парку «Перемога»...

«Освоїли всі дитячі й спортивні майданчики, гойдалки, каруселі... Шукали скарб Мартина Пушкаря».

Коли не намічалось заздалегідь продуманих серйозних виїздів чи спланованого відпочинку в парку з атракціонами, їхній велосипед звично вирулював за місто, до величезної древньої верби, що схилилася над тихим чистим ставочком. Її товстелезний стовбур укритий бородавчастими наростами, а товсті прикореневі гілки утворювали зручне сидіння зі спинкою й перилами.

«Наше місце» – так називала Саша цей затишний куточок. Часто завертали туди. Сидячи на вербі, розмовляли досхочу про все на світі, милувалися красою пейзажу, підгодовували качат, стежили за рибками. Сюди ж восени привезли й випустили у ставок двох великих карасів.

Неподалік від них якось зупинилися дельтапланеристи, почали вивантажувати з автомашини свої речі і складати дельтаплан...

– А мені вже кілька разів снилося, що я літаю... – замріяно сказала Саша. Такі відчуття дивні! Птахи махають крилами, а я – ні! Я навіть руками не махаю – просто лечу, і все! Легко-легко так. І так цікаво! Аж прокидатися не хочеться...

І тут, на вербі, чи не в останній із приїздів на своє улюблене місце, Саша несподівано запитала:

– А хочеш, я тобі розкрию одну таємницю? Але пообіцяй, що нікому не розкажеш. Обіцяєш?

– Обіцяю.

Сашенька гаряче зашепотіла, нахилившись до Євгена Васильовича:



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– Мені мама сказала, що її батько – німець! Уявляєш?!
Євген Васильович вдавано здивувався:
– Та що ти кажеш?!
– Так! Справжній німець! Солдат!.. Він полюбив бабусю Марію, тоді ж вона ще молода була. І вона його полюбила, і в них народилася моя мама Віта. Але це – таємниця!

* * *

Тоді про такі таємниці годі ще було говорити на повен голос. І лише наприкінці минулого століття Вікторія Леонідівна почала шукати батькових слідів за допомогою журналіста з міста Зінгена Вільгельма Вайбеля. Він з'ясував, що її батька немає серед живих. І зокрема написав у своєму листі: *«Це тяжка доля, гримаса кривавої війни між нашими народами... Ваш батько воював у Вашій країні, полюбив у Вашій країні, і у Вашій країні, тобто у колишньому Радянському Союзі, загинув. Він так і не побачив ні свою кохану, ні свою дочку, він не побачив знову і своїх батьків та родичів.*

Хай Вас хоч трохи втішить те, що Ваш батько не живе в Німеччині і не забув свою колишню любов і дитину. Всі свої дороги спогади він взяв із собою в могилу десь у Воркуті...

Нехай Господь Бог дарує йому вічний спокій, а Вам, дорога пані Ємець, незважаючи ні на що, – добрі спогади про Вашого батька... Глибоко сподіваюся, що між нашими народами вже ніколи не буде війни».

А тоді вражена цією історією трагічного кохання Сашенька нама-





лювала два яскраві портрети – «Мій дідусь Ганс» і «Бабуся Марія молода».

Може, саме з цієї таємниці, що жила в генах і в душі, і визрівала така глибока любов Сашеньки до полотен Дюрера і до самого художника? Вдома Саша любила подовгу сидіти біля акваріума, розглядаючи його підводне царство (певне, звідси її барвисті «Підводні скарби»), стежачи за прудкими веселими рибками. Одного разу вона пішла погуляти з мамою і з Альфою. Та вже через півгодинки повернулася – захекавшись, забігла в квартиру, гукаючи:

– Тату, дивись! Ось – живі... Я їх урятувала! Вони випали з машини!.. Швидше їх у водичку!

В забруднених липких рученятах тримала двох рибок, які судорожно хапали повітря ротиками. Незабаром карасики плюскотіли хвостами у ванній, а Сашенька почувалася щасливою, бо тепер вони не загинуть. Наступного дня з татом відвезли й випустили рибок у ставок.

Трохи пізніше, восени, все повторилося знову, коли мама принесла з магазину цілий пакет свіжої риби. Та через деякий час у раковині на кухні, куди вона її висипала і де тепер поралася Сашенька, залишилося лише кілька нерухомих рибин. Зате у ванній плавали, збиваючи хвилі в уже мутній воді, зграйки карасів. Кілька разів партіями Саша і Євген Васильович відвозили їх на велосипеді до ставка. Чотири ходки! Кожну рибинку Сашенька цілувала й обережно опускала у воду:

– Пливи, рибко, з Богом!.. І забори мою хворобу...

«2 вересня. У школі все владналося, Клавдія Петрівна навчатиме Сашу вдома, уже є підручники.

У Саші дуже випадає волосся, впали лейкоцити», – пише Вікторія Леонідівна Лерочці в Донецьк.

Євгенові Васильовичу запропонували зробити персональну виставку в художньому музеї. Сашенька неймовірно зраділа – сіла й склала список робіт, які він мав, на



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

її думку, обов'язково представити в експозиції. Дарма, що він сам іще не визначився, що виставлятиме.

Щоденник Євгена Путрі

«2 листопада. Мені подарували книгу Золотової «Жан Фуке». Саша сіла її роздивлятися, і раптом:

– Тату, поглянь – наша мама!..

Я подивився – то портрет французького короля Карла Сьомого. Справді, схожість – разюча.

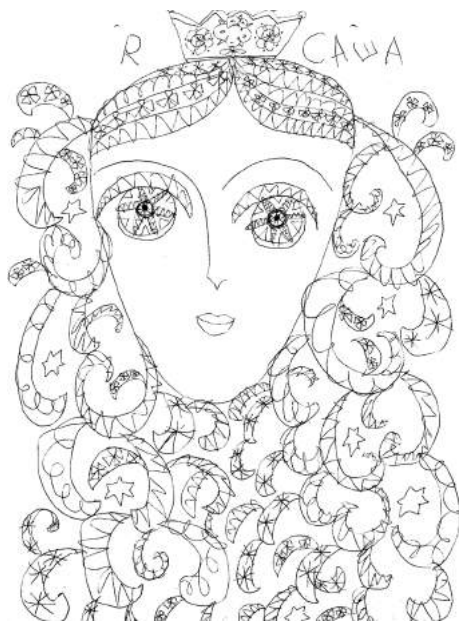
– А може, наша мама давним-давно була королевою? Або принцесою?»

Саша фантазувала: ось мама поїхала у Францію, там її помітили й почали гадати: на кого ж схожа ця мадам? Аж доки один красень француз, Жан Маре, не повів її в Лувр і там не запитав, чи, бува, не родичка вона Карла

Сьомого? А мистецтвознавці знайшли в архіві документи і довели, що вона – пра-пра-пра-пра-пра-правнучка короля! І запросили її жити у Франції, бути у них королевою...

– Чудово! – сміявся тато. – А як же ми?

– А ми – також! Ти її чоловік, значить – король! А я і Лерочка – принцеси! Ти ж сам казав, що твоє ім'я Євген по-грецьки означає «благородний». А благородний – значить, не простий!..





Після свого відкриття Сашенька кілька днів була у піднесеному настрої, зранку вдягала мамині сукні, вигадливо пов'язувала шарфи, через плече тягнувся шлейф. А на голові був широкополий капелюшок.

І з'явився чудовий портрет – «Мамочка королева».

...Про хворобу намагалися не говорити. Принаймні при Саші. А вона насторожено дивилася в очі батькам, наче намагалася там прочитати відповіді на свої німі запитання. Ніхто не знав, що їх чекає попереду.

З Новим роком радянських людей разом вітали президенти Горбачов і Рейган. А 1986-й навіки одержав атомну позначку Чорнобиля. Убито президента Індії Раджива Ганді. В Чорному морі затонув пароплав «Адмірал Нахімов» – загинуло 423 людини. Галактику провідала втридцяте комета Галлея. Створено радянський Фонд культури. В Яреськах відкрито пам'ятник Олександрову Довженку. В Полтавському художньому музеї відкрита виставка Євгена Пугрі до 50-річчя митця.

НА ВСЕ ЖИТТЯ І НА ВСЮ СМЕРТЬ...

1987 рік

Щоденник Євгена Пугрі

«15 січня. Забігає в мою кімнату:

– Тату, тату! Твій улюблений вальс – слухай!

Сашенька вмикає повний звук телевізора і тягне мене за руку:

– Ідем, ідем!



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Звучить вальс Свиридова до «Заметілі» Пушкіна, і ми кружляємо. Обличчя сяє, перебирає ніжками й плавно вигинається в поставі. Питаю, де навчилася?

– А мама показала! Так просто – раз-два-три, раз-два-три, раз-два-три!..»

«Розглядає мій паспорт:

– Ага, українець! А мама – теж?

– Так.

– А Лера? А я?

– Також українки.

– А хто вони такі, ці українці?

– Слов'яни.

– Це ті, древні? Зро-о-зуміло. А наша Альфа теж українка?

– Не чуди. Альфа просто собачка.

– Я не чудю! Раз народилася в Дзигівці – значить, українка!..»

Та все ж у негайно виготовленому для Альфи «паспорті» у графі «національність» записала: «Громадянка собачої республіки»...

«13 лютого. Страшний день! Сашенька ледь не загинула у мене на очах і з моєї вини.

Господи, всього аж трусить! Поїхали з нею кататися з гір у село Рябухи. Сонячно, тепло. Вибралися на вершину спуску. З нього вниз іде накатана дітьми крижана доріжка, що кінчається біля незамерзаючого струмка. А вздовж берега, збоку, валяються викорчовані пеньки старих яблунь, з гострими обрубками коренів...

Кілька разів з'їхали вдвох, а потім я кажу:

– А тепер спробуй сама.

– Я боюся, мені без тебе страшно.

– Оце боягузка! Он малюки самі катаються!..

Умовив таки!..»



Саша лягла животом на санки головою вперед, тато підштовхнув і – побіг услід. Але раптом санчата вже на добрій швидкості круто звернули з доріжки й помчали прямо на їжакуватий пеньок! Злякавшись, батько кричав:

– Сашо, падай! Падай!

Мить – і санки вдарилися в пень, розсипавшись на друзки. Сашенька синім клубком котиться по снігу і, перевернувшись на спину, лежить нерухомо.

«Хапаю її, піднімаю: обличчя в крові, з рота кров...

– Сашенько!..

І тут вона заплакала. Жива! Господи!..

– Я ж тобі казала!.. А ти такий упертий!

– Прости, прости!..

Виціловую її, беру на руки й біжу в амбулаторію – це недалеко, за лісочком. Біжу й молюсь: «Господи, зроби так, щоб усе було благополучно!.. Господи, збережи її!.. Господи, помилуй!»...

– Поцятило вам – легко відбулися... Вдома покладете на обличчя холодний компрес, – каже лікар.

Я так і зробив.

Зараз маює. Нагодував товченою картоплею із соєвою. Губки розпухли, трохи кровоточать. А сам плачу, виходячи в передпокій... Ніколи не прощу собі...»

Нещасні випадки наче чатували над Сашею – ледь не від самого народження. У східному гороскопі, до речі, зазначено: «Підвищена емоційність Стрільців рано чи пізно позначається на їхньому здоров'ї, може призвести до різних форм захворювань нервової системи та кровообігу. За своєю природою він також схильний до нещасних випадків... Розумніше було б уникати мокрих і крижаних покриттів, крутих сходів і т. д.».



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Можна вірити гороскопу чи ні, але ці рядки на диво точно ілюструють і характер, і долю Сашеньки. Як і багато інших передбачень – із снів, із гадання циганки...

Вікторія Леонідівна ще 21 квітня 1978 року розповідала в щоденнику про пригоду, яка сталася, коли вона повезла донечку в колясці в поліклініку. Сашуні не було тоді ще й п'яти місяців. Лікарка наговорила їм компліментів, дивуючись, що дівчатко уже поривається сидіти і навіть прагне ставати на ніжки. І вага була солідною – 8 кілограмів 700 грамів! Щічки з рум'янцем, загорілі.

– Чудове дитя! Так тримати, мамо! – похвалила дільничний педіатр.

Мама, звичайно, була задоволена почутим. Але дорогою, коли вони поверталися із Сашенькою додому, коляска раптом різко якось ніби опустилась, ударилась об її ноги і... перекинулася!

Слава Богу, обійшлося переляком. Одначе ввечері того ж дня, коли Вікторія Леонідівна, ледь заспокоївшись, пішла погуляти вже з обома доньками, коляска знову зненацька злетіла із кріплення. Лерочка в ту ж мить, не розгубившись, підхопила її, а тут ще й підбіг якийсь чоловік, допоміг установити коляску, а точніше її кузов, на місце. А якби не було поруч Лерочки? Навіть уявити страшно...

Щоденник Євгена Путрі

«15 лютого. Побачила в «Історії мистецтв» портрет інфанти Маргарити Веласкеса.

– Яка нарядна дівчинка! Вона принцеса, так?

– Так, іспанка.

– А скільки ж їй років?

– Мабуть, дев'ять-десять...

– Як і мені...»

«21 лютого. Розглядає себе у великому дзеркалі.



– Тату, а я красива?

– Так, дуже красива...

– А мені не все подобається... Ось ці щоки – ну навіть мені такі? Або цей ніс... Або талія... Хіба це талія? Саме пузо! Мені б таку, як у мами – тоненьку...

– Ти ж іще дівчинка! А підростеш – станеш такою казковою красунею...

– Правда? А коли?

– Ну, років через шість-сім.

– Стільки ще ждати... У мене не вистачає терпіння... Це дитинство таке довжелезне, що здається – воно ніколи не закінчиться...»

Її дитинство так і не закінчилось... Але останні його роки вже були не дитячими – не дитячими очима Сашенька дивиться з останнього автопортрета крізь глибини своєї чистоти, своєї любові, свого таланту, своїх мук, свого терпіння. І такого палкого жадання жити.

Але в ту мить Саші просто хотілося бути красивою – як інфанта Маргарита, як принцеси на малюнках і в книжках. Вона й сама із шести років почувалася принцесою. Скільки казок було прочитано і розказано мамою й татом, скільки романтичних і зовсім «дорослих» сюжетів відкрили їй Пушкін і Гоголь, Марк Твен і Майн Рід, Купер, Дюма, Стівенсон, Бредбері, Уелс... А захоплюючі міфи й легенди Древньої Греції, а принци й принцеси на полотнах майстрів!

І ніхто з перехожих, що стрічалися їм на вулицях міста, навіть





не здогадувався, що то мчить на велосипеді з Половків на Юрівку, до дідуса в гості, маленька принцеса, а педалі хвацько крутить благородний король! За порогом своєї казкової домівки Саша й сама про те забувала – в дорозі їй хотілося співати, жартувати і сміятися, і вони часто співали з татом, дивуючи перехожих, які їм тільки посміхалися. До того ж, м'яко підстрибуючи на своєму сидельці, Сашенька могла в будь-яку мить загадати, куди саме повинен домчати їх цей вірний коник-велосипед, а тата й умовляти не доведеться. Так по дорозі до дідуса вони вирішили провідати районний універмаг, що на Юрівці. Там Сашенька відразу ж помітила у відділі культтоварів прозорий целофановий пенальчик із різнокольоровими

фломастерами. І – аж зойкнула від захоплення: таких фломастерів вона ще не бачила, а їх там – аж 30 штук!

– Таточку, купи!.. – благально дивилася на батька.

Він купив без розмов – тоді фломастери ще були досить рідкісною знахідкою в радянських магазинах, які славилися хіба що суцільними дефіцитами.

Як на крилах летіли додому. Сашенька відразу ж сіла за свій стіл, діставала з коробки один за одним фломастери і

ЗЕРИГА.





робила по кілька штрихів на папері, бурхливо радіючи яскравим соковитим кольорам:

– Ой, яке чудо! Ти тільки поглянь! Що ж мені намалювати?

– Малою, що хочеш...

– Ой, я й не знаю... Це ж треба щось таке-е... Ну, щось незвичайне. Не буду ж я Фуську малювати!

– А чого б і ні?

– Ні-і-і! Знаєш, я намалюю принцесу! Красиву таку! В золотому розкішному вбранні... Ти побачиш!

Увечері вся сім'я милувалася красунею-принцесою, а Саша аж сяяла з обличчя – була задоволена зробленим.

– Як же цю принцесу звати? – запитували всі. – Ти підпиши.

– Її звати... Ні, не так... А можна, щоб вона була Сашею? А то мені жалко давати їй інше ім'я – вона така гарна...

І написала під малюнком кучерявими літерами: «Принцеса Саша».

А принцеса завжди чекає на свого принца – так влаштовано світ. Ще зовсім малою Сашенька закохалася у свого двоюрідного голубоокого братика Вітю Бражанського – малювала його гусаром, нареченим. А потім захопилася Боярським-Д'Артаньяном і теж малювала свого мушкетера, писала йому листи. І все то було ще невинним передчуттям чогось великого, незбагненного... Жіночність дуже рано прокидається в дитині-дівчинці, це зрозуміло. А тут над природними інстинктами ще й панувало мистецтво – панувала краса, вишуканість, довершеність у прагненнях, уявленнях, у мріях...

– Подивіться, що я намалювала! Це я зустрілася з королем Генріхом, – фантазувала юна художниця.

– А чому ж він нижчий за тебе? – кепкував із неї художник-батько.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– Розумієш, усі жінки – на каблуках, і я тут теж на каблуках. Ясно?

– Не зовсім. Ти намалювала самі обличчя!

– Ну то й що? Раз моє обличчя вище – значить, я на каблуках!

Діалог на рівних!

У березні почалися нові три курси лікування. Ліки складно було купити – Вікторія Леонідівна по кілька годин телефонувала в аптеки міста, у Київ, шукаючи прописані препарати. Саші рекомендували їсти раків і креветок, але в магазинах не було навіть примітивної пасти «Океан» – такий собі тогочасний делікатес.

Щоденник Євгена Путрі

«7 квітня. *Малюючи, запитала:*

– Тату, а тобі подобається автопортрет Ярошенка? Правда, красивий?

– Красивий.

– Автопортрет обов'язково треба змальовувати через дзеркало?

– Можна й по пам'яті.

– А я себе малюю не такою, яка я є, а такою, якою хочу бути... Намалюю, а ніхто й не здогадається, що то я, подумаютъ, що це якась красуня.

– А ти підписуй малюнки.

– Колись я все ж намалюю такий портрет, що мене відразу всі впізнають!»

«10 квітня. *Весна така гарна, що вдома не сидиться. Пішли гуляти в Пушкарівський лісок... Дивимось, а по стінах нашої улюбленої церковки повзають, як павуки, туристи-скелелазы! Один вибрався аж на купол і кидає вниз усередину стару цеглу. З віконних проїм протяги видують хмари оранжевої пилуки.*



– Вони що – розвалюють церковку?

– Боюсь, що так.

Спостерігали, що там. Я зрозумів: тренування, але ж їх хтось дозволив! Схоже, церкві винесено смертний вирок. Ами стільки разів бували в ній, досліджували залишки багатошарового фрескового живопису, воскрешаючи в уяві її старовинне убранство...

Саша – в сльози:

– Тату, зроби що-небудь!»

Довго думали, що можна зробити, і врешті вирішили написати листа в Київ, у створений нещодавно Фонд культури, його голові Борисові Олійнику. Він письменник, має зрозуміти.

Євген Путря підготував цілу історичну довідку про Вознесенську церкву 1762 року, що є унікальною пам'яткою архітектури. Матеріали зібрав, а фото не було.

– А давай ми її намалюємо, тату! – підказала Саша.

Малювали й уявляли, якою буде ця церква, якщо її відреставрують. Поклали малюнки в конверт і відіслали. А Саша того ж дня розповідала своєму другові Сергійкові, котрий прийшов у гості:

– А ми з татом рятуємо нашу церкву!

Пізніше, у вересні, одержали відповідь:

«Шановний Євгене Васильовичу!

Борис Ілліч з увагою прочитав Вашого листа, щиро дякує за теплі вітання з приводу виборів його головою правління Українського фонду культури.

Велику тривогу викликає ваше повідомлення про жахливе становище Вознесенської церкви. Ми згодні, що будь-яким чином треба припинити руйнування цього історичного пам'ятника давнини. Нещодавно у вашому місті було створене Полтавське відділення Українського



Лідія ВІЦЕНЯ. *Прости за все...*

фонду культури. Про Ваш сигнал відносно Вознесенської церкви ми сповістили заступника голови обласного відділення – Сидоренко О. Б.

Безсумнівно, що на місці значно легше вирішити питання реконструкції архітектурного пам'ятника. Тому цією проблемою буде займатись Полтавське відділення УФК.

В разі виникнення труднощів, Українським фондом культури буде надано допомогу.

Дякуємо за інформацію.

З повагою, експерт

Українського фонду культури Заєць О. А.».

Цей поживклий від часу папірець Євген Путря долучив до власного зібраного архіву. Разом з іконою «Діви Марії з немовлям», яку Саша намалювала для Вознесенської церкви ще 30 серпня 1983 року.

У травні Сашеньку поклали в лікарню. А Євгена Васильовича завідуюча відділенням попросила розмалювати дитячу їдальню соматичного корпусу – розписати стіни казковими сюжетами.

Тихими вечорами, коли він приходив у лікарню, діти зручно вмоцувалися на підвіконнях їдальні, на столиках, на стільцях і довго стежили за роботою художника, обговорювали зображене ним, фантазували. Всім було страшенно цікаво, бо вони таке бачили вперше у своєму житті. Найсміливіші з малят навіть самі пробували малювати на стінах, і всі дуже хотіли допомагати дяді Жені, чим тільки зможуть. А він їм усе дозволяв, пояснював, що й до чого. Працював іноді з восьмої ранку й до півночі. Дивився на діток – усі такі бліді, слабенькі.

– Так нас же не випускають на вулицю погуляти, ми ж хворі, – відповіли старші на його запитання, чому в них такий вигляд.



– А ти нам щічки розмалюй – рум'янцем! – вигукнула Сашенька.

Тоді йому й самому дісталось від завідуючої:

– Ви ж доросла людина! Діти розмальовані, як матрешки! Що я батькам скажу? Фарба ваша хоч відмивається чим-небудь?

– Змивається, милом...

У лікарню Євген Васильович приносив книги й альбоми для малювання, програвач і гору платівок – казки, мюзикли, пісні з індійських кінофільмів. Лікарі дозволили, точніше, дозволила завідуюча соматичним відділенням Раїса Костянтинівна Сидорчук. Із нею вони вже були як свої – два-три-чотири рази на рік по місяцю, по півтора Сашенька лежала в її відділенні. Коли ж лікарі чогось не дозволяли – дівчинка серйозно обурювалася:

– Нічого не можна! Тільки хворіти у них і можна...

Лерочка, щойно приїхавши з Донецька, прийшла до сестрички з магнітофоном. Сашенька саме розповідала дітям казку про жабку-царівну. Це тоді вона й записала її розповідь. Тепер це – єдиний запис живого Сашиного голосу...

Наприкінці травня поїхали в Київ на консультацію в дитячу гематологію, але Сашеньку залишили там у стаціонарі, до того ж, без мами. Вікторія Леонідівна впродовж десяти





годин була з донечкою в палаті, а ночувати їхала до Бурносів, полтавських друзів. У столиці почувалися незатишно: нічого ні від кого не доб'єшся, не допитаєшся, а діток померлих виносять щодня із палат на ношах. Вікторія Леонідівна так боялася, щоб Саша випадково не побачила такої моторошної картини. Вони обидві мріяли швидше вирватися в Полтаву, щоб уже вдома доліковуватися.

– Знаєш, чому лікарню називають «больница»? – запитала Сашенька батька, коли він приїхав до них у столицю. – І сама ж відповіла йому: – Бо тут роблять боляче! – А лікаря чому називають «врач»? А тому, що вони, лікарі, обманюють – «врут» постійно! Всім кажуть: «ти, дєточка, не бійся, це не боляче», а сама я-а-к уколе! Весь час обманюють...

Доліковувалися в Полтаві, але в липні довелося знову їхати в Київ на пункцію.

Щоразу, коли були в столиці їй дозволяло Сашине самопочуття, їздили в зоопарк – хоч із мамою, хоч із батьком, але щоразу. Саша раділа можливості бачити живих звірят, але їй так не подобалося, що в зоопарку їх тримають у клітках.

– Я б зробила для них великий-превеликий парк, такий, як увесь Київ! Нехай би там собі жили, гуляли...

14 липня мама писала Валерії в Донецьк:

«У нас поліпшуються всі показники! Сашенька в хорошому настрої. Виграла в





«Спорт-лото» три номери. Рада! Підраховує дні до твого приїзду».

У Полтаві після ранкових процедур Євген Васильович забирав Сашу з лікарні, і вони їхали гуляти. Почалося з того, що одного разу, коли він привіз їм із мамою на велосипеді продукти, Сашенька, одвівши його вбік, по-змовницьки прошепотіла:

— Тату, знаєш що? Укравдь мене! Доки мама розмовляє з тьотою, давай швиденько втечемо, ну!

Євген Васильович допоміг донечці залізти в її сідельце, тихенько вивів велосипед на доріжку, і вони помчали з лікарняного двору. Радості було!

— Ну, ти молодець! Я давно вже думала-думала — чи погодишся? Як чудово! Давай, я тебе поцілую!..

Згодом ці «викрадення» стали цілком легальними, навіть лікарі охоче відпускали Сашеньку у велосипедні мандри, зрозумівши їхню користь. Дитина мала змогу побути на свіжому повітрі, помилуватися природою, наговоритися з батьком, відкрити щось нове для себе — це додавало оптимізму, впливало на настрій, а відтак і на самопочуття. Часто Сашенька вибирала маршрут сама.

— Де ж ми іще не були?.. А давай поїдемо в ліс, на Шведську могилу!

По дорозі заїхали до каплички, хоч і бували тут не один раз. Сашенька уважно розглядала орнаменти, торкалася до них рукою, милувалась яскравими соковитими кольорами. Вона й не здогадувалася про те, що і її власні орнаменти здатні подивувати будь-кого своєю неповторністю, тонким смаком та майстерністю. Просто ніхто тоді ще на них не звертав особливої уваги...

— А хто придумав орнамент, не знаєш? — питала, розглядаючи композиції, стилізовані під український модерн початку XX століття.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– Ні, Сашенько, не знаю.

– А хто знає – Ханко?

Дядя Ханко – мистецтвознавець, і Сашенька була впевнена, що йому все відомо. Але його не було поруч, щоб запитати.

І вони поїхали далі, знову до Сампсонівської церкви. Їм і цього разу пощастило: працівники музею Полтавської битви, де експонати ледь не всі зроблені татовими руками, знову пустили їх усередину.

А в храмі зависла така пронизлива тиша! І лики святих – урочисті, суворі.

– Чому вони такі сердиті, тату?

– Вони не сердиті, а строгі. Вони засуджують війну.

Кручені сходи вели вгору. Сашенька не втрималась – їй так хотілося піднятися по них – таких сходів вона ще ніде не бачила!

– А що там, нагорі?

– Там – хори.



– Які такі хори?

– Місце, де співає церковний хор.

– А-а... А то я подумала, що твій хор або мамин.

За іконостасом під саму стелю височіла цегляна стіна.

– А там – що?

– Там був алтар. А тепер – склад кінофікації. Там тепер зберігають кінофільми.

– А хіба можна?

– Їм усе можна...

Угорі, на хорах, як і внизу – гори сміття та старого



мотлоху, запилене павутиння по кутках. Але понад усім – краса й урочистість, крижаний холод і відчуття високої святості. Тиша і глибочінь храму відлунювали і підсилювали голоси Сашеньки і Євгена Васильовича. Від того їм здавалося, що то вони витають під куполами...

На вулиці робилося спекотно, і вони поспішили заховатися в тінь під гіллям дубів на алеї. Знайшли широкий пеньок, де довкола нього хтось укопав менші кілька пеньчків. Там перекусили. На галявинку налетіли тріскучі сороки.

– Ну що, доцю, будемо повертатися?

– Куди? В лікарню? Ой, таточку!.. А можна ще не їхати? Ну, будь ласка!..

– Тебе ж шукатимуть уже. Що там ще на сьогодні?

– Нічого! Укол уже був, таблетки випила – залишилися тільки вечірні... Давай ще погуляємо – я так за всім оцим скучила!..

І вони знову каталися алеями Шведського лісу, полохаючи сорок.

– А тут можна співати?

– А чого ж – птахи співають, чуєш?

– Ну, ти смішний – птахи... Але тоді допомагай мені, добре?

– Давай, починай.

– «Несе Галя воду-у... коромисло гнеться...», – заспівала Сашенька і легенько штовхнула батька ліктем – мовляв, співай і ти!

Євген Васильович підхопив другим голосом. Потім заспівали «Посилала мене мати», «Ти ж мене підманула» – двічі, потім – із «Трьох мушкетерів» – «Пора-пора-порадуємся»... Далі Сашенька співала сама – дві пісні з репертуару Анни Герман та індійські з «Танцівника диско». Їхали на велосипеді й співали.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Дивно, але в той день, стільки об'їздивши, вони не зустріли жодної живої душі. Та їм і не хотілося нікого бачити – їм треба було наговоритися удвох і побути сам на сам із цілим світом – під куполом його чистих високих небес, на очах у безмежної Вічності.

Іншим разом підїхали до могили на старому цвинтарі.

– Тут похована твоя прабабуся, Єфросинія Іванівна Горобець.

– А якою вона була?

– Вона була дуже хорошою людиною – лагідною, доброю. А рукодільниця яка! Шила одяг: і костюми, й сукні, й пальта – все уміла. Спасибі їй, вона врятувала нас від голоду – і до війни, і після...

– Розкажи більше про неї.

Євген Васильович переповів усе, що знав про свою бабусю. Довго стояли там.

– А прадідусь був – чоловік її?

– Аякже. Семен Степанович. Мельником був.

– А де він похований?

– Е, доню, тепер там парк.

– Чому ж ви його не перепоховали?

– Там уже, мабуть, нічого й не залишилося... Його й поховали без труни – загорнули в простирадло й засипали землею. Ми тоді були дуже бідними – нічого не мали.

– Шкода... А скажи, тату, ми зараз бідні чи багаті?

– Які ж ми багаті? Все наше багатство – телевизор і велосипед!

– А книги?

– Ну, хіба ще книги...

– А програвач? А платівки? Е-е, ні, татку, ми не бідні! Іще трішки – і станемо багатими!



Їй дуже подобалося знову й знову слухати, як тато розповідав про свою поїздку у Францію, вона по-своєму розуміла, що там – зовсім інше життя, але не почувала себе обділеною і у своїй Полтаві, на своїх ще мало обжитих Половках, у сірому панельному будинку на четвертому поверсі, у досить тісній двокімнатній квартирі, просто й неவிбагливо обставлений. Вона не почувалася обділеною, бо тут мала незрівнянно більше багатство – любов рідних і любов до рідних. І свій талант, і свою безмежну фантазію. Сашенька ще не вміла всього цього збагнути, проаналізувати, але все це просто було – як повітря, необхідне й непомітне.

Потім лікарі почали відпускати Сашу додому на вихідні, а згодом батьки водили її на процедури в лікарню, але в палаті вона вже не залишалася.

Євген Васильович записав, як 16 липня, коли хмари затягли небо так, що у квартирі аж потемніло, коли запахлахкотіли блискавки й уже долинали звуки грози, Саша запропонувала батькові:

– А давай сядемо на балконі!

Вони загорнулися в целофанову плівку й так сиділи під зливою. Враження – незабутні! Дощ періщив із такою силою, що здавалося, наче то бив по плівці град. А грім як бабахнув – здавалося, що небо розколося! Хмари, що котилися клубками, нагадували фантастичних привидів.

Роздягаючись у кімнаті, уже коли злива вщухла, збуджена щойно пережитими почуттями Сашенька сказала:

– Ех, мамо! Тебе з нами не було, а ми таке на небі бачили! Ой, яка краса!

Наступний день Євген Васильович і Сашенька провели в художньому музеї. Там і для себе несподівано вони почали уявляти, що всі портрети – ожили! Поштовхом



стала розмова про те, що всі вони створені з натури, на них зображені конкретні люди, відомі в країні особи! Тож і фантазували досхочу, до чого завжди були готові...

Влітку в СРСР проходив фестиваль індійського мистецтва, і до Полтави також приїхали два ансамблі народного танцю. Сашенька дуже засмутилася, бо ж вони із мамою якраз зібралися у Дзигівку.

– Таточку, ріднесенький, якщо продаватиметься щось індійське – купи для мене! Може, листівки, чи книги, чи прикраси! – благала Сашенька.

А коли повернулася додому, то цілувала батькові подарунки, переповнена почуттями. То був початок, а вже наприкінці осені у Саші ціла полицка була заповнена книгами, журналами, платівками, вирізками з газет – усе про Індію! Вона малювала індійок, улюбленого актора Мітхуна Чакраборті, бога Шиву, себе в сарі...

На початку вересня зібралися їхати із батьковими друзями на автомашині в Більськ, щоб подивитися на скіфське городище. Розповіді Євгена Васильовича про древній Гелон, про скіфів, про розкопки курганів, у яких він сам брав участь під керівництвом професора Бориса Шрамка у 1965 році, про знахідки археологів уже давно бентежили уяву дівчинки. І ось машина летіла по трасі, Саша сиділа позаду поруч із дідусем Василем, котрий поважно розповідав своїм попутникам:

– Це все землі Кочубеїв... А в Диканьці стояв їхній маєток, я його ще застав. Як у царя, їй-Богу! Клумби, ставки з альтанками, статуї мармурові в алеях! Але розтягли геть усе – як корова язиком злизала... Тільки церква та свинарник залишилися...

Проїхали повз Тріумфальну арку до Миколаївської церкви, в якій на той час містився атеїстичний музей. Підійшли, а двері зачинені. Знову тільки з розповіді дідуса



дізналися, що та як там, усередині, де саме знаходиться родовий склеп Кочубеїв.

Це тут, біля церкви, як свідчать давні перекази, під час грози з'явилася чудотворна ікона святителя Миколая. Перед нею згодом молилася Марія Яновська, у майбутньому мати Миколи Гоголя. Це тут вона вимолила собі сина й назвала його на честь Чудотворця Миколою...

— А оце — Мазепівський дуб, он в те дупло гетьман клав записки для Мотрі Кочубеївни, — вів далі «екскурсію» ді-дусь Василь.

Потім по дорозі була «опішнянська Швейцарія» — краса неймовірна... Курган «Розрита могила». Місця, де бився з ординцями литовський князь Вітольд. У Котельві, в ідальні неподалік від пам'ятника Сидорові Ковпаку, пообідали.

Коли машина зупинилася в пункті призначення, Саша аж стрибала від радості:

— Ох ти! — смикала батька за руку. — Як далеко видно! Ми так високо заїхали!

— Бачиш, скіфи теж були романтиками — яке місце вибрали!

Археологів, яких сподівалися тут застати, не було. Довго блукали схилами валів, слухали розповіді уже Євгена Васильовича.

— Дивіться, дивіться, що я знайшла! — раптом голосно закричала Саша.

А знайшла вона уламок керамічної вази з малюнком.

— Тобі, доцю, просто неймовірно пощастило: такі знахідки трапляються дуже рідко, повір мені...





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– Вона справжня – уявляєш?! Скільки ж їй років?

– Тисяч три. А може, й більше...

Додому поверталися через урочище Скоробір, верхньою польовою дорогою, де містився курганний некрополь скіфів. На обочині побачили стелу. Зупинилися, вийшли з машини. Виявилося, то був новий пам'ятник. Прочитали напис: «На цьому місці 8 вересня 1943 року Герой Радянського Союзу Шишкін Михайло Володимирович звершив свій героїчний подвиг»...



– Боже, так я його знаю... – сказав Євген Васильович. – Це ми його тут перепоховали... У 1965-у... Мене тоді запросили в експедицію Харківського університету як художника... Бульдозер, який зрізав насип, викопав поржавілу каску, а в ній був череп... Там же ми розкопали кістки скелета і багато різних

речей... Коли я почав відчищати індивідуальний санітарний пакет, щойно відділив його від алюмінієвої фляги, як раптом мені на брюки потекла свіжа кров!

– Фляжка могла бути зі спиртом, а він і законсервував кров убитого, – розшифровував почуте спантеличеним слухачам водій Федя.

– Тоді ми не знали, хто це... – Продовжував Євген Васильович. – Мабуть, за знайденими документами і встановили прізвище... Значить, Шишкін Михайло Володимирович...

– А який подвиг він здійснив – не знаєш? – запитала Саша.

– Знаю. Пробрався в гущу німецького танкового кор-



пусу і звідти здійснив умовний постріл. Наші артилеристи всіх і накрили вогнем...

– Самі – свого?! – здивувалася вона.

– Це війна, доцю. А тоді, під час розкопок, до нас прийшло стільки народу з довколишніх сіл... Люди й розповіли, що тут сталося... Ми всю ніч просиділи біля багаття...

Поверталися додому пізно ввечері. Саша стомлено поклала голівку батькові на плече. Стільки вражень за один день...

– Ти щасливий... Так багато бачив, стільки всього знаєш...

– У тебе, доцю, життя буде ще цікавішим.

– Чому ти так вважаєш?

– Бо ти не одна, ти зі мною. А удвох цікавіше.

– Так, це правда... Давай будемо завжди-завжди разом! На все життя і на всю смерть!..

– Ти так страшно говориш, доцю...

– Ой, це у мене само так вирвалося...

Через кілька днів вони уже розглядали мозаїку та фрески в Софії Київській. Сашенька зізналася:

– Я раніше думала, що всі вони – Ярослав Мудрий, князь Володимир, Ярославна, Олег, княгині Ольга, Анна – просто з казки. А виявляється, вони справді жили! А тепер ми тут ходимо...

Щоденник Вікторії Ємець

«12 вересня. Цей день пам'ятний першою виставкою Сашиних малюнків. Її із татом запросили на зустріч із книголюбамися в медичний інститут... Сашенька показувала свої малюнки, коментувала, відповідала на запитання членів клубу. Додому повернулася із подарунками – книгою про Грецію й пакунком смачного печива. Личко їй сяяло від радості і щастя, все детально мені переповідала...»



Євген Васильович, як безпосередній учасник зустрічі, розповів про неї аж на кількох сторінках свого записника. Перед тим йому зателефонувала керівник клубу книголюбів Галина Опанасівна Піхновська і запросила на засідання. Вони разом із Сашею відібрали 20 малюнків, завели їх у паспарту. Зібралось із тридцять учасників засідання, переважно жінки передпенсійного віку, інтелігенція. Галина Опанасівна представила гостей, надала слово Євгенові Путрі. Він розповів про свою роботу, про сім'ю, про Сашині захоплення. А потім просто дістав малюнки із папки і почав передавати їх по рядах. Це були портрети «Князь Ігор і Ярославна», «Давид Гурамішвілі», «Лермонтов», «Анна Ярославна – королева Франції», «Індіра Ганді молода», «Абдулла», «Мітхун Чакраборті», «Портрет мами Віти» та інші, а також малюнки тварин: «Песик Бімочка», «Кока», «Об'їдальчик-заїдальчик», «Альфа з гостинцями йде в гості», «Саша-Дракоша», «Ніка-модниця»...

Реакція була дивовижною – пожвавлення в залі, перемовляння, жінки вставали, збиралися групами, охали, ахали, захоплено поглядали на знічену Сашеньку, щічки якої палали від хвилювання. Потім вони почали розпитувати її про роботи, захоплення, мрії, і дівчинка швидко освоїлася, відповідала жваво, із властивим їй гумором. Розповідала про своїх домашніх тваринок, про улюблені книги й полотна, кінофільми, про друзів і рідних, про подорожі з татом. І про малюнки, які принесли на виставку.

– А тато тобі допомагає?

– Так. Він мені не заважає...

Саша засміялася. Жінки також.

– Ми чули, що ти любиш Індію.

– Так, люблю. Мені дуже подобаються індійські фільми і їхні артисти: Мітхун Чакраборті, Хема Маліні, Рекха,



Шаші Капур. І пісні у них красиві, і одяг – сарі! І різні прикраси...

– Сашенько, ти все кажеш: «тато, з татом»... А мама?

– А мама працює!

У залі вибухнув сміх. Жінки витирали сльози і на всі лади повторювали: «А мама працює!». Насміялися і питали далі:

– Але ж ти маму любиш?

– Звичайно, люблю. І тато любить, і Лерочка. Мама у нас хороша. Вона така маленька, красива. Ми із нею теж гуляємо, але недалеко від дому, на Половках, і в кіно часто ходимо. А ще вона завжди-завжди лягає зі мною в лікарню, коли мені треба пролікуватися...

– Ти, мабуть, будеш художником?

– Не знаю... Хотілося б.

– То чому ж не знаєш?

– Розумієте, всі художники – бідні. До тата ось приходять художники, його друзі, на свята, в гості, і кажуть, що коли я стану художником – теж буду бідною. А мені б хотілося все мати...

– Але ти вже так малюєш, що бідність тобі не загрожує!

– Загрожує, загрожує... Тато он як малює, а бачите...

Всі знову засміялися...

– А в школі як ти вчишся?

– Ну... Тату, скажи ти...

– Саша у школу не ходить. Вона навчається за шкільною програмою вдома, з учителькою Клавдією Петрівною...

Того вечора після зустрічі з книголюбамі Сашенька довго не могла заснути. Вони з мамою лежали, обійнявшись, і гаряче про щось шепотілися...

Лише про одну свою найпотаємнішу мрію не розказала тоді Сашенька книголюбам – про свого Мітхуна



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Чакраборті. У 1986 році вона вперше подивилася індійський фільм «Танцівник диско» і звідтоді палко закохалася в актора з величезними глибокими очима. І в його казкову Індію.

Наприкінці вересня знову лягли в лікарню.

Лист сестрі Валерії:

«2 жовтня. Здрастуй, Лерок! Величезне спасибі тобі за лагідний лист і фото індійської танцівниці. Нас скоро випишуть. До нас в палату поклали дівчинку Оксанку, їй 13 років. Вона дуже добра і весела... У неї є журнал «Макраме», і вона дала нам його переписати. Мама пише, а я перемальовую візерунки... Оксанка чудово плете – квіточки, метелики, кулони, серветки і взагалі різну красу...»

«4 жовтня. Донецьк, шахта ім. Паганіні, єдиному шахтарю, який грає і малює.

Здрастуй, моя дорога музична Шахтарко!

Пишу тобі з лікарні. Але не хвилюйся, ми лягли тільки щоб пройти курс лікування, а ночувати ходимо додому. Мама принесла величезну фотографію Мітхуна Чакраборті. Виявляється, він був гостем Московського кінофестивалю! І ще мама записала мене на журнал «Індія».

«9 листопада. Здрастуй, рідна Шахтарко! Одержали твого листа й листівку. Пиши мені побільше.

Що стосується мене, то я щаслива! Мамі вдалося дістати із журналу «Новини кіноекрану» аж дві великі фотографії Мітхуна! Я була на сьомому небі і стояла на вухах! Від радості!

Ну, а що стосується лікування, то нам нарешили змінили схему, а то в мене з'явилася пухлина і була висока, під 40, температура. Навіть думали, що робитимуть операцію, але все обійшлося...»



Із листів Вікторії Ємець.

Доньці Валерії: **«18 листопада.** ...Саши зробили люмбальну пункцію. Після неї дуже боліла голівка. А тепер приєднався катар... Читаємо «Графа Монте-Крісто». Весь час згадуємо тебе і скучаємо».

Бабусі Олені Миколаївні: **«27 листопада.** Три місяці ми пролежали із Сашенькою в лікарні. Хочеться сподіватися, що її добре самопочуття триватиме, з Божою допомогою, подовше. Все інше стало неважливим, другим: де й на чому сплю, що і коли їм, який у мене вигляд, в чому одягнута...»

Щоденник Євгена Путрі

«2 грудня. Саші виповнилося десять років. Гостей повна квартира: і родичі, і друзі, і сусіди. Приїхала із Донецька і Лерочка, так несподівано!

Покинула все – «у Саньки кругла дата!»... Так весело було!..

Заміряв на дверному відкосі Сашин зріст – 139 см».

«7 грудня. Цілими днями Сашенька малює... Наступний рік – рік Дракона за японським календарем. Випалює його фігурку на фанерці, малює на листівках, і себе зобразила у вигляді Саші-Дракоші... Сама над собою підсміюється, дивиться ніби збоку, іронічно. Переглядали її малюнки – їх





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

уже повна шафа. Відчувається захоплення індійським кіно: що не дівчина – з червоною родимкою на перенісці, бінді (і я вже знаю!), що не індієць, то Мітхун...»

Нещодавно в сім'ї з'явився новий друг – священик із Березані на Київщині, але полтавець за походженням, отець В'ячеслав, із яким Євгена Васильовича познайомив його товариш, художник Євген Любимов – він прийшов разом із ним у лікарню провідати Сашу. Швидко зав'язалися дружні стосунки, отець В'ячеслав щоразу заходив у гості, коли бував у Полтаві. Освятив квартиру, усіх миропомазав, благословив. А тим часом у Саші з Євгеном Васильовичем тепер була ще одна нова цікава тема для розмов – про віру.

Священик подарував Сашеньці «Дитячу біблію» з кольоровими малюнками. А вона під її впливом намалювала свою «Діву Марію».



Сашенька почала опановувати макраме, випалювала по дереву, та все ж на той момент її найбільше цікавило татове «залізо».

– Воно ж таке тверде – як ти карбуєш?

Євген Васильович показував, як, і врешті дав Саші алюмінієву фольгу та кістяні пуансони.

– Хочеш спробувати?

– Хочу!

Сашенька зробила закладку для книги: рядочок



із п'яти квіточок, а зліва вкінці усміхнене сонечко з промінцями в усі боки.

Згодом Євген Васильович показав, як робиться моно-типія. Теж захопилася – змішувала фарби, робила відтиски, якось цілих півдня возилася – замазюкалася фарбами, а результат їй не сподобався, розчаровано мовила:

– Ніколи не знаєш, що вийде...

– Нічого, навчишся із часом, – заспокоював тато.

– Е-е, ні. То довго! А мені треба зараз!

Вона поспішала. Скрізь, у всьому. Немов чула, й сама того не розуміючи, як гукає її Вічність, як пришвидшує їхню зустріч, як ущільнює час і як суворо екзаменує – урок за уроком.

Напередодні Нового року Саша з мамою ходила на пошту відправляти намальовані нею перед тим вітальні листівки усім друзям: Ксюші, Вітюші, Антоші, Дімі, Мозокам, дідусеві, вчительці...

1987-й забрав у вічність Андрія Миронова й Анатолія Папанова. На Красній площі в Москві приземлився на легкому літаку німецький студент Матіас Руст. На ЦТ з'явилися нові програми й ведучі – Молчанов, Ліст'єв, Політковський, Любимов. Познер і Донахью проводять телемости між СРСР і США. Бродському присуджено Нобелівську премію. У Полтаві відкрито пам'ятники Мартину Пушкарю, Олександру Пушкіну, меморіальну дошку Миколі Ярошенку, Співоче поле Марусі Чурай.

Відбулася перша персональна виставка малюнків Саші Путрі.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

«Я ЗАКОХАЛАСЯ В НЬОГО...»

1988 рік

Щоденник Євгена Путрі

«1 січня. Новий рік почався весело... Зустрічали у Чаусенків... Саша вбралася у мамину сукню, чорну, з кольоровою вставкою на грудях – вона майже по ній і до лица. Волоссячко підкрутила, довкола очей наклеїла дрібні блискітки, трішки підфарбувала губки. Гарна дівчинка. Тільки бліда.

Дітей було четверо. Спочатку сиділи за дорослим столом, а коли прогрімів із Москви салют і всі привітали одне одного, перейшли за солодкий стіл у дитячу кімнату... Заглядав до них: регіт, танці, музика.

– Скажи мамі, щоб вона не спішила додому, добре?».

«14 січня. Зателефонувала Таня Бутова й запросила на дитячий ранок у наш художній комбінат. Ми поїхали...»

Там діти брали участь у різних конкурсах біля ялинки, читали вірші, співали, танцювали. Коли Таня запросила виступити Сашеньку, вона заспівала пісеньку про гномика. За те їй вручили приз: великий альбом для акварелей і два пензлики. Оченята відразу загорілися, вона схопила батька за руку:

– Ну, як я співала? І сама не знаю, як ризикнула... А альбом який – клас, правда? Я в ньому намалюю Мітхуна. Пішли додому! Я вже хочу малювати!

Малюючи, Сашенька часто розмовляла сама з собою, або з кимось уявним. Апетит у неї знову пропав, на їжу їй дивитися не хотіла. Довелося пригадати колишні заобідні розповіді про щось цікаве. Казкою чи історіями про



гномика уже її не заговориш – тато розповідав, згадуючи щось новеньке, про подорожі до Франції, до Австрії, про тамтешні традиції і звичаї. Подіяло знову. Робили разом крихітні «європейські» бутерброди, після кожної ложки борщу Сашенька елегантно торкала губки кухонним рушничком.

Щоденник Євгена Путрі

«4 лютого. Зранку в квартирі звучить індійська музика. Саша уже напам'ять підспівує Мітхуну Чакраборті, барабанить пальчиками по краю столу:

– Джиммі, Джиммі, Джиммі – ача, ача, ача!..»

Приїхала в гості Лерочка – дівчата привітали батьків із 27-ю річницею їхнього весілля.

Були гості, веселилися, співали хором, танцювали.

У березні – черговий курс лікування.

Із листів Вікторії Ємець доньці Валерії:

«11 березня. ...Закінчуємо школу так добре, що Клавдія Петрівна «погрожує» нам похвальним листком!»

«20 березня. Радилась із Києвом... Пішли на ще один курс лікування, це десь до 15 квітня. А потім, залежно від аналізів, з'їздимо до них на імунізацію кістковим мозком. Настрій у Саші хороший. Працює над другим малюнком «Мітхун – танцівник диско». Одного вдалого дня купила їй три платівки з індійською музикою, набрала матерію на сарі й на спідничку...»





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Щоденник Євгена Путрі

«23 березня. У лікарняній палаті н'ятеро дітей, тут завжди гамірно. Віта із Сашею звечора, всю ніч і ранок, я – вдень. На вихідні забираємо додому. Не залишаємо її ні на хвилинку, нам здається, що коли ми її не бачимо, може статися що завгодно».

– Тату, тату, намалюй оту дівчинку, – пошепки попросила Сашенька й показала очима на новеньку пацієнтку. Вона мовчки лежала, до самого підборіддя укрившись ковдрою, із заплющеними очима.

– Це новенька, Олечка Кулик. У неї також лейкоз... Вона весь час мовчить і плаче. Намалюй! Вона така красива!

Я підсів до дівчинки. Діти оточили нас. Олечка, ніяковіючи, притулилася спинкою до стіни, підвела очі... Яке дивне дитя! Очі величезні, на півобличчя, вії довгі, вони трохи злиплися від непросохлих сліз, овал личка, обрамленого пасмами волосся, нагадував Тиціанівський тип ніжних венеціанок. Диво!

Закінчив малюнок і подарував його Олечці.

– Спасибі, – стиха промовила вона, глянула на малюнок і поклала його у свою тумбочку. І знову лягла, укрившись із головою.

Прогулюючись лікарняним коридором, Саша запитала:

– Ну, як тобі Олечка? Скажи, красива!

– Так, дуже красива.

– Але вона весь час сумна-сумна. Так же й померти можна...

Олечка померла через півроку після Сашеньки...

Лист сестрі Валерії:

«11 квітня. Дорога Лєрочко! У мене для тебе є трохи новин. Я виграла в 13 тиражі «Спортлото» 8 крб. і з ма-



мою в ювелірному магазині купили мені браслет і колечко у вигляді змії, це для індійського костюма...»

Із листа Вікторії Ємець доньці Валерії:

«19 квітня. В Київ їздили удвох. У Санечки – РЕМІСІЯ! Через два тижні проведемо консолідацію, знову два курси...»

Саша мріяла побачити, де живе й навчається Валерія, і мама відважилася на поїздку в Донецьк. Точніше – політ, від якого Саша була в захваті: розглядала з ілюмінатора маленькі, наче іграшкові стада корів, будинки й автомобілі.

В аеропорту Валерія зустріла їх разом із подругою, також скрипалькою, Наташею Пасхаловою. І в гуртожитку Саша нарівні спілкувалася з усіма дівчатами, почувавшись дорослою.

Першого травня знову зустрілися – уже в Полтаві, сестра приїхала з Наташею на прохання Сашеньки, котра весь час буквально не відходила від своєї гості.

Після традиційного для Саші та Євгена Васильовича виїзду на першотравневу демонстрацію в місто, всі разом пішли в лісок, а там розклали багаття, смажили шашлики, святкували День міжнародної солідарності трудящих, у ті часи одне з найусталеніших свят.

Щойно дівчата-скрипальки поїхали в Донецьк, як Саша сіла малювати Наташин портрет. І – не один.





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

- Тату, а як це – обдарована? – запитала за роботою.
- Значить, талановита.
- А мені здається, що ти неправий. Тільки не ображайся, добре? Я вважаю, що обдарована – це даром... Ну, що талант даний даром – як подарунок.
- Он як? І ким же це він даний?
- Богом, звичайно! Ким же іще?

Сашенька встигла збагнути, що вона має цей дар, і спішила, вона завжди прагнула багато встигнути.

16 травня з Березані приїхав отець В'ячеслав. Привіз для Саші платівки – записи духовної музики та розповідь про Патріарха Алексія, що вийшла до 1000-ліття хрещення Русі. І, як завжди, проскурки, яблука, цукерки. Розповідав про ювілейні урочистості в Києві та Москві, про свою сповідь у черниці. Вона повідомила, що було видіння: отець В'ячеслав будуватиме церкву. І черниця його на те благословила.

* * *

Він справді через кілька років збудував церкву – Свято-Успенський храм Пресвятої Богородиці в Березані.

Навпроти вівтаря художники-оформлювачі зобразили картинку із Сашиного сну: святитель Микола Чудотворець стоїть на білих хмаринках і тримає за руку дівчинку – праведну Олександру...

* * *

– А ти не помічав, на кого схожий наш священик? – питала Саша у тата.

- І на кого?
- На Папу Римського!
- І справді... Тільки наш молодший.
- Він такий... Він як дитина, правда ж?

Отець В'ячеслав схожий на Папу Римського, тато – на Марка Бернеса, мама – на короля Франції Генріха VII, Віталій Ханко – на Мазепу...



— А ти на кого схожа — як гадаєш? — запитав Євген Васильович.

— Поки що на поросятко Фунтика!

Щоденник Євгена Путрі

«2 червня. Повертаємося із Сашенькою після чергового перегляду фільму «Танцівник диско», ділимося враженнями, ми уже знаємо його напам'ять. Саша вся аж світиться від щастя...

— Ну, скажи, як тобі Мітхун? Правда ж, він найкрасивіший? А очі? Ах, які в нього очі! Красиві й сумні... І брови весь час припідняті, наче він трішки здивований. Він навіть коли веселий, коли сміється, коли співає — все одно якийсь засмучений, правда ж? А добрий який! Пам'ятаєш, коли він бився з бандитами — він їх розкидав, але не бив! А який спритний! А як танцює! Такий стрункий, такий гарний!.. Ну, красень просто!.. Так він мені подобається, так подобається, що й передати не можу... Я прямо закохалася в нього... Він постійно у мене перед очима... Мені аж плакати хочеться...

Я обняв її. А вона обхотила мене, притулилася й глухо заридала... Озираючись, я відвів її у тінь від паркану, щоб не привертати уваги перехожих.

— Я так люблю його!.. Я так люблю його, тату!.. Що мені тепер робити? Що? — виривалося крізь ридання.

Мокрі щічки палали. Я щось говорив, утираючи личко носовою хустинкою, але несподівано чітко зрозумів, що жодні слова не зможуть її втішити...





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Поступово Саша притихла і, втерши хустинкою носа, ще схлипуючи, сказала:

– Бачиш, яка я дурочка...

– І нічого подібного! Ти хороша дівчинка. І якби Мітхун тебе знав, то він, я впевнений, полюбив би тебе...

– Це ти так кажеш, щоб мене втішити, я знаю...

– Ні, доню, ні, я впевнений у цьому!

– І що, ми могли б зустрітися?

– Звичайно!»

По дорозі вирішили, що Саша напише листа в редакцію журналу «Індія», пошле туди свої малюнки на індійські теми – у неї ж їх уже так багато, самих портретів Мітхуна скільки! І попросить у редакції адресу Мітхуна Чакраборті, а він відповість їй, і вони листуватимуться ...

– Невже це можливо? Боже! – уже сміялася від щастя донька.

Одначе листа вона так і не послала, хоч і писала його, й переписувала. Посоромилась. А в журналі «Індія» вже потім, через кілька років, було надруковано три Сашиних малюнки. Листа в редакцію написали батьки, коли Сашеньки не

стало. І хто знає, чи бачив Мітхун Чакраборті її малюнки? Чи дізнався коли-небудь про українську дівчинку, котра так любила його і його дивну країну? Така можливість у нього була, але нічого про це невідомо.

Портретів Мітхуна більшало, їх уже назбиралося кілька десятків. На одному з малюнків Сашенька зобразила себе поруч з артистом.

А тим часом з апетитом уже вкотре почалися проблеми.





На подив дорослих, Сашенька дуже любила раків, і в той період їй весь час хотілося їх скуштувати. Коли дізналися про те батькові друзі-художники, вони дали завдання знаменитому рибалці Валерію Шебаліну, котрий влітку навіть жив у наметі на березі річки Оріль.

Щоденник Євгена Путрі

«20 липня. Подзвонив Віктор Ільїн:

– Васильович, приїдь до мене, тут Валерій передав для Саші мішок раків...

Я помчав, нічого не сказавши дома. Раків не мішок, але повен рюкзак... Висипав їх у ванну й покликав Сашу...

– Ой, раки... Ой, скільки!.. А звідки? Мені так їх хотілося!.. Таточку, спасибі!

– Це дяді Валері скажеш спасибі. Ну що, готуємо?

Зварили раків із кропом, цибулею, лавровим листком, як і радив художник-рибалка. Сашенька з апетитом сіла за стіл, а мама з татом милувалися, стежачи, з яким задоволенням вона розбирала на частинки свої яскраво-червоні делікатеси. Пропонувала скуштувати батькам, а вони відповіли, що їм до них байдуже.

– Ви не любите ра-а-аків? Ой, та що ж може бути смачніше у світі?

Сашенька з'їдала 3–5 штук за день, а восени дядя Валера ще передав. Батько якось сказав їй, що зазвичай раків їдять, запиваючи пивом.

– Ага! З пивом... Рака псувати!.. Я б рака їла із раком!»

Того літа Сашенька і Євген Васильович навіть пробували самі наловити цих створінь із клешнями у ставку. Закинули телескопічні вудки із шматочками смаженої свинини на гачечках і довго чекали, коли ті нарешті нанюхають наживку.

– А у раків нежить буває? – сміялася Саша. – Щось вони дуже довго нюхають...



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Так їм і не пощастило – жодного не спіймали! Сідаючи на велосипед, Сашенька запропонувала батькові не розповідати мамі, що вони їздили ловити раків.

– Чому? – здивувався він.

– Та, соромно...

Після такої невдачі вона сама придумала цілком оригінальний пристрій – «Раколовку». І написала до нього аж чотири детальних інструкції. Але випробувати свій винахід не встигла.

Щоденник Євгена Путрі

«1 серпня. Саша не може їсти лікарняне вариво, їй нудить... Сама склала меню-замовлення для мене. «Обов'язково – курочку з крильцями, помідори...». На підвищення апетиту почав діяти преднізолон. Вигляд бадьоренький, багато малює, але ходити втомлюється...»

У неділю, 7 серпня, були вдома. Увечері вийшли на балкон під зоряне небо, і Сашенька раптом запитала:

– Як ти гадаєш, тату, а в цю мить нас можуть бачити звідти, із якоїсь зірочки?

– Напевне, можуть.

– Давай на всякий випадок помахаємо їм руками – нехай знають, що ми їхні друзі!

Вони привітно махали руками зорям і посміхалися невидимим друзям з інших світів із балкона свого четвертого поверху сірого панельного будинку по провулку Космічному. А високі роздуми маленька Сашенька продовжувала у віршах:

*Космос видно тільки ночью,
Небо видно тільки днем.
Думать лучше в одиночку,
А мечтать – всегда вдвоём.*



Вона ну ніяк не погоджувалася з теорією про те, що люди походять від мавпи:

– Мені здається, що люди завжди були людьми!

Ще раніше дитина просто приголомшила батька своїми уявленнями:

– Знаєш, тату, я гадаю, що люди на Землю прийшли із космосу. Сам поміркуй: усі тварини пристосовані до різних змін у природі, їм не треба одягу, у них усе, що їм потрібно, з собою. І їжу готувати не треба. А людина – вона ж гола! Щоб не мерзнути, придумала одяг, замість нори – багатоповерхові будинки із ваннами. Сирого їсти не може... Вона слабша, ніж лев чи тигр... Не вміє швидко бігати – придумала рушницю: як не дожене – так застрелить. Літати не вміє – то винайшла літак. Бачиш, нічого у неї не було, все сама придумала. І завоювала всю Землю, бо розумна! Їй тут добре, а тваринам через неї погано – уже скільки їх знищила!.. Холодильники люди понабивають і раді, та все мало їм! Так можуть поводитися тут тільки чужі. Мені здається, що настане час, коли вони все з'їдять і полетять із Землі шукати собі іншу планету... Ні, людина не від мавпи пішла... Якби від мавпи, то жила б мирно з усіма тваринами. І в космос би не літала, що там робити?..

Лист сестрі Валерії:

«10 вересня. Лєруня, здрастуй! Ждемо-не діждемось, коли ти нарешиш приїдеши. Як тільки узнаєш, коли, зразу ж дай телеграму. Я вдома, у нас все добре. Ми з мамою 13-го їдемо в Київ на пункцію. Коли аналізи будуть відомі, то або мама тобі скаже по телефону, або я сама напишу.

У нас почався тиждень індійського кіно, так що приїжджай – не заскучаєш, будемо в кіно майже кожен день ходити, це вже я тобі обіцяю! І ще одна новина: тато



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

кинув курити, не курить уже вісім днів і не скаржиться».

Валерія, «музична шахтарка», раділа листам сестрички і скучала за нею. А дізнавшись, що Сашенька з мамою збирається до Києва, усі свої справи влаштувала так, щоб і самій хоч на один день вирватися в столицю і там зустрітися з ними.

У Києві прямо з вокзалу вона поїхала в дитячу гематологію. Оббігала всі відділення, заглядала в кожен кабінет – а мами й Сашеньки ніде не було. Украй засмучена й розгублена, Лера йшла доріжкою лікарняного парку, міркуючи, що їй тепер робити. І тут помітила звіддала дві знайомі фігурки.

Сашенька була у жовтій яскравій курточці, яка виділялася на тлі ніжної зелені, й тримала, зовсім як доросла, маму під ручку. Лера швидко побігла їм назустріч, а вони, так зненацька побачивши її перед собою, зупинилися неймовірно здивовані.

– Звідки ти? – запитала Вікторія Леонідівна.

– Ти що, мамочко, не розумієш, що Лера до нас приїхала? Це сюрприз для нас! – швидко зорієнтувалася в ситуації Сашенька.

Вікторія Леонідівна пішла дізнаватися, де



Саша Пузря "Индянка" 10 лет



та які аналізи треба здавати, коли їх лікар прийме, а сестрички зручно вмостилися на лавиці в одній з алейок. Лера дістала із сумки маленький подарунок для сестрички – географічний атлас для дітей «Світ і людина». Адже Сашенька вивчила географічну карту раніше, ніж почала говорити, і про це всі пам'ятали. А в цій книжечці дуже багато цікавих малюнків, і сестри тут же почали придумувати до них смішні коментарі. Про Місяць із його кратерами та вершинами Сашенька розповідала так:

– Дивись, а він увесь у присосках, як восьминіг із щупальцями! Це він ракети й «луноходи» до себе притягує!..

Але невдовзі мама покликала її. Сашенька не вперше здавала тут аналізи, не на одну стернальну і люмбальну пункцію приїздила... Всі болі, всі муки мужньо витримувала, навіть кпинила сама із себе. І отой автопортрет «Саша-Дракоша», який так люблять діти в усіх країнах, намалювала, коли після гормональних препаратів розповніли її щічки й обсипалося волоссячко...

Зазвичай після неприємних лікарняних процедур вони з Вікторією Леонідівною йшли у Володимирівський собор – помолитися, поставити свічки за Сашине одужання.

У травні 1985-го їх тут, у столичній клініці, медики порадували – результати аналізів були чудові!

– Слава Богу! Недаремно я страждала... – сказала тоді Сашенька щасливій мамі.

Але то були вже останні хороші результати в її тривалому лікуванні...

Цього разу поїхали в центр, на Хрещатик. Лера давно обіцяла показати Сашеньці «дім із химерами» Городецького, що розташований неподалік від театру імені Івана Франка. Розповідала, що архітектор спорудив його після загибелі його дочки. Вікторію Леонідівну вони залишили



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

з речами в парку біля театру відпочивати, а самі, взявшись за руки, пішли по вулиці вгору.

– Оце так дім! – розглядала Сашенька велику похмуру будівлю. – Скільки звірів! Як у зоопарку...

Східцями вони піднялися до скульптури, яка зображувала сутичку левиці й орла..

– Але ж вони по-справжньому не б'ються, правда ж? – запитала Сашенька сестру.

– Звичайно, то вони так бавляться. Бачиш, левиця замахнулася лапою, але кисті не випустила...

– А чого ж вона тоді свої ікла виставила?

– То вона посміхається...

– Моторошна яка усмішечка... А чого тут так багато слонів і жаб? Дивись, і носороги, й риби – гарпії... Цей архітектор що – звірів любив?

– Любив, звичайно... Вони стережуть цей дім.

– О-го-о... Добре, що вони кам'яні... А де ж химери?

– Люди саме цих тварин і прозвали химерами, бо ж будинок дуже незвичайний...

Вони ще довго роздивлялися, ходили довкола споруди.

– Якби я будувала такий дім, я б усіх звірят зробила добрими, усміхненими, – міркувала Сашенька. – Щоб вони стояли при вході й усіх запрошували зайти. А всередині щоб жили справжні звірі, ну, не слони, звичайно ж, а, можна було б, – зайчики, ведмежата, енотики, рибки... Це був би такий «Дім для звірів».

Увечері дівчатка попрощалися і роз'їхалися, обидві заплакані, у різні міста різними поїздами.

Лист сестрі Валерії:

«9 жовтня. Здрастуй, дорога Леруня! Я почуваю себе уже набагато краще. Мама не відходить від плити, весь час готує то голубці, то картоплю, або тушковану ку-



рочку. І все це на мої замовлення. Я щойно поїла, і настрій у мене чудовий. Потроху закінчую свій індійський костюм, хочу встигнути до дня народження і на Новий рік. Дуже прошу, пиши і швидше приїжджай, ми всі за тобою уже скучили!»

У вільний час Саша перебирала свої малюнки. Незавершені відкладала в один бік, а готові – в інший. Останніх виявилось менше.

– Ось, бачиш... – почав було Євген Васильович.

– А як же ти думав! – перебила його Саша. – Тільки щось почала – в лікарню або в Київ! Тільки почала – під крапельницю! А потім малюєш уже щось нове, а старе забувається...

Відібрала ті роботи, які вирішила домалювати. Цієї осені вона ще й захопилася фантастикою – її улюбленими авторами стали Бредбері, Казанцев, Апухтін, Уельс. З'явилась і нова література – багато читала про інопланетян, перечитувала книгу Моуді «Життя після смерті».

Щоденник Вікторії Ємець

«Листопад. Наш друг, художник Валерій Мозок, вирішив написати мій портрет. Сашенька дуже зраділа. Почала пропонувати мені варіанти вбрання:

– Давай зробимо тобі наряд королеви: довге плаття, багато гарних прикрас із діамантами!

– Які діаманти, доцю? Звідки їм у нас взятися?

– Ну, оці, мої! У мене ж є!

Вона дістала свою коробочку з дитячою скляною біжутерією: брошки, браслетики, кліпси, намисто...

Щоб не образити її, я сказала, що мені ці прикраси уже не підходять за віком, вони для дівчаток. Але Саша наполягла, щоб я вдягла свою колись улюблену сукню – чорну, з кольоровою вставкою на грудях. Вона й сама не



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

раз її приміряла, одягала разом із моїми концертними черевичками на високих каблуках. А знімаючи, казала:

– Мамочко, ти носи це плаття акуратно, щоб і мені дісталось. Воно мені дуже подобається!

– Добре. Але коли ти виростеш, буде вже інша мода.

– Ну то й що! Я все одно його носитиму!

Стежила, як я готуюся до сеансу...

– Можна, я тебе підмалюю?

– Я опустила руки. Саша із знанням справи (по «Бурді»), зайнялась моїм обличчям.

– Все! Тепер ти зовсім красуня!

– Дякую! – кажу. – Молодчина!

– Скажеш дяді Валері, що після тебе – я на черзі малюватися!»

Повертаючись із майстерні, Вікторія Леонідівна розповідала про свої враження від його роботи. Сашенька зачаровано дивилася на маму й розпитувала:

– А ти красиво виходиш? А ти стоїш чи сидиш? А руки як тримаєш? А що він спочатку малює – обличчя чи всю фігуру? Ви навіть розмовляєте? А як же він рот малює, адже губи ворухаться? А важко сидіти? Мені б так хотілося подивитися, як він малює...

Євген Васильович зауважив:

– Ти ж не любиш показувати незакінчену роботу...

– А-а. Але ж дядя Валера дорослий. Він що, також соромиться, як і я? Оце так... Такий величезний, дорослий, а соромиться...

Домовилися, що Саша почекає, доки Валерій Леонтіївич звільниться, а вона трохи підросле, і тоді він намалює її портрет.

– От мама щаслива – це тепер її усі побачать! А дядя Валера гарно малює, я знаю. Ти бачив, тату, як він намалював Олю і Юлю? Чудово, правда?



Лист сестрі Валерії:

«16 листопада. Здрастуй, рідна сестричко! Слухай чергові новини. У мене апетит потроху почав спадати. Зараз сиджу й доробляю капці до індійського костюма. Ледь не забула: мама казала, що у вас там бувають косметичні олівці. Купи мені, будь ласка, синій...»

Над індійським костюмом із тонкого голубого атласу з ніжним тисненням візерунком вона просиджувала цілими днями. Приходила подружка Оксанка, котра готувала й для себе такий самий. Дівчатка самі виготовляли кліпси, колечка – в ніс, на всі пальчики рук, намисто на шию та у волосся, браслети на руки й ноги, пояси й сандалії. Обшивали свої сарі намистинками, бісером, блискітками. Якщо не вистачало намиста – купували та розбирали шкільні рахівнички з кольоровими кісточками, а то й загортали їх у фольгу. В хід ішли й колечка для килимів, і пластикові трубочки від їхніх крапельниць.

Сашенька вправно діставала тонесенькою голкою намистинку чи бісеринку потрібного кольору із скриньки, а



ФРАНЦУСКИЙ ТОРТ.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

потім нанизувала її на тонку волосінь. Краєчки свого сарі – по всій довжині тканини – вишила орнаментом із намиста й бісеру – таким же дивовижно неповторним, як і всі орнаменти на її малюнках. Дівчатка працювали захоплено, настрій за цим заняттям у них був піднесений, а говорили,



звичайно ж, про індійських акторів, про Мітхуна Чакраборті. І слухали платівки з індійською музикою.

На день народження до Саші приїхала Лера із Наташею. Сашине 11-річчя стало найбільшим і найцікавішим з усіх свят її короткого життя.

І – останнім її днем народження.

Слава Богу, що нікому про таке не дано знати наперед...

Мама з дівчатами накривали на стіл, а Сашенька з Оксанкою зачинились у своїй кімнаті й нікого туди не впускали упродовж трьох годин. Вони готувалися до свого урочистого виходу: робили зачіски, підмальовували личка, загорталися в сарі. Із другого числа «Бурди» за 1988 рік Сашенька виписала у свій блокнотик: «Цієї весни макіяж виглядає дещо незвично. Наприклад, як вам поєднання рожевих тіней із рудим волоссям або жовтих із бірюзовою тушшю? Звичайно, до таких сміливих поєднань треба звикнути.

І тепер ви чарівні!».



Остання фраза окрилювала дівчаток – вони все намагалися робити чітко за правилами. А Сашенька ще й запевняла Оксанку, що жінка завжди повинна бути загадковою!

Перед ними лежав розгорнутий альбом із портретами індійських акторів – дівчатка дивилися, як підфарбовані індійки. Їм так і не вдалося роздобути синій косметичний олівець, тому і сині стрілки над очима, і червоні цяточки над бровами намалювали фломастерами. Тіні на повіки наносили із блискіток, контури губ обводили коричневим. На лобі у Сашеньки був орнамент. Орнаментувався і кожен пальчик на руках.

Допомогли одна одній одягти прикраси – все було як у справжніх індієчок!

Коли хтось із дорослих намагався прочинити двері й запитати, чи довго ще їм чекати, малі «індійки» з вереском кидалися по кутках – ховалися, щоб завчасно ніхто не побачив їхнього вбрання й макіяжу. Але Вікторію Леонідівну їм таки довелося покликати на допомогу – самі не зуміли, як не намагалися, правильно загорнутися в сарі.

– Ну, ви там скоро? – вже нетерпляче перепитували гості, до яких уже приєдналися й Оля та Юля Мозоки.

А дівчатка прискіпливо вкотре оглядали кожну дрібничку, знову й знову щось переробляли, підганяли, поправляли складочки на тканині. І коли нарешті вийшли – була вже 16-а година короткого грудневого дня, за вікнами загусли сутінки.

Зате які гарні, які щасливі були «індійки»! Зачаровані гості вмить забули про тривале своє нудьгування й раділи разом із ними, слухали індійську музику і танцювали. Валерія й Наташа Пасхалова фотографували «індієчок». А потім усі разом їли Сашин улюблений торт «Наполеон», який по колу прикрашали одинадцять пупсиків – за кіль-



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

кістю прожитих років (це була традиція – щороку пупсиків ставало на один більше).

Сашенька одержала багато подарунків, але зраділа посправжньому лише набору фотокарток індійських акторів, який привезла їй Лерочка.

Щоденник Євгена Путрі

«4 грудня. Лєра привезла казку Леоніда Філатова «Про Федота-стрельця, удалого молодця». Читали й рєготали цілий вечір!»

«5 грудня. Вранці забіг Віталій Ханко забрати готові малюнки. Саша, сміючись, прошептала мені на вухо із «Федота-стрільця»:

*К нам на утренний рассол
Прибыл аглицкий посол!»*

«21 грудня. В кімнатах пахне горілим деревом – Саша випалює щось на фанері з-під посилочного ящика. На день народження я купив їй цей прилад, сама побачила в магазині й попросила... І, звичайно ж, це черговий Мітхун!..»

«23 грудня. Уже установлюють ялинки на площах, вітрини магазинів розмальовують ялинковими гілками, розвішують сріблясті «дощики»...

Настрій у Саші відмінний. Про затаєну хворобу нагадують лише регулярний прийом пігулок та дієта.

Зараз сидить за столом, обклалася кольоровим папером, малює, вирізає і склеює іграшки на ялинку...

– А цікаво, як Мітхун відзначає Новий рік? У них же там снігу немає!»

«24 грудня. Приходила Оксанка. З другої кімнати чув їхній сміх, музику... Є таке слово – «задівували». Демон-



стративно усамітнюються, шепчуться, багатозначно мовчать, якщо несподівано заглянеш у їхнє сховище...

У Саші значно менше стало некротичних уцільнень. Тепер їй замість безкінечних уколів та крапельниць вливають прямо в підключичну вену всі необхідні ліки... Рідна моя дівчинка!.. Заливають, як керосин у лампу, закупорюють пробкою... Так і спить із нею, і ходить – випирає з-під кофточки. Навіть обійняти страшно...»

«– Тату, а ти молишся?

– Молюсь.

– А чому я ніколи не бачила – ти соромишся?

– Ні, просто я молюся, коли залишаюся на самоті.

– А-а. Я теж. А лежачи можна молитися?

– Звичайно, можна.

– Знаєш, я навіть у туалеті молилася, в лікарні».

«**30 грудня.** Прийшов з роботи. Віта на кухні. Тихо так, незвично. Питаю:

– А де Сашенька?

– Тут я! Тут! – відповідає із майстерні.

Заходжу – стоїть на стільці і розмальовує вікно гуашевими фарбами.

– Ой, я вже так заморила-ся!.. Подивися піди – я й на кухні намалювала! І втомилася...

Пішли з нею на кухню. Обидві шибки нагадують запрошений снігом сосновий ліс. Дуже красиво! Похвалив її...

Днями прибігла дивитися ранкову програму мультиків.





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Я показав на днище верхньої тахти, що над моїм ліжком:

– Що це ти мені тут понамальовувала?

– Це зайчик. А це – Денис Давидов, ти ж його любиш. А оце – я! Впізнаєш? Я подумала, що коли ти прокинешся, побачиш мене – і в тебе відразу буде хороший настрій.

Так мене це розчулило!.. Тільки Бог знає, як я її люблю!»

У 1988-у потеплішали стосунки СРСР із США. Святкували 1000-ліття хрещення Русі. Проведено перший у Союзі конкурс краси. Почав виходити дитячий кіножурнал «Єралаш». На екранах з'явилися кінофільми «Асса», «Ностальгія», «Інтердівчинка», «Маленька Віра». Від землетрусу у Вірменії загинуло 15 000 людей. В Україні створено найбільший у світі літак «Мрія». У Полтаві розпочата реекспозиція заповідника «Поле Полтавської битви».

І вже кілька останніх років Євген Путря записував до власного мартирологу імена дітей, котрі помирали від лейкозу.

1988-го не стало Оленки Нестеренко (2 роки), Сергійка Самчука (6 років), Костика Чернецького (11 років)...





«НЕ БІЙСЯ, ДІВЧИНКО, Я ТЕБЕ ПРОВЕДУ...»

1989 рік

Щоденник Євгена Путрі

«1 січня. Вчора приїхала Валерія. Такий сюрприз! Все в квартирі догори дригом! Сміх, жарти, музика!

Одностайно вирішили нікого в гості не запрошувати, на дзвінки не відповідати... Затишно, як у рукавичці. Дві доньки, ми з Вітою і Альфа!

Саша в тому ж сарі, ті ж прикраси, але додалися нові нитки «перлів», кліпси, браслети... І – новий макіяж... Від задоволення і мліє, і ніяковіє одночасно. Але роль благородної принцеси виконувала з гідністю. Ми їй підігрували.

– Вам зручно на цьому простому стільці? Не бійтеся – це не вино, а вишневий сік. Ви не скучили за Індією? А чи знайомі ви з Мітхуном Чакраборті? Він ваш наречений? Тоді – тост за кохання!..»

Не минуло й місяця після зустрічі з рідними, після Сашиного дня народження, та Валерія приїхала на один день, щоб удома зустріти Новий рік.

Вони з мамою відразу ж узялися готувати святкові страви, тато чаклував біля ялинки, а Сашенька, попередивши, щоб її не чіпали, знову зачинилась у кімнаті.

– І що – тебе чекати цілий день? – дивувалися Вікторія Леонідівна й Лерочка.

– Мені дуже ніколи! – запевняла Сашенька, знаючи, що на кухні сподівалися на її допомогу. – А ви з мамою що, такі лінивенькі? – запитувала з іронією в голосі.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– Ну, що ж, раз у тебе важливі справи – обійдемося самі. Ось тільки грибочки хто поріже – прямо не знаю... – вдано байдуже продовжувала Валерія.

– Е-е ні, це залиште для мене!.. Ти ж знаєш, як я люблю ці маленькі грибочки! – таки не втрималася Сашенька.

Ближче до вечора вона покликала Леру допомогти їй протягнути в петелечку намистинки і зав'язати вузлик.

– Але не підглядай – я ще не все зробила! – попередила сестру.

Коли через кілька хвилин Лера одержала дозвіл роздивитися навколо, вона побачила перед собою маленьку «індієчку» із щасливими Сашуніними оченятами. Сестра була вражена: це ж скільки часу й старання витрачено на цей костюм, на цю тонку роботу! Втім, вона знала, що Сашенька над тим і не замислювалася, для неї головне – щоб було гарно, вона завжди прагнула прикрашати все довкола.

Стіл був накритий і батьки сиділи, чекаючи «сюрпризу». «Індієчку» зустріли оплесками. Її костюм мінівся кольорами в сяйві ялинкових вогників.

– Це мій найвеселіший Новий рік! Я про такий і мріяла, – зізналась «індієчка». – Знаєте, як приємно, коли мрії збуваються?!!

– У вас там в Індії користуються серветками? – поважно запитував тато, витираючи їй липкі пальчики.

Повечерявши, на програвач поставили нову платівку з індійськими піснями і всі разом намагалися під них танцювати. Одначе лише Сашенька вміла точно копіювати індійок і додавала свої елементи в танець.

Зустрівши Новий рік, стомившись від веселощів, Сашенька заснула у своєму індійському костюмі – навіть коли роздягали її, не прокинулася...

Вранці, шльопаючи босими ніжками, побігла до ялинки, де лежала червона торба з подарунками. Усі разом



довго снідали, сиділи за столом ледь не до обіду. Потім сестрички, обійнявшись, дивилися святковий концерт по телевізору. Вони тепер спілкувалися на рівних – Саша почувалася дорослою, і Лері також було з нею цікаво. Але час квапив старшу сесту в дорогу. Почали пакувати сумки, і Саша стежила, щоб нічого не забули, сама наповнювала смажениною банку, загортала яйця в папір, поклала зошит для листів. І вже на порозі обняла Валерію й попросила:

– Давай заспіваємо на дорожку твою пісеньку про короля – тато її ще не чув...

І вони повернулися до піаніно.

Саша й Лера співали завжди, коли були разом, це почалося ще у Дзигівці, в рік Московської олімпіади, з прощальної пісеньки для олімпійського ведмедика, яка згодом стала Сашиною колисковою. Потім виконували пісні з репертуару тріо Мареничів. Із мамою навчилися співати на три голоси. Фантазували, розігравали сценки до пісень і віршів. Сашенька писала свої вірші й читала сестрі. Лерочка й порадила записувати їх у блокнот, щоб не розгубилися. І Сашенька передрукувала вірші на машинці, зробила дві книжечки з малюнками й орнаментами.

А пісню про короля Валерія й справді на-





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

писала зовсім недавно – на вірш «Хоровод», який мама і Саша виписали для неї в бібліотеці із збірника французької поезії, і Євгенові Васильовичу не встигла її показати.

Валерія сіла за піаніно, а Сашенька – поруч на ліжку. Печальна мелодія лише додала смутку – всі почувалися до сліз розчуленими і зворушеними: Новий рік, свято, пісня, прощання... І вічна розлука попереду, зовсім близько, може, уже прочитана їхніми душами, які так прагнули цього домашнього усамітненого затишку...

Сестрички співали:

*Хоровод кружился, а король грустил,
Не было с ним рядом той, кого любил.
В роще птицы пели, а король рыдал,
Не было с ним рядом той, кого желал.*

*В церкви мессу пели, а король не пел,
На себя он руки наложитъ хотел.
Я все это видел, были мы вдвоем
С той, которой не было рядом с королем...*

Саша гойдала в такт мелодії ніжками і співала із задоволенням – пісня їй дуже подобалася...

Лерочка бігла вниз, зачіпаючи сумками стіни на сходах. А Саша гукала вслід:

– Приїжджай швидше, я чекатиму!..

Щоденник Євгена Путрі

«12 січня. Вранці Віта покликала мене в спальню.

– Послухай, який сон Саші наснився. Схоже, віщий. Розкажи татові, доцю.

– Розумієш – все ось щойно приснилося! І так яскраво, ніби все було насправді!.. Начебто я вийшла погуляти біля свого під'їзду. Гуляю собі, гуляю, і звідкись взялися у мене в руці двоє білих голубочків, тільки маленьких та-



ких, як наші папужки. Такі гарненькі!.. І вирішила я занести їх додому. Піднімаюся на наш поверх – і раптом бачу перед нашими дверима яму! Така страшина, чорна і глибока-глибока, аж дна немає! І звідти холодне повітря віє! Я так злякалася й побігла назад! Може, подумала, не у свій під'їзд зайшла? Вийшла, подивилася – наш під'їзд, і лави наші, і номер наш, третій. Ой, що ж мені робити? Як же додому потрапити? Боюся входити... Плачу! Раптом бачу, йде дідусь – звідти, з боку садочка, старенький такий, із сивою бородою, як у тебе, але більшою; підходить до мене і привітно так запитує:

– Чому ти плачеш, дівчинко?

А я йому кажу, що не можу потрапити у квартиру, там страшина яма і я її боюся.

– Не бійся, дівчинко, я тебе проведу. Давай свою ручку.

Взяв і повів нагору. І ми піднялися! І ніякої ями не було! Але він кудись подівся...

– Ну, а в квартиру ти потрапила? – питаю.

– Так! І двері були відчинені!

Ми весь ранок тільки й говорили про цей сон. Він, напевне, віщий. Вирішили, що Сашеньку невдовзі чекає повне одужання. Яма – це небезпека, і раз Сашенька в неї не потрапила, значить, буде довго жити. І так настрій піднявся – хоч танцюй!..

– Доцю, як ти себе почуваєш?

– Прекрасно!»

«**13 січня.** Саша весь час малює і співає. Апетит чудовий. Оченята веселі, бешикетливі, на все відповідає з гумором, із підначками.

Мозоки запросили нас відсвяткувати старий Новий рік у них. Саша як почула, аж підстрибнула:

– Ой, ворожити з дівчатами будемо! Я таке придумала!



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Оля і Юля дуже люблять Сашеньку, а вона любить їх. ...Вони дивовижно гарні – голубоокі, біляві – справжні херувимчики!»

Лист сестрі Валерії:

«17 січня. Здрастуй, дорога Лерунька! Скільки можна чекати від тебе листа? Дуже прошу, напиши, як тільки зможеш. А тепер слухай, які у нас новини. По-перше: від бабусі прийшла довгождана посилка, в якій вона прислала мені чотири штучні коси... і ми з мамою зробили парик для індійського костюма. По-друге, чудово відсвяткували старий Новий рік, ходили до Мозоків... І гадали.

Іще я зробила красивий індійський пояс, із візерунком. Тепер костюм повністю готовий.

А ще наш Мітхун виявився... кішечкою.

Ну ось і все!»

Це був останній лист сестричці.

Про гадання під старий Новий рік Юля Мозок згодом розповіла детальніше Євгенові Васильовичу. Він занотував її розповідь у щоденнику **1 лютого 1994 року**: *«Ми погасили світло й запалили свічки. Кожна написала на папері свої найзаповітніші бажання на майбутній рік, писали таємно – бігали на кухню, а потім поверталися і не підглядали. Але Саша відразу сказала, що загадала, щоб у наступному році одужати й зустрітися із своїм Мітхуном. Він начебто збирався знову приїхати в Москву.*

Потім ми жмакали свої записки й підпалювали на блюдці свічкою. Щось примовляли в риму, не пам'ятаю. А потім попіл підносили до стіни й роздивлялися... Пам'ятаю, що усім випало щось дуже гарне. Ой! Згадала! У Саші вийшов слон!.. Вона ще так зраділа! А потім ще гадали на воскові. Розплавили його в мисочці і потрішки виливали в банку з водою... Виходили різні фігурки...



Ми довго гадали. Сашенька була така весела!.. А коли тьоття Віта почала збиратися додому, вона так не хотіла йти...

Потім ми ще кілька разів розмовляли з нею по телефону. Але більше не бачилися».

17 січня Сашенька створила свою останню композицію – «Сіріус». Вона десь читала, що на Сіріусі живуть добрі душі померлих. Узяла аркуш ватману, поклала на нього батькову долоню, обвела контур його руки олівцем. Потім уже на відбитку батькової поклала й так само обмалювала свою. Дві руки в космічній пустелі наче тягнуться до далекої зірочки. Глибочезна синя далина манить і водночас лякає неосяжністю, невідомістю.

Та в єднанні двох рук – сильної дорослої і довірливої дитячої – стільки тепла, вони – як знак любові, як знак єднання двох душ у Вічності.

Щоденник Вікторії Ємець

«17 січня. Вдома Саша передивилася всі свої малюнки, перебрала всі свої улюблені іграшки, прослухала улюблені платівки і... вранці 18 січня ми з нею пішли в лікарню на чергове лікування...»

Далі – записи по пам'яті, зроблені пізніше, у 1999-у.

«18 січня. Поснідавши, ми зібралися. Взяли тільки найнеобхідніше: книгу, трохи їжі, ліки і, звичайно ж, зошит для малювання й ручку.

Поселилися у восьмій палаті у відділенні онкогематології Полтавської дитячої міської лікарні, де застали Оксанку і багатьох дорослих дівчаток. Раїса Костянтинівна хотіла покласти нас унизу, навіть в окрему палату, але Саші хотілося у восьму, де старші діти, де багато цікавих розмов...



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Здали на аналіз кров із пальчика, і Сашенька, зручно вмотивившись на Оксанчиному ліжку, щось розповідала дівчаткам, малювала.

Ввечері дивилися якийсь фільм, обговорювали його. Розмова перейшла на Мітхуна Чакраборті, індійські фільми. Багато дітей хоч по разу бачили «Танцівника диско», але хтось і не чув про нього. Вечірні процедури – уколи, прийом таблеток, вимірювання температури – відбувалися наче між іншим, повертаючись із маніпуляційної, кожна питала: «А що далі?». Саша із захватом розповідала веселі моменти з фільму, а Оксанка доповнювала емоційними вигуками...

«19 січня. День Святого Хрещення. У Сашуні прекрасний настрій. Почала малювати індієчку. Діти обступили й обсіли її з усіх боків. Вона малює так упевнено, ніби лише наводить готовий малюночок. Особливо вдалий тонкий, як вуаль, шарф, що вкриває голівку. Діти впізнали Оксанку. І замовляли Саші малюнки в їхні альбоми, у зошити з піснями та віршами...

Портрет подруги Сашенька підписала: «Оксанка-індієчка». Це була її передостання робота.

Лікарі вирішили до понеділка дати змогу Саші перепочити, щоб вона попила лише таблетки, а в понеділок уже відкрити підключичну вену і ввести донорську кров. Бо на ручках і ніжках вени настільки потоншали, що потрапити в них голкою стало неможливо, і сама процедура перетворюється на неймовірні тортури для Саші й для медсестри.





Ольга Іванівна дивується:

– Що це ти, Сашенько? Завжди була такою терплячою, а сьогодні так плачеш? Ти ж у нас для всіх дітей приклад! Що ж я їм скажу?

Сашиа повеселішала: муки відсуваються до понеділка.

Раїса Костянтинівна порадила мені не йти на вихідні додому... І ми залишилися».

«21 січня. Мені не запам'яталося майже нічого. На прохання Саши ходила додому і принесла їй кілька аркушів паперу для малювання і кольорові олівці: червоний, коричневий, синій.

Багато дітей на вихідні пішло додому.

Сашенька читала, розмірковувала над прочитаним. І почала малювати портрет індієчки з невеликими, але дуже виразними очима, тонким носиком, маленькими повними губками і ледь видовженим овальним обличчям, схожим на яйце. Малювала олівцем і кульковою ручкою. Малюнок подобався і їй, і мені. «Кого мені нагадує це обличчя?» – намагалася пригадати я. Сашенька загадково посміхалася...

Телефонувала мамі у Дзигівку, поділилася тривогою, чи зможе Сашенька витримати цей черговий рецидив?

Дзвонила і Лєрочиці в Донецьк, але вона була на заняттях, я поговорила лише з Наташею Пасхаловою».

22 січня. Прийшов Жень, приніс сніданок і обід, а я пішла на базар купити курку, з'їздила додому запекти її, взяти одяг для Саши й самій перевдягнутися.

Прийшла в лікарню лише близько п'ятої вечора. Ми ще всі разом поговорили, провели батька до дверей довгого лікарняного коридора, домовилися, що завтра вранці зідзвонимося і ми із Сашиєю зробимо замовлення – що приготувати на обід...»



Все було звичним і буденним. Саша й Оксанка навіть трішки посварилися – ділили зелене намисто для орнаменту, і виходило, що для Саші його могло не вистачити. Ображена, вона вийшла з палати. Мама знайшла заплакану донечку в туалеті, де вона заховалась і зачинилася. Умовила вийти, заспокоювала, казала, що намистом Оксанка з нею обов'язково поділиться, і вони ще докуплять, якщо треба.

Сашу почало лихоманити.

«Поклала її, укрила двома ковдрами, лягла поруч, обняла, щоб зігріти, поторкала лобик – та вона вся горить!.. Побігла до сестрички по градусник і жарознижжуче. Поміряла температуру й не повірила своїм очам – 41,2!»

Лікарі робили все, що мали робити. Вранці температура впала до 39,5.

Раїса Костянтинівна перевела Сашу в палату інтенсивної терапії. Євген Васильович, якого викликала дружина, обережно переніс її туди. Дівчинка час від часу втрачала свідомість, у непритомному стані стогнала й кричала.

Скликали консилиум лікарів. Привезли невропатолога з міської дитячої лікарні, зробили пункцію, постійно щось вводили, щось виводили. І був момент, коли усім здалося, що настало поліпшення, і Саша навіть жартувала – посміювалася над собою, над своїм станом.

«Увесь понеділок тривала боротьба за життя Сашеньки».

Аналізи нічого хорошого не обіцяли.

Поліпшення було нетривалим. Саша, коли опритомнювала, казала у відповідь на мамині запитання, що в неї нічого не болить, лише груди їй ніби щось здавило.

– Нічого не бійся, донечко! Ми зробимо все-все, що потрібно. Спокійно відпочивай... Тобі скоро стане легше, – умовляла мама.



День минув, медики пішли додому, на зміну заступив черговий лікар і медсестри.

Дітям після вечері ввімкнули телевізор, який стояв у коридорі, і вони до півночі дивилися все підряд, чого раніше тут ніколи не дозволяли.

Сашин голосочок проривався крізь її непритомність усе частіше і здавалося, що злітав усе вище.

І на повен свій звук гримів телевізор, який мав заглушити її крик.

Євген Васильович у ту ніч не відходив від Сашеньки, стежив за крапельницею, за тим, щоб донечці було зручніше лежати в ліжку.

Дружина вийшла щось запитати в медсестри, а він поправляв ковдру, і в якусь мить Сашенька знову відкрила очі.

— Тату?

— Я тут, доцю.

— Тату, ти прости мене!..

— Доцю, рідна моя, ну що ти говориш? За що мені тебе прощати?!

— Прости... за все...

Опівночі поставили останню крапельницю. Вікторія Леонідівна допомогла медсестрі Світлані віднести штатив. У палату зайшла черговий лікар. Сашенька важко дихала, тож вона порадила повернути дитину на бочок, розтерти їй спинку. А сама поміряла тиск і мовчки вийшла.

Сашенька марила, говорила щось нерозбірливе, іноді проривалося «не треба»...

І раптом Вікторія Леонідівна почула «Лакрімозу» Моцарта... Господи! Що це? Звідки? Вона плакала й благала: «Не поспішайте! Не відспівуйте Сашеньку! Вона жива! Нехай вона живе!»...



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

«Так і зафіксувала пам'ять звучання «Слізної». Не знаю, з якого приводу вона виконувалася по телевізору, але... Впевнена, це не випадково...»

Дихання стало частим, наче вона задихалася. Сашенька ще раз розплющила очі – вони дивилися в нікуди. І раптом вона перестала дихати, з її уст скотилася крапелька крові.

Вдома у ту мить зупинився годинник...

*«Постояли на колінах перед ліжечком...
Бачила і не вірила. Очима обшукувала палату. Хотіла дива – знайти й приголубити душу Сашеньки...
Побули разом, утрюх, прощалися з надією на зустріч.
Цю надію і нині плекаємо.
Благослови, Господи, бути нам разом...»*

Діти в лікарні в ту мить уже спали.

Оксанка дуже болісно сприймала все, що відбувалося протягом дня. Ще вранці, коли Сашеньку перевели в іншу палату, вона весь час кликала подругу, але Оксанку туди не пускали. І тепер, щойно вона заснула, як наснилося, що на неї пронизливо дивляться чийсь величезні очі – дивляться так, що дівчинка прокинулася від жаху, який охопив її в темряві, вона й поворухнутися не могла. Раптом до неї в палату зайшла молодесенька медсестричка – Світлана. Вона сіла, обняла Оксанку й сказала:

– Сашенька померла...

Вони до ранку ходили удвох порожнім лікарняним коридором, де все здавалося чужим і невпізнаним. І молилися. Довіку їй не забути тієї ночі.

Того року померли від лейкозу Олечка Кулик (12 років), Оленка Коваль (8 років), Наташа Андрєєва (16 років), Олечка Циленко (14 років), Наташа Горохова (9 років), Юра Грязюк (12 років).



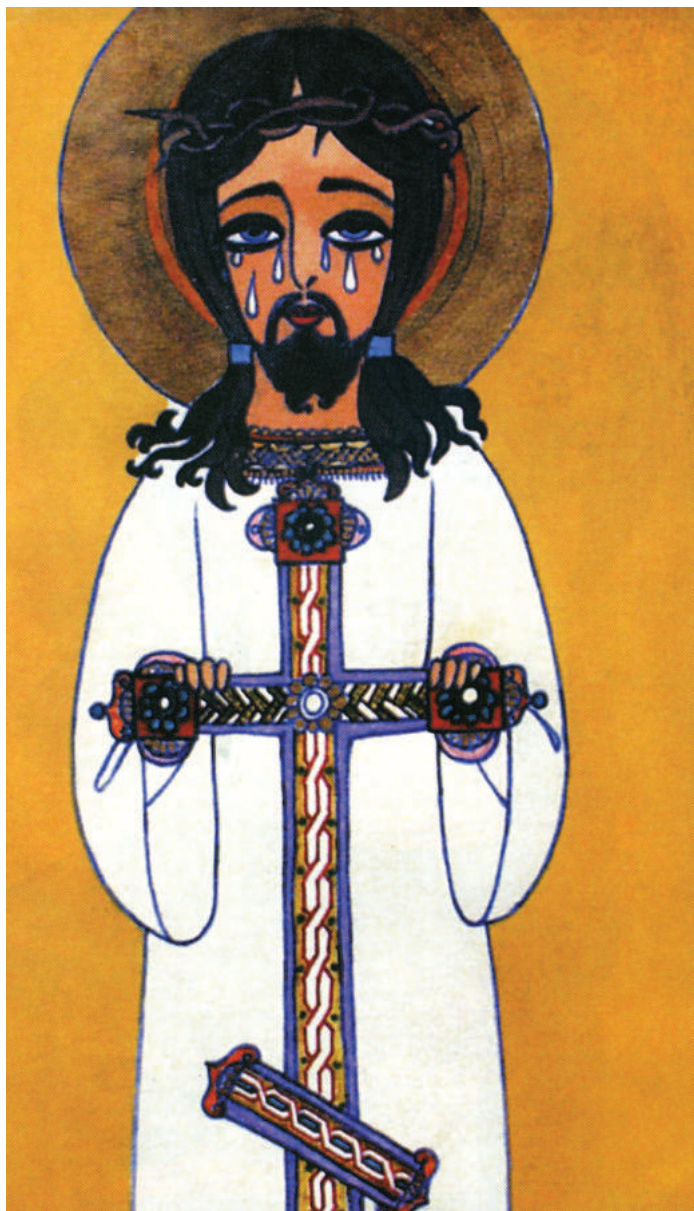
Східці у небо. 4 роки



Індійський кіноактор Мітхун Чакраборті.
«Танцюрист диско». 9 років



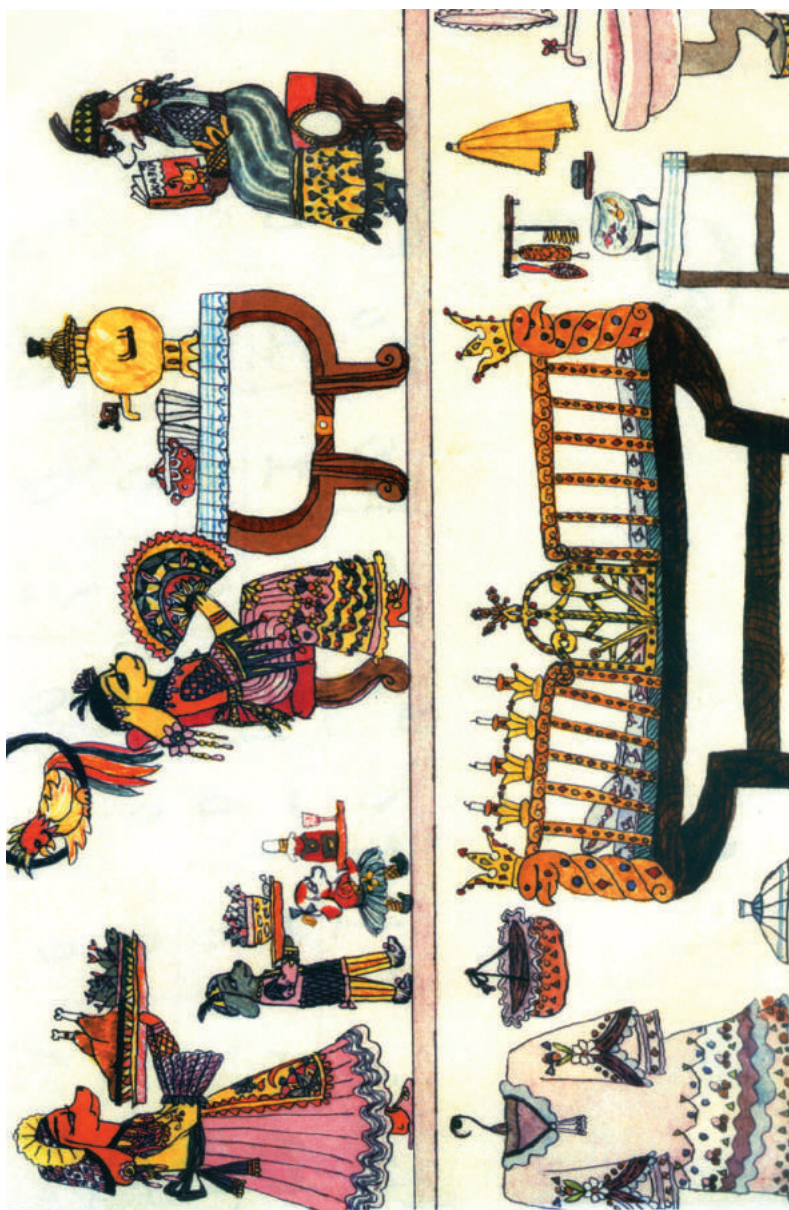
Підводна швидка допомога. 9 років



Ісус Христос, який плаче. 10 років



Це Діва Марія. Вона ще дівчинка. Їй теж 10 років



Родина собачки Рижки у двоповерховій квартирі. 9 років



Собачка Альфа з подарунками іде в гості. 9 років



Підкорювачка змій. 10 років



Для нього кожен сон – живе зі своїм
дитятком спілкування...



Сон 10 січня 1977 р.
З неба впала сяюча кулька з дитинкою-пташеням.
2 грудня народилася Сашенька Путря



Сон 24 серпня 2001 р. (835-й).

Літак вірізається в багатоповерхівку. Саша: «Буде задуха. Люди живуть неправильно.

Це небезпечно». Сон збувся 11 вересня в США



Сон 28 грудня 2007 р.

Глуха стіна, яка розділяє два світи. Саша розводить у чаші якусь фарбу і малює на стіні великий хрест, через нього вриваються яскраві промені із світу Світла



Сон 27 квітня 1998 р.

Полтавські художники на етюдах. За ними з піднебесся слідкує
Сашенька. Вище – символи душ: корона, білі крила



Сон 1 серпня 2005 р. (1090-й).
Саша з'явилась у вигляді янголятка, простягає світло:
«Це Невгасимий Вогонь. Зберігай його»



Сон 9 листопада 2008 р. (1307-й).

- Сашо, а чим ти там займаєшся? Ти малюєш?
- Та ти ж бачив! І райдугу! І небо! І хмари! Ще я чую твої думки



Сон, що наснився Саші в грудні 1985 р.
«Я полетіла назустріч величезному Сонцю,
що тільки-но зійшло!»
«Сонник»: Летіти назустріч зорі – означає
перехід до іншого світу



1989-й був роком активного сонця, магнітних бур, параду планет. Для радянських воїнів закінчилася війна в Афганістані. В Угорщині, Польщі, Чехословаччині почалися Оксамитові революції. Від комуністичного режиму звільнялися Болгарія, Югославія, Румунія (розстріляно Чаушеску). У Грузії розстріляно демонстрацію, загинули жінки й діти. Помер академік Андрій Сахаров. Почався розпад СРСР.

«ОКСАНКА-ІНДИЄЧКА»...

«Спасибі, Боже, що в моєму житті зустрілася мені маленька добра людина, яка відкрила свою душу і навчила радіти життю, незважаючи на біль і муки. Ніхто з моїх друзів не зігрів мене теплом душі, чистотою помислів так, як Сашенька.

Мила подруго, ти подарувала мені щасливі дні нашої дружби, чистої і відвертої. Ця дружба для мене – свята.

Прости мене, будь ласка, за всі образи, яких я завдала тобі колись. Я тебе дуже люблю і ніколи не забуду...»

Мабуть, Оксана Михайличенко першою виплакала на папір свій біль, і то була сповідь її душі. У 1993-у вона вже зуміла подивитися збоку на пережите. І на прохання Євгена Васильовича записала свої спогади.

«...Був 1987 рік. До нас у палату поклали нову дівчинку. Моє ліжко стояло в кутку, біля вікна, а Сашине – навпроти, ближче до дверей. Я лежала під крапельницею, і, як завжди, мені в цей час хотілося їсти або пити. До Саші прийшов тато, і вони розмовляли. У мене була гра «Електроніка», і дядя Женя попросив її для Саші. Потім



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

він мене погодував і ми почали з ним розмовляти. Він добра і проста людина. Пізніше я познайомилася з мамою Сашеньки і зрозуміла, що у таких батьків, добрих і хороших, не може бути поганих дітей. Старишу сестричку Лерочку я також дуже люблю і ціную нашу дружбу...»

У записках батьків Сашеньки багато сторінок відведено дружбі дівчаток. Їх поєднало захоплення дивовижною країною – Індією, яку для Оксанки відкрила Сашенька. Дізнавшись, що Оксанка не бачила «Танцівника диско», Сашенька бурхливо дивувалася:

– Ти що, ти півжиття втратила, Оксанко! Ось подивишся – тобі він так сподобається!

І вони одинадцять разів ходили дивитися цей фільм, щоб знову й знову зустрітися з ним – із Мітхуном Чакраборті.

– Оксана Михайличенко стала найближчою подругою Сашеньки. І була поруч до останнього дня, – кажуть батьки Саші.

Коли Євген Васильович прийшов провідати донечку і знову приніс замовлений нею обід (після гормональних препаратів вона мала добрий апетит), донька очима показала йому на свою нову подругу:



– Тобі подобається о-он та дівчинка?.. У неї теж лейкоз, але вона така весела! І дає мені свою «Електроніку» – погратися. Там курочки несуть яєчка, і вони падають з гнізда, а вовк їх ловить... Але



коли Оксанці ставили крапельницю – вона так плакала! Я сиділа біля неї і заспокоювала. І вона мене слухала!.. Ім'я у неї теж таке гарне – Оксанка...

– Вона, здається, старша за тебе, – сказав батько.

– Ну то й що? Мені з нею так цікаво! Ми домовилися, що будемо ходити в гості одна до одної, коли випишемося. Ти дозволиш?

– Господи, звичайно ж! Одужуйте тільки швидше.

Оксану вражала Сашина терплячість. Важко, боляче, часом нестерпно боляче, а вона – сміється. Й інших дітей підтримує – розповідає всій палаті казки й дитячі анекдоти, і сама так запально сміється, що від сміху не втримається ніхто. Або пропонує зіграти в карти, нею ж і намальовані. Або малює портрети дітей чи тата просить їх намалювати.

У палаті всі дівчатка любили говорити про кохання. А самі згасали, як зіроньки в серпні.

З того численного гурту залишилась одна Оксанка.

Як і домовлялися, в перервах поміж лікуванням вони часто зустрічалися – Оксанка, як старша на чотири роки, сама приїздила до Саші додому, часто залишалася на ніч.

Оксана пам'ятає той день, коли прийшла в гості до Сашеньки вперше. Переступивши поріг цього дому, була дуже подивована тим, що не побачила у квартирі ані дорогих меблів, ані килимів, ані інших розкішних речей. Усе так просто, але від того – затишно і зручно. Досі вона не бачила й стільки картин і карбівок на стінах, стільки книг і платівок. А пізніше відчула, що в цьому домі ще більше тепла й доброти, взаєморозуміння й любові. Дядя Женья й тьотя Віта стали другими батьками для Оксанки – батьками духовними. Вона й нині не уявляє свого життя без них, без їхніх порад і їхньої підтримки, а головне – без їхнього уміння зрозуміти, заглянути в душу.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

— Вони виховали в мені людину, — зізнається нині вже молода жінка...

...Часто цілими днями дівчатка були удвох, а коли не бачилися — годинами розмовляли по телефону.

Оксанка згадує, як уперше мама дозволила їй переночувати в Саші, про що вони обидві давно мріяли.

«На вулиці вже було дуже холодно. Ми подивилися у вікно — а там вітряно, сиро! А нам так тепло й весело удвох! Тьотя Віта постелила мені біля Сашеньки. Коли я вийшла із ванни, вона вже лежала в ліжку й чекала мене. Я підійшла, а Сашка така весела, від радості ніжками дригає під ковдрою, як маленькі дітки зазвичай роблять, і каже:

— Оксанко, лягай швидше!

Ми довго не могли заснути. Спочатку я читала вголос книгу, потім ми розмовляли — про індійські костюми, фільми, планували поїхати в Індію, ну і, звичайно, говорили про хлопців. Сашенька дуже серйозно, як до-



росла, розмірковувала про кохання. Вона мріяла вийти заміж за Мітхуна і розводити з ним раків (читала, що він сам вирощує рибу). А мені радила також знайти в Індії жениха. І ми житимемо дружно в одному великому будинку.

Нарешті ми заснули. Я лежала скраю, а Сашенька уві сні все ближче й ближче підсувалася до мене. Притисне мене до стіни, і тоді я переповзаю через неї і знову лягаю скраю. І так всю ніч:



притиснеться до мене й тихенько дихає, і я відчуваю, як по плечу такий теплий вітерець мов гладить мене...»

Згадуючи ту ніч, Оксанка й досі наче відчуває тепло її дихання. І мовчить про свої таємниці юна красуня з романтичного малюнка «Дівчина мріє про кохання». Як мріяли і вони в ту ніч...

Минало небагато часу, і знову дівчатка надовго зустрічалися в лікарні. Аж до тієї останньої, страшної й незабутньої для Оксани ночі.

* * *

Свій індійський танець вона виконувала для Сашеньки у день відкриття виставки її малюнків у «Парсуні». Для Сашеньки, яка дитинно дивилася з портрета на те, як її рідні й друзі без неї вшановували її 15-річчя від дня народження. І на свою Оксанку, до якої вона приходить поговорити тепер в її сни, щоб підтримати, як і колись, щоб запевнити, що все буде гаразд у неї, все буде так, як вона хоче.

А Оксанка була така гарна у своєму сарі в індійському таночку – очей не відвести.

Вона стала хореографом, навчає діток танцювати.

ЗАПРОШЕННЯ В ПИХУ, У СОНЯЧНУ КАЗКУ

Лікар Раїса Костянтинівна Сидорчук і медсестра Ольга Іванівна Онисенко у своїх спогадах про Сашеньку написали:

«Ми знали її протягом шести років, з п'ятирічного віку. І весь цей час намагалися розділити з її батьками тягар біди, що ліг їм на плечі.

Говорячи про Сашеньку, не можна не сказати про її сім'ю. В цій сім'ї панували ніжність і любов... Сашенька дуже лю-



була сестру Валерію, маму і особливо батька. Всі вони були друзями. Батьки ставилися до дитини як до рівної.

Мужністю батьків можна було захоплюватися. Знаючи про тяжку хворобу, що спіткала їхню дитину, про можливий невтішний кінець, при дівчинці вони ніколи не плакали, тамували свої негативні емоції, намагалися вселити в неї надію на поліпшення її самопочуття, відволікали від думок про недугу. Сашенька постійно була зайнята: то вона слухала платівки, то мама читала їй книги, розповідала про життя в давнину. Батьки її були пов'язані з мистецтвом, може, тому була закладена основа для розвитку таланту дівчинки.

Сашенька пристрасно любила малювати. Навіть коли лежала в ліжку біля неї постійно були аркуші паперу, олівці, фломастери. Щодня ми цікавилися, що нового вона намалювала, і вона охоче показувала свої роботи, дарувала їх оточуючим. Вона малювала свою сестричку і героїв мультфільмів, собачку Ніку, героїв казок, тварин. Але особливо любила малювати на індійську тематику. Це була особлива, пристрасна любов до індійського кіно, артистів, до музики, до фільму «Танцівник диско». Знаючи про це, ми відпускали її, коли в кінотеатрах міста демонструвався цей фільм, і вона поверталася звідти щасливою!

Саша любила кататися на велосипеді, і ми відпускали її з відділення мандрувати з батьком за містом, щоб дитина більше була на свіжому повітрі і спілкувалася з нашою чарівною природою.

Це була дуже добра, лагідна дівчинка з красивими виразними оченятами. Вона була товариською, життєрадісною, веселою, і розмовляти з нею було дуже цікаво.

Вона рідко капризувала чи плакала, її можна було умовити на будь-яку процедуру.

Як жалко, що хвороба так рано обірвала її життя!..



Скільки прекрасного ще могли б створити її ручки, яких висот міг би сягнути її талант, скільки радості подарувала б вона людям!..

26 січня 1994 р.».

Із спогадів Ганни Миколаївни Острякової, тьоті Сашеньки:

«Не можу пригадати, щоб Саша сиділа без роботи, просто так. Мене завжди вражав її погляд кудись, коли вона малювала. В такі моменти здавалося, що вона нікого й нічого довкола себе не помічала, а бачила щось, що не всім дано бачити... Завжди дивувало, що їй подобалося все, пов'язане з Індією...

Де тільки брала ця маленька дівчинка стільки сили й енергії, щоб, борячись із хворобою, ще й працювати! Вона ніколи нікому не скаржилась, а зігрівала своїм теплом усіх, не підозрюючи, що сама була сонечком...»

В архіві Євгена Васильовича зберігається ще один дивовижний лист. Він сам написав його своїм батькам іще в юності, під час служби в армії – 30 вересня 1958 року.

Йому пощастило – служив разом зі своїм другом Віктором Батуріним. І ось їх обох викликав майор Тарасов, начальник фінвідділу, і наказав поїхати в місто Сороки, купити художні фарби, щоб оформити Ленінську кімнату до Жовтневого свята. В Ямполі вони сіли на паром, що йшов через Дністер. І там до хлопців підійшли дві циганки, запропонували погадати. І, не чекаючи їхньої згоди, тут же почали немовби по писаному про них розказувати: що їдуть хлопці «в казенній справі, увечері повернуться, успішно впоравшись із завданням», що мають при собі «130 казенних карбованців».

Не дивно, що молоді солдати були заінтриговані, тож без розмов віддали гадалкам по карбованцю із тих п'яти, що одержали як добові на відрядження.



І все, що їм тоді сказали ті циганки, збулося – і для Віктора Батуріна (нині покійного), і для Євгена Путрі: подія за подією! Йдучи в житті поруч, два друга-художники часто, здивовані начебто несподіваним поворотом долі, врешті згадували двох циганок на паромі своєї юності...

Євгену Васильовичу одна з них повідала, зокрема, що матиме він двох обдарованих дітей, їхні імена водночас будуть і жіночими, і чоловічими. І ще сказала, писав він батькам, що *«в нашому роду буде дівчинка, котра прославиться на увесь світ»*.

«По наївності я думала, що то я, адже я тоді була ще малою... Але минали роки, а нічого геніального в мені не відбулося», – зізнається молодша на десять років від Євгена Васильовича його рідна сестра Олена у своїх спогадах про Сашеньку.

«Але передбаченням циганки судилося збутися. В сім'ї двох талановитих і духовно багатих людей народилися дві обдаровані дівчинки – Валерія, чудова скрипалька, і, через десять років, – Сашуня», – пише Олена Василівна – мама, до речі, Сашиного «жениха», Віті Бражанського.

«Дівчинку назвали Сашенькою. Причому ніколи ніхто її по-іншому не називав. Дуже рідко я чула просто Саша – називали Сашенька, Сашуня. Пам'ятаю дату хрещення наших дітей: 24 січня 1980 року».

У дворі Бражанських росте горіх, який посадили, граючись, Сашенька і Вітя. Тоді вони посварилися, бо в них була одна на двох дитяча лопатка. Щоб заспокоїти дітей, Вітіна мама пішла в магазин, що був поруч з їхнім будинком на Юрівці, і купила другу лопатку, бо ж діти садили сад.

«Вони любили одне одного. Коли зустрічалися, їм ніхто більше не був потрібним!» – пише Олена Василівна. – *Згадую Сашеньку дуже сором'язливою, вона не була са-*



мовпевненою... обніму, подивлюся на її ручки, а вони всі в синицях від уколів. «Боляче, Сашо?» – а вона тихо, як на видиху: «Не дуже, тьотю Лесю». Вона любила приходити до нас у гості на новорічні чи різдвяні свята, незмінно із сімейним хором: «Добрый вечір тобі, пане-господарю!»... Хіба можна забути те тріо, коли Лерочка сідає за піаніно, Саша і мама поруч. І співають: «Несе Галя воду», «Крылатые качели» – Сашине сопрано досі звучить у мені – чисте, дзвінке!..

Дерево, що вже виросло, усі називають Сашиним горіхом...»

Коли Сашенька сідала за малювання, вона справді неспізнанно змінювалася, про це згадують усі рідні та друзі сім'ї. Але це – вдома, де їй завжди було зручно й затишно. Загалом же її хист не вимагав особливих обставин для роботи – Саша могла малювати будь-де і будь-чим – що під руку потрапить. Часто малювала разом з іншими дітьми, коли батьки збиралися на свята у когось вдома або виїздили гамірною компанією за місто, на природу – розкладали багаття, смажили шашлики і варили в казанку «зливану кашу». Діти дуже любили й чекали таких зустрічей, таких свят. І всі, звичайно ж, любили малювати в гурті. Їхнім заняттям ніхто не надавав особливого значення, бо зазвичай усі діти малюють. Але всі батьки помічали, що Сашині роботи виділялися вже тоді своєю завершеністю й інтелектуальною наповненістю.

На одній із таких вечірок у майстерні на Івановій горі художник Валерій Побоків також був подивований саме Сашиним поглядом. Коли він підійшов подивитися, що там у дітей виходить на папері, Сашенька якось так дивно глянула, підвівши на нього свої очі...



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

«А в них була така глибина і таємниця. І відчувалося, що в них заховано світ, нікому невідомий і навіть неземний. Звичайно, в моїх спогадах епітети сьогоденні – на той час, даруйте, я б так не зміг визначити. Я просто констатував. Після її погляду я не наважувався почати з нею розмову просто так – у таких випадках загравання з дітьми не проходило, було зовсім недоречним. Зате у хвилини веселощів її очі були лукавими і пустотливими, як в усіх дітей...»

Уже через кілька хвилин діти гралися, облишивши малювання й забувши про нього. Сашенька часто сама вирішувала, яку гру затіяти, чим розсмішити друзів, як їх розіграти. І це їй завжди вдавалося.

– Скажи п'ять разів підряд: «Під ковпаком ковпак». Але кажи швидко! – таке чи подібне завдання, бувало, ставила перед Сергійком Чаусенком.

Хлопець не сумнівався, що зробить це запросто, але вже на третій фразі зашпортався у словах і сміявся так, що далі вже й не міг продовжувати. А Сашенька пропонувала нову скоромовку:

*У дворі трава, на траві дрова,
Не рубай дрова на траві в дворі.*

Чим більше було дітей, тим гучніше і невгамовніше лунав регіт. Батько Юлі й Олі, Валерій Мозок, часто заглядав у дитячу кімнату і просив малечу вгамуватися й аж так не галасувати, коли збиралися у них вдома. Але юні гості забавлялися, як хотіли. Дівчатка, звісно, фантазували, гадали на женихів, танцювали і співали, грали на піаніно. І тоді з їхньої кімнати виривалися неповторні звуки «Чижика-пижика» та «Собачого вальсу» – звичайно ж, разом із гучним реготом. Від сміху в дітей уже боліли животи, тож, коли жарти та витівки зовсім їх виснажували, починалася серйозна частина вечора: концерт або



спектакль для дорослих. І тут теж ніхто не міг зрівнятися із Сашенькою, бо лише вона мала такий гарний, чистий і високий голос – сопрано. З величезним задоволенням часто дарувала зачарованим присутнім романс Аляб'єва «Соловей». Або виконувала індійські пісні. Їй пророкували майбутнє відомої співачки, і запитували, ким вона хоче бути.

– Дружиною мільйонера! – відповідала дуже серйозно, навіть не усміхнувшись.

«І цей мільйонер обов'язково мав бути молодим, красивим, сильним і розумним, – додає Оля Мозок. Її спогоди завершуються словами: – У мене в шкатулці лежить намисто, зроблене із крапельниці. Його мені подарувала Саша.

Як багато вона встигла зробити за таке коротке життя... Спасибі тобі, Сашенько».

Юля Мозок пам'ятає Сашеньку ще з прогулянок поруч із тьотею Вітою, коли возили Сашеньку в колясці. У спогадах розповідає про її безмежну любов до тварин, про її щедрість і веселу вдачу, про її мужнє вміння не скаржитись і не впадати у відчай. І про захоплення індійськими фільмами, Мітхуном Чакраборті.

«Про зустріч із ним вона мріяла, як мріє кожна дівчинка про відважного лицаря. Індійське кіно дарувало їй море нових радісних вражень і чудовий настрій... Їй потрібне було це казкове царство, де перемагає добро і правда...

Саша любила танцювати – і, звичайно ж, найбільше – індійські танці... Все життя і творчість Сашеньки Путрі – тиха сонячна казка, у світ якої вона усіх запрошує.

24 грудня 1993 р.».

А того разу всі друзі зібралися у Бражанських. Дорослі сиділи за новорічним столом, весело розмовляли, коли



несподівано в їхню кімнату ввійшла Сашенька – у білому вбранні, з білим мереживом на голові. Але така загадкова, така стримана – було в її поведінці, у її настрої щось несподівано урочисте й таємниче, що від того на якусь мить усі немовби завмерли. А Сашенька не чекала подібної реакції, тому розгубилася, дивилася на всіх якось наче винувато, а її усмішка тихо згасала, сходила з її личка. Та ось в одну мить усі дорослі наче опам'яталися – посипалися їхні схвальні вигуки про костюм Сашеньки, усі прагнули сказати їй щось гарне, привітне, наче виправдовувалися за дивну паузу, що зависла перед цим у кімнаті. Однак дівчинка уже не могла подолати свою ніяковість.

Досі Валерію Побоківу згадується той вечір і той вираз обличчя Сашеньки. Він аж тепер зрозумів, що саме тоді сталося. Просто кожен із присутніх по-своєму намагався потрактувати той образ, у якому постала перед ними ця талановита дитина у Новорічну ніч. А вона сподівалася на розуміння й підтримку дорослих, але швидко збагнула, що її задуму ніхто не розгадав...

«Ми розуміємо тебе, Сашенько!..» – каже їй тепер художник – із відстані довгих літ без неї. Але і з нею водночас, бо неможливо її забути, вона тепер живе і в серцях, і в спогадах людей, які її знали. І в серцях людей, котрі дізналися про неї з її малюнків, із розповідей, із публікацій.

У спогади Валерія Побоків вона повертається отим поглядом, що так вразив колись художника. Це тепер він називає ту дивну глибину в очах Сашеньки містичною й неземною. А тоді вона просто вражала – та й означень таких тоді ще не вживали...

Свої «Спогади про Сашу» написав і син відомого нині в Україні мистецтвознавця, заслуженого працівника культури України, доцента Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка Віталія



Ханка, хрещеник Євгена Васильовича – Остап Ханко, видавець і, як і батько, мистецтвознавець.

Вони разом росли – меншими зустрічалися щосуботи, часто гралися, малювали разом, ліпили із пластиліну, розмовляли, мандрували Полтавою, одного разу навіть наввипередки на велосипедах – педалі крутили, звісно ж, батьки.

Згодом через сімейні обставини бачилися рідше, але щоразу раділи зустрічам.

«...пам'ятаю Сашині розповіді про Бразжанських. Це був цілий цикл цікавих напіванекдотичних історій. Я уже й позабував їх, але тоді вони мені подобались. Їще більше подобались казки, які хрещений батько розповідав Саші, про гномів, дзвіночки, квіти та метеликів, а Саша переказувала мені. Власне, то були не казки, а невеличкі казочки. В мене в уяві тоді навіть були проекти малюнків з цього приводу...

Потім ми з мамою виїхали з Полтави в Жовті Води... Сашу поклали в лікарню, й ми її раз провідали... запам'яталась лише кімната, де вона лежала, і пластилін, з якого щось ліпила. В неї був дуже поганий вигляд від хвороби.

А в лютому 1989 року прийшла приголомшуюча звістка – Саші не стало.

До цього дня я не знав, що таке смерть».

У свої шіснадцять писала спогади про спілкування у дитсадку із Сашенькою її подруга Рената Гаріна. Напрочуд «доросле» їхнє звучання:

«Вона розповідала мені про себе, а коли говорила я, Саша уважно слухала. Для неї не мало значення, ким працюють мої батьки, чи заміжня сестра – вона уважно слухала, ставила питання. Я зазвичай не люблю, коли хтось намагається дізнатися, що я думаю і відчую.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Але, знову ж, ВОНА – виїняток. Саша була відкритою, товариською... завжди піклувалася про мене – дику, залякану дитину, яку можна було поранити самим поглядом, але яка мала гордість нікому не розповідати про свої нещастя. На все життя вона залишила мовчазне зізнання у своїй прихильності до мене – іграшкового ведмедика. Лише недавно я дізналася, що ведмеді – її улюблені звірі. Крім того, вона подарувала мені книгу «Срібне копитце». Зазвичай діти міняють одну річ на іншу, а вона подарувала мені – просто так...

Мені було лише чотири роки... Ми дружили недовго, кілька місяців. Потім вона перестала ходити в дитсадок, а я так і не знала, чому...

Від НЕЇ залишилися живі почуття... Лише Саша уміла відсунути себе на другий план. Багато речей уміла лише вона. Вона була старша за своїх ровесників років на 20 – 30. Як правило, люди стають розумнішими і терпимішими до інших тільки у зрілому віці. Саші було п'ять років, але я пам'ятаю її такою – розумною, доброю, неegoїстичною, лагідною, із світлим поглядом, з ясними, наче материнськими, очима...

У мене таке відчуття, ніби Саша вийшла за двері багато років тому, а тепер повернулась. Як може не бути людини, яку я люблю?

21 квітня 1995 р.».

Писала спогади про свою ученицю і наче поверталася в минулі дні учителька, класний керівник Клавдія Петрівна Ішбулатова:

«Мене завжди вражав якийсь незвичайний, променистий погляд її широко відкритих очей. Я бачу його в її мажонках, у портретах її героїнь.

Разом з дітьми у класі Сашенька навчалася лише рік, а потім, за рекомендацією лікарів, заняття проходили



вдома, двічі на тиждень. Але й вони переривалися черговими обстеженнями в лікарні, поїздками до Києва. Пишу про це, щоб особливо наголосити: Саша не відставала у навчальному процесі від своїх однокласників.

Саша – дуже обдарована, талановита дитина. На кожному уроці з математики, літератури ми встигали вивчити дві-три нові теми. Наприкінці занять я завжди запитувала: «Професор мій, ти не втомилася?». А Саша відповідала: «Ні, не втомилась».

Саша дружила з однокласниками. В першому класі вона сиділа за партою із хлопчиком, якого звали Віталік. Як же вона переживала, коли він робив щось неправильно чи неохайно! Вона намагалася йому допомогти, пояснити, як правильно написати ту чи іншу літеру, цифру. Коли почала навчатися вдома, щоразу питала про Віталіка – як вчиться, з ким дружить, як поводить-ся на уроках і перервах...

І ще один момент із шкільного життя. Під час пояснення нового матеріалу намагаєшся всіх учнів тримати в полі зору. Одні діти швидко стомлюються, інші починають відволікатися, гляну на Сашу – наші погляди завжди зустрічаються...

Прекрасна атмосфера в сім'ї сприяла розвитку Сашеньки...

Вона багато малювала й під час наших занять. На уроках математики використовувала малюнки для запису умови задач та





Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

їх розв'язання. Або робила ілюстрації до прочитаного оповідання чи казки. Це були найулюбленіші моменти уроку для Саши, вона давала волю своїй фантазії...

Любила розповіді про тварин, про природу. Любила оточуючий світ і все живе в ньому...

Провідувала я Сашеньку в лікарні... Пам'ятаю, прийшла до неї у травні. На вулиці тепло, зелено, все цвіте, ласкаво світить сонце. А в палаті задушливо, дуже тісно, навіть похмуро. Сашенька сидить на своєму ліжечку, вся в роботі: майструє індійські прикраси із найпростіших предметів, що є під рукою. Поруч лежить кілька розкритих журналів із картинками про Індію.

І жодних скарг на біль, який вона постійно відчувала. Я завжди захоплювалася її стійкістю.

Того дня я принесла Саші табель успішності за третьій клас, де були лише п'ятірки, а від себе маленький подарунок – дитячий електронний годинничок, який їй дуже сподобався. Скільки було радості в очах!.. А батьки одержали «Подяку» за підписом директора школи.

Сашенька – маленький Моцарт в образотворчому мистецтві. Якщо музику Моцарта неможливо переплутати із жодною іншою, так і малюнки Саши мають свою індивідуальність...

Спасибі тобі, Сашенько, за твою творчість, яка дарує радість і дітям, і дорослим».

Сашенька не знімала з руки подарований учителькою годинничок навіть наніч і постійно поглядала на нього. А потім і вдома всі годинники звіряла за своїм, а свій – за телевізійним точним часом. Згодом батарейка сіла, тато поставив нову. І, що дивує, після того годинник ішов ще сім років – зупинився він 16 січня 1993-го, в день, коли відбувалося закриття Сашиної персональної виставки в



полтавській галереї «Парсуна» і коли було прийняте рішення про відкриття в Полтаві залу з постійно діючою виставкою творів Саші Путрі...

«Любі мої Євген Васильович і Вікторія! Як же мені не пам'ятати Вашу донечку Сашеньку?! – написав у листі друг сім'ї отець В'ячеслав, коли батьки почали збирати спогади для свого архіву. – Про неї лишилася постійна пам'ять молитовна. Отроковицю Олександр у поминаю з такими ж її ровесниками, як Олечка та безневинний Юрій, убитий зухвалим злодієм.

Яка виняткова доля цих дітей!.. Саме юні душі воістину святі. «Таковых бо есть Царствие Небесное», – сказано Христом Спасителем в Євангелії.

Промисел Божий допоміг нам знайти одне одного. Ваш колега – художник Любимов – познайомив мене з Вашою сім'єю тому назад восени 1987 року.

З того часу зміцніла наша дружба.

Мені здається, що наші душі багато в чому споріднені.

Щоразу при зустрічі Сашенька, причаївшись, уважно слухала наші бесіди. Її дуже цікавив духовний світ.

Заради Сашеньки у Піст я запропонував причаститися Святих Тайнств Христових усій Вашій сім'ї. Дівчинка на той час почувалася недобре. Як вона, бідна, насторожилася тоді вранці у день причастя на дому:

– Я скоро помру?!

Це справді стало її приготуванням до майбутнього вічного життя.

За кілька днів до смерті з'явився їй уві сні Святий Миколай, погладив по голівці, взяв за ручку і повів від квартири на постійне нове місце проживання. І вона повірила йому, пішла за добрим сивим дідусем. Розповіла сон Вам, стривоженим батькам.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Господь сподобив мене бути на похороні і відслужити погребіння на Ваше прохання.

Як важко мені було втішати Вас, бо я сам переживав. Яка благодатна сила Божа змусила мене тоді сказати слово на похороні?..

Багато з присутніх тоді Ваших колег, художників і музикантів, пробудилося до віри.

Незабаром похрестили у Вас своїх дітей, а дехто із дорослих і самі хрестилися.

Смерть Сашеньки і духовне пробудження багатьох у день її поховання були воістину дивним проявом Божого Промислу.

Її маленька труна, оббита голубим шовком, все її голубе вбрання – це символ чистоти небесної. Це був її улюблений небесний колір. Він присутній в усіх її дитячих творчих роботах, які кличуть до небесної чистоти, до духовного пробудження, до вічної радості.

У виключно важку хвилину життя і Вас навідує Ваша донечка.

Ви чуєте її голос. Значить, вона не померла, як помирає, на жаль, багато заснулих у бездуховності, смертних в усіх земних діяннях грішників!

*Протоієрей В'ячеслав /Ушаков/,
настоятель Свято-Успенського храму
Пресвятої Богородиці в Березані.*

«І МЕНЕ УСІ ВПІЗНАЮТЬ...»

(Автопортрет у сарі)

В останню дорогу Сашеньку проводили її друзі – хлоп'ята-художники. Вони першими оцінили той скорб, який залишила по собі Сашенька. На поминках після похорону батьки просто розвісили на стінах у квартирі



Сашині малюнки, вперше зібравши докупи так багато із створеного нею.

Колеги і друзі були вражені. Досі усі бачили окремі роботи талановитої дівчинки, а тут уже була виставка! Тоді вони й вирішили їхню долю, запевнивши батьків, що Сашині твори (2276 робіт!) треба показати всім. А в першу чергу – дітям.

Вони не помилилися. З того часу відбулися сотні виставок робіт Саші Путрі в різних країнах світу – у Росії, Польщі, Німеччині, Австрії, США, Канаді, Голландії, Японії і навіть – в Індії...

Сашина незбагненна пристрасна любов до цієї країни – одна з нерозгаданих таємниць її короткого життя. Науковцями доведено, що Україна та Індія мають чимало спільного у своїх традиціях, у мові, культурі, і дружні стосунки двох країн сьогодні розбудовуються не з нуля. І саме в Полтаві відбувся перший (нині він традиційний) Всеукраїнський фестиваль індійського танцю у 1994 році, ініціатором його проведення стала керівник міського Центру україно-індійської дружби Світлана Грицай. Вона й повезла при нагоді в Індію наприкінці 2001 року 14 Сашиних творів, і для неї то була особлива місія, бо Світлана Михайлівна також іще з дитинства закохана в цю далеку екзотичну країну.

В Індії роботи юної художниці настільки зацікавили дорослих і дітей, що було організовано 26 виставок у семи містах, декілька – в Делі.

Рішенням Президії Всеіндійської дитячої фундації «Неру Бал Саміті» щорічну міжнародну нагороду «Каласарі Авард» за 2001 рік було присуджено Олександрі Путрі (посмертно). Посол Індії в Україні Відья Бхушан Соні вручив її в Києві на початку 2002-го батькам Сашеньки. І висловив свою впевненість: «Душа її прийшла саме з Ін-



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

дії». Він знає творчість Сашеньки – і таким чином пояснює її любов до своєї країни.

Український письменник, науковець, сходознавець-індолог Степан Наливайко в одному з досліджень зазначає: «У санскриті путра – «син», путрі – «донька», путріка – «донечка»... українці мають прізвиська Путра, Путро, Путрак, Путрик, Путренко, Путриченко... У Полтаві прожила недовге, але яскраве творче життя юна художниця з прізвиськом Путря, залюблена в країну за Гімалаями... Темою її барвистих, соковитих картин стала Індія, нібито така далека, а насправді надзвичайно близька».

*Ах, Индия, ах, Индия!
Волшебная страна,
В тебя, родная Индия,
Я с детства влюблена.*

Це вірш Сашеньки, один з її віршів.

У жовтні 2006 року в Синій залі столичного Будинку кіно під час ювілейних заходів, приурочених до 70-річчя нашого земляка, видатного поета й громадського діяча Бориса Олійника, кияни переглянули фільм «Саша Путря», знятий режисером Миколою Бурносом за його сценарієм.

Згадували й про порятовану завдяки Сашеньці Пушкарівську церкву в Полтаві.

Звучав з екрана вірш Бориса Олійника, присвячений пам'яті Саші Путрі – юної художниці, що пішла до Бога в одинадцять літ:

*Дівчинка з печальними очима
Тихо, як метелик, відпливла,
Полишивши на земній отчині
Крапельку небесного тепла.*



*Світ такий же, як і був одвіку:
День за ніччю – буднів крутія...
Тільки чом так журно, мов сирітка,
Вишенька зіщулилась твоя?
Ти тепер на небесах малюєш
Журавлине стомлене крило.
Намалюй нам сонечко манює,
Щоб воно ніколи не зайшло.
Ти тепер між янголів, безгрішна.
Ми, земні, вчимось у тебе всі
Стати хоч на зернятко добріші,
Дівчинко – травинко у росі.
Ти тепер у маминій хустині,
Споглядаєш нас із висоти.
...Ти прости нам, дівчинко, прости нам,
Хоч не знаємо за що... прости.*

Борис Ілліч також нагадав про спільні історичні та культурні корені наших двох народів і не побоявся запевнити, що в минулому житті Саша Путря була індійкою.

– Я щасливий, що був причетний до внутрішнього стану цієї геніальної дитини, – зізнався майстер слова.

Були в залі й гості з Індії – зокрема співробітник Посольства Індії в Україні Суніл Шривастава з дружиною Вінітою. І танцювала переможниця VII Всеукраїнського фестивалю сольного індійського танцю імені Саші Путрі – полтавська школярка Аліна Смутко.

І знову ж децю дивно: невже так і не долетіла вісточка про полтавську дівчинку до Мітхуна Чакраборті, навіть коли її твори експонувалися в містах і столиці його країни, коли про них розповідала місцева преса? Хто знає... Сам актор останнім часом постає на екрані в ролі негативних героїв, він навіть попросив вибачення за це у своїх шанувальників, зазначивши, що хотів би бути все тим же Мітхуном із «Танцівника диско»...



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

Певне, йому цікаво було б побачити все того ж Мітхуна в портретах навіки юної художниці, котра так подитячому доросло його любила.

Сашенька не раз пробувала намалювати себе, власне, й малювала, але ніколи не була задоволена тим, що виходило, ніяк не могла добитися потрібної їй схожості. Не портретної – вона відчувала, що має передати щось більше – те, що є її внутрішнім світом.

– Але колись я все-таки намалюю такий портрет, що мене усі впізнають відразу, – пам'ятаєте її обіцянку, дану батькові?

За два дні перед відходом у лікарняній палаті вона почала малювати молоду індію з печальними очима – олівцем і кульковою ручкою. Це тоді мама питала: «Кого мені нагадує це обличчя?», а Сашенька загадково посміхалася...

Незакінчений автопортрет у сарі... В ньому після її відходу всі упізнали Сашеньку. Індієчку Сашеньку. А в тих очах стільки всього – тепер здається, що вони вже бачили, вже знали про щось неминуче, трагічне. І впізнаєш у них відразу все – і її муку, і печаль, і мудрість. І «Дівчину, що мріє про кохання», і «Сіріус»... І увесь неосяжний космос її душі, її особистості. І її незбагнений у ту страшну мить порив – сказати найголовніше:

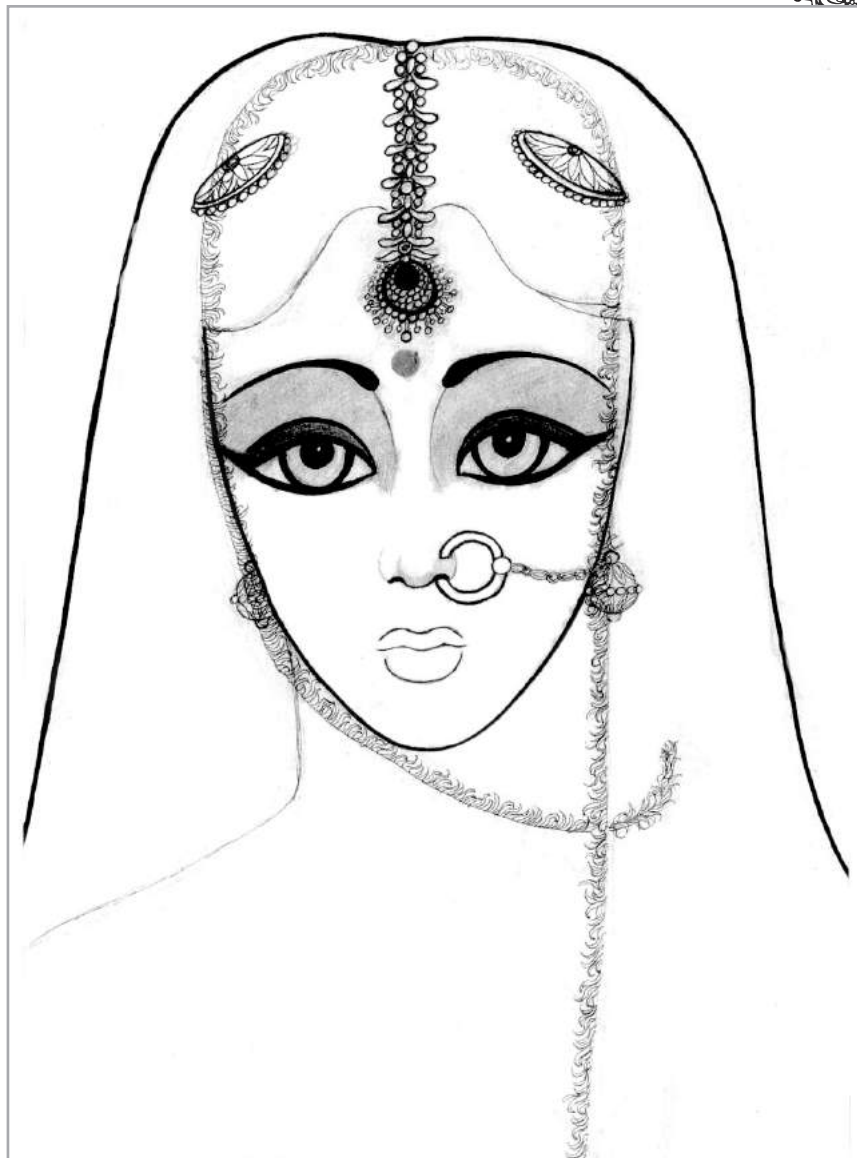
– Тату, ти прости мене!.. Прости... за все...

За все, що не збулося. За палкі мрії. За жагу жити.

За любов, через яку їй так важко прощатися.

За любов, із якою так важко залишатися рідним людям без неї.

За таку жорстоку в земному вимірі долю.



Автопортрет у сарі



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

За власне безсилля, за неможливість щось у ній змінити...

За все...

У своєму голубому сарі, з портретом Мітхуна в оправі, який носила біля серця, відпливала вона в маленькому голубому човні домовини у велику незбагненну Вічність.

Може, й справді Бог рано забирає кращих – душі, не обтяжені гріхами, які приходять ненадовго, швидко до-ростаючи до заданої висоти, зібравши тут свої скарби небесні? Душі геніїв?





Як же ти – жива?

...Що за диво! Дівчинка Богданка ніколи не бачила Сашеньки, не була з нею знайома. Просто коли вона потрапила з рідними в гості до Сашиних батьків, то несподівано для себе подивувала Вікторію Леонідівну та Євгена Васильовича своєю схожістю з їхньою донечкою. І розчулена до сліз тьотя Віта подарувала Богданці Сашине платтячко...

Але ж зараз воно ось, на Сашеньці! І вона чепуриться перед люстерком, вона така гарна, що любо й затишно дивитися на неї. Дівчатка усміхалися одна одній, обидві раділи цій зустрічі. Але ж...

– Сашенько, а як же ти – жива, якщо ти – померла? – запитала врешті зачудована Богданка, продовжуючи розглядати свою гостю.

– Я живу біля Бога, – відказала їй дівчинка. – Мене Бог послав до тата й мами, бо я хотіла побути з ними... Тільки ти не торкайся до мене, а то я...

Та вона не встигла застерегти – Богданка вже взяла її за руку – таку теплу!

І Сашеньки не стало...

Лише якась світла куля, що переливалася веселковими кольорами, тихо відпливала, зникала з очей...



Богданка прокинулася і починала усвідомлювати, що це був тільки сон.

Ще до кінця не опам'ятавшись, дівчинка дивилася на подароване тьотею Вітою платтячко, яке лежало на стільці. А поруч – нікого...

Свій дивний сон, який запам'ятався так яскраво, десятирічна Богданка переповіла Сашиним батькам, що правда, нітрішечки їх не здивувала. Вони звикли – вони давно уже зустрічаються з донечкою у своїх сновидіннях (і впевнені, що то не просто сни!), вони записують їх в окремому розділі щоденника, назвавши його «Сашенька, що приходить у снах».

А приходить вона не тільки до них – Євген Васильович записує розповіді про сни із Сашенькою своїх та її друзів, сусідів, старшої доньки. І навіть людей, котрі за життя не були знайомі з дівчинкою, а лише бачили її малюнки або читали про неї.





– Ти не скучай так, я ж приходжу, таточку... Тільки я не-
надовго, лише побачитися... Мені там дуже добре, дуже...
– запевняє Сашенька.

Вона приходить, даруючи радість. Он і сусідка, тьотя
Люся, розказує свій сон без містичного жаху:

– Хтось постукав до нас у двері. Відчиняю – прямо пе-
реді мною, ледь вище голови, – Сашенька! Весела така,
вся аж світиться! Бачу лише її личко і гарне ніжно-голубе
платтячко, вона не стоїть, а наче б витає в повітрі. Я як за-
кричу: «Сашенька!». А вона дзвінко засміялась. Я кинулася
до ваших дверей, дзвоню. Вийшов Женя, стомлений та-
кий, а я торсаю його, обнімаю і кричу: «Женю, до вас ось
Сашенька прийшла!».

Саша впливає у вітальню... Вийшла Віта, я знову кажу:
«Віта! Уявляєш – до вас Сашенька прийшла!». І тихенько
зачиняю вхідні двері, щоб не заважати вашій зустрічі...

Казково-чудесний сон сповістив Євгену Васильовичу
і про майбутнє знайомство з тією ж дівчинкою Богдан-
кою...

Через вікно проникла до його кімнати дівчина незем-
ної краси в сліпучому сяйві, і єдине, що він усвідомлював,
дивлячись на неї – це те, що вона з'явилася з іншого світу
і належить йому, Євгену Васильовичу. А вона й підтвер-
дила:

– Я – це різдвяний подарунок тобі!

Саме у вечір напередодні Різдва, через кілька місяців
опісля, з'явилася вперше в їхньому домі дівчинка Богдан-
ка. Бог-дана?..

...Потрапивши на зустріч із дуже популярним астро-
логом Тамарою Глобою, яка відбувалася в переповнено-
му залі кінотеатру «Полтава» (це якраз у ті роки ми з усіх
джерел, що несподівано відкривалися для нас із перебу-
довою, прагнули зрозуміти все, що досі було недоступне



в нашому атеїстичному світі, в якому і релігія, й інші утаємничені знання були в одному ряду заборонених), пишу їй записку із запитанням: «Що означає прихід померлих уві сні? І взагалі – що таке сон?».

Нетерпляче чекаю відповіді, хвилююся – для мене так важливо було її почути. Бо вже кілька разів і сама зутрічала Сашеньку у своїх снах, бо ця дитина така рідна й дорога мені, така болюча... Я наче прожила її життя, оплакавши його радощі й болі. І не могла збагнути – чому, чому доля не дала нам зустрітися, адже вона була поруч, я добре знала її батька?! Вона збентежила мою душу, вона живе в ній і, мабуть, знає про це, раз приходить і до мене в сні. В одному з них вона поставила мене перед величезною аудиторією на Співочому полі імені Марусі Чурай і оголосила, що зараз я... співатиму. Я страшенно злякалася, я й говорити на велику аудиторію відмовляюся щоразу, як мені пропонують, кажу, що я – не публічна людина, моя справа – писати, а не «виступати»... А тут – подітися нікуди. І я – співаю. І мене слухають, і начебто сприймають... Я розуміла, що сон мій знову з віщих, але що за ним може бути, не уявляла. Через кілька днів усе зрозуміла, коли мені зателефонували з Києва й розповіли, що саме в той день мене прийняли в Національну спілку письменників України, а на засіданні членів приймальної комісії зачитували рядки з моєї тоді ще тонесенької книжечки про Сашеньку...

Нарешті Тамара Глоба читає вголос і мою записку...

– Сон – це життя вашої душі, вашого астрального тіла, і воно цілком реальне... Це або вказівка, або застереження, або віщування... Або кармічні ситуації... А прихід померлих – це і є їхній прихід, це – ваше спілкування з ними...

Такої відповіді я й чекала, бо до цього стільки перечитала літератури на цю тему, що можна було й не питати, а головне – власний досвід, інтуїція, яка не обманює так само, як і віщий сон.



І все одно це було як відкриття. Відчувала, що вся зала слухає пояснення астролога з цікавістю, що ці питання важливі для багатьох.

А другого дня в тій же залі хтось майже дослівно повторив у своїй записці моє запитання – котрийсь із нових слухачів, хто не був тут учора...

– Сашенько, скажи, будь ласка, але добре подумай: що ти відчувала, коли помирала? Тобі було боляче, страшно? – допитувався Євген Васильович у своєму незагойному болі, зустрівшись із донечкою уві сні невдовзі по її відході.

– Ні-і, таточку... – відповідала Сашенька йому. – Розумієш, я просто втомилася...

...Вона втомилася від болю, недитячого, немилосердного, від болю, що довгих шість років мучив її і тримав на краєчку страшної безодні. Вона по-дорослому усвідомлювала це – Сашенька знала все про свою хворобу. На її очах згасали хлопчики й дівчатка, з якими разом лікувалася. Однак її тримала палка віра у своє одужання, і вона щиро просила Бога про це, їй дуже хотілося жити. Вона знала про свій талант, вона відчувала, як її люблять, вона сама безмежно любила живий світ і мріяла, мріяла – про кохання, про щасливу жіночу долю, про майбутні творчі успіхи. Але врешті вона втомилася, не здалася у своїй боротьбі з хворобою, а швидше – віддалася на волю своєї долі, яка, може, й справді відступила на шість кроків – шість земних років, вимолених у Господа й освячених любов'ю.

І так хочеться вірити, що десь там, у безмежному океані Вічності Сашенька (душа Сашеньки?) знову й знову гортає сторінки своєї земної драми, переглядає картинки свого недавнього приходу на грішну нашу планету і прилітає до нас у снах. Напевне ж, приходу не першого. Бо чому тоді одного разу дівчинка допитувалась у мами:



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– Ти пам'ятаєш, у нас був слон? Великий такий.

– Слон? У нас? Ні, доцю, не пам'ятаю.

– Ну, як же, мамочко? Був! Я сиділа ще в нього на спині, у красивій такій корзиночці... І мені було навіть страшно вато, що я так високо сиджу... Ну, згадай же!

Вона ніколи не бачила живого слона. Навіть у київському зоопарку.

– Сашенька нам багато повідала... Ми знаємо, коли й самі підемо, – спокійно говорить Вікторія Леонідівна.

Про донечку вона ніколи не каже «померла», а тільки – «пішла»... У Вічність, що чекає нас усіх, де наші душі – вдома? Хай буде розрадою їй ця віра. І та інформація, якою діляться люди, котрим дозволено знати більше, ніж нам. Медіуми, духовні наставники, астрологи, ясновидці та й уже навіть учені, котрі вивчають ці явища, запевняють, що уже близько той час, коли подібні знання відкриються всім. І тоді кожен із нас повірить і зрозуміє, що він справді «безсмертний Всесвіт», як запевняє американська актриса Ширлі Маклейн. Може, її розповідь, її власний досвід є й коментарем до Сашиного приходу в Цей Світ? Та й нас усіх це стосується: «Мій ефірний двійник роз'яснив, що чимало душ на духовному рівні чекають своєї черги, щоб перейти у земний вимір, щоб виконати призначене кармою. Саме тому так цінується життя в тілі. Проблеми карми неможливо розв'язати на духовному рівні. Розібратися в них можна лише на рівні досвіду, фізичної маси – на землі...

За словами двійника, кожній душі відомо, що рано чи пізно вона проб'ється до світла розуміння, нехай навіть для вичерпності однієї теми потрібними будуть сотні життів.

Життя – це не питання виживання. Життя – це духовна еволюція... Душа живиться тим, що одержує від боже-



ственного джерела, а не від землі. Все, що відбувається, обумовлене тим, що душі необхідно пізнати...»

Сьогодні час такий, що ми уже дещо скептично сприймаємо інформацію медіумів, екстрасенсів, а швидше – їх самих, бо потроху повертаємося до віри, бо розуміємо, що життя дане нам Господом і все у Його волі. Але на чому будується цей скепсис, звідки нам знати, що їхня інформація – не від Бога, що не з Його волі вони вчать нас розуміти світ? Так, попереджені, боїмося лжепророків, щоб не потрапити в пастку темних сил, які чатують на душу. Але ж людина з добром, із любов'ю в серці не зацікавиться чимось темним, на зразок чорної магії, не пустить у серце зло, як і не переплутає свій світлий сон із нічними жахіттями. Мені додають снаги так думати все нові й нові несподівані відкриття. Ось хоча б ці два приклади.

Лише нещодавно я дізналася про Еммануїла Сведенборга (1688–1772) – шведського ученого, дослідника, винахідника, теософа, єпископа, врешті. Він свого часу закінчив філософський факультет Уппсальського університету. Вивчав фізику, астрономію, займався механікою, космологією, математикою, анатомією, фізіологією, політикою, економікою, металургією, геологією, хімією... Вважається родоначальником таких дисциплін, як мінералогія, фізіологія мозку. Солідний багаж, чи не так?!





А 1744 року стався духовний перелом у його житті: 6 квітня, як запевняв учений, він зустрівся з Господом Ісусом Христом. І «відкрився мій внутрішній зір, і я одержав можливість бачити світ духів, небеса і пекло... Після цього я повністю облишив мої заняття земними науками і присвятив себе виключно духовним відкриттям...», описуючи невидимий світ.

Німецький філософ Іммануїл Кант дуже серйозно ставився до цих відкриттів. Нині широко видаються книги Сведенборга – зокрема «Про небеса, про світ духів і про пекло», «Мудрість Ангельська про Божественну Любов і Божественну Мудрість», «Ангельська Премудрість про Божественне Провидіння». Надзвичайно цікаві тексти. І, як на мене, пояснення, що таке спілкування батьків Сашеньки з її душею. Той же отець В'ячеслав писав у спогадах для них – згадаймо: «...Вас навідує Ваша донечка. Ви чуєте її голос. Значить, вона не померла, як помирає, на жаль, багато заснулих у бездуховності, смертних в усіх земних діяннях грішників!». І не заперечує того, що у віщому сні до Сашеньки прийшов за кілька днів до її смерті «Святий Миколай, погладив по голівці, взяв за ручку і повів від квартири на постійне нове місце проживання. І вона повірила йому, пішла за добрим сивим дідусем. Розповіла сон Вам, стривоженим батькам...»

Ще більше вразила мене книга Святителя Луки (Войно-Ясенецького), по суті, нашого сучасника, видана в Києві 2007 року з благословіння Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України: «Дух, душа і тіло». Геніальний хірург і православний архієрей (1877–1961), він поєднав науку й віру, не заперечуючи, до речі, того, що медіуми мають дар передбачати події, повертатися в минуле і спілкуватися з невидимим світом. Він вивчав



твори і Сведенборга, і Канта, і ще багатьох науковців – Ріше, Крукса, тексти яких цитує у своїй книзі, наводить багато цікавих прикладів, зокрема й про екстеріоризацію (як пояснює словник – «винесення назовні результатів внутрішніх, розумових дій») живих людей. І головне – йдеться не тільки про медіумів, яким нам сьогодні простіше не довіряти, бо їхню інформацію неможливо перевірити, але й, наприклад, про ще одного дуже шанованого нашого сучасника – Оптиного старця Амвросія. Він також, уже перебуваючи безвихідно у своїй келії, з'являвся у важку хвилину поруч із тими християнами, кому потрібна була допомога – той же приклад екстеріоризації. І сам святий-хірург дійшов висновку, що дух може існувати окремо від тіла – і що саме спілкування живих із померлими є неспростовним свідченням того. «Дух людський є дихання Духу Божого, і вже тому він безсмертний, як усі безтілесні, ангельські духи... і неможливо припустити, щоб найвища досконалість, досягута в земній природі, – духовність людини, не мала подальшого розвитку за межами земного світу...».

Архієпископ Лука писав, що в безсмертній душі людській після смерті тіла триває вічне життя й нескінченний розвиток у напрямку добра чи зла. То уже наш вибір.

Священним Архієрейським Собором Російської Православної Церкви 2000 року святий Лука був внесений у Собор новомучеників і сповід-





ників російських для загальноцерковного вшанування. Книгу святителя-хірурга, а також книгу протодіякона Василя Марущака про його життя дав мені почитати Євген Путря – зі своїми помітками, із густо підкресленими рядками. Я розумію, які вони важливі для батьків Сашеньки.

Мати згадує донечку, усміхаючись. Це вже мудрість, це – віра.

Вікторія Леонідівна стільки світу об'їздила із Сашенькою – з її малюнками, везучи їх на нові й нові виставки – у Київ, у Чернігів, у Донецьк, у Харків, у Сімферополь. А потім – у міста Росії, Латвії, Азербайджану, Німеччини, Австрії.

Їй навіть ночами сниться, що вона їде із Сашенькою, вона їде, бо по-материнськи боїться відпускати її саму в далеку дорогу. Розповідає дітям у різних містах про свою донечку, допомагає їм віднайти у своїй душі щось особливе, про існування чого вони досі й не здогадувалися. Допомагає знайти себе. Разом із Сашенькою, як завжди.

Дітей вражають її малюнки, її доля, але вони часто ще не вміють осягнути того, що Сашеньки немає. І дівчатка та хлопчики звертаються до неї як до живої, коли пишуть відгуки про свої враження. А часом і свої сповіді. І навіть листи Сашеньці.

На Сашиних виставках вони з подивом починають розуміти, що і в дуже юні роки можна чогось навчитися і чогось досягти – Сашенька наче відкриває їхні серця і пробуджує душі у сприйнятті світу і самих себе в ньому. Діти емоційно вразливі і схильні до самоаналізу прямо тут, у виставковій залі, обіцяють собі більше не марнувати часу, а щось робити, діяти-шукати і ствержувати себе. Одна дівчинка на виставці у «Парсуні» написала в Книзі відгуків, що тут вона... зненавиділа себе. Не лякаймося такого відкриття, воно означає те ж саме: ще одна малень-



ка людина збагнула, що треба шукати своє «я». І головне – збагнула вчасно, ще не ступивши за межу дитинства. «Ця виставка відкрила наші серця» – так і написали учні Полтавської школи-ліцею № 30.

«Сашенько, дорога! Глянувши в очі, які дивляться з твоїх малюнків, неможливо залишатися таким, як був досі. Навіть якщо не зробив у житті нічого поганого, то все одно знаєш, що треба бути іншим – кращим, чистішим. Ти змушуєш зупинитися, задуматися. Переглянути, переосмислити», – написала вже знайома нам Наташа Пасхалова ще в 1989 році на першій посмертній виставці Сашиних робіт у Полтаві.

«Після перегляду виставки майже в кожному загоні у дітей виникало бажання відразу ж записатися в гурток малювання чи в художню школу, шкода, що їх немає при піонерському таборі... Дивно, жодна виставка творів дорослих художників досі не мала такого впливу, не викликала такої реакції у маленьких відвідувачів... А коли приїздили батьки, діти в першу чергу вели їх на виставку, перед тим із запалом і захопленням розповідаючи про маленьку дівчинку з Полтави». Цей запис у книзі відгуків зробила директор Слов'яногірського художнього музею В. Д. Рудь, філія якого діяла в піонерському таборі.

Вікторія Леонідівна розповідала дітям, як любила Сашенька дивитися мультфільми і як шкодувала, що їх так мало і рідко показує телебачення. Тепер усе змінилося, тепер дітям показують не лише вітчизняні, а й зарубіжні мультки – часто і подовгу. І хлопчик із Хмельницького, Денис Довганюк, кілька сторінок списав у Книзі відгуків, переповідаючи Сашеньці пригоди мультгероїв Чарлі, Марка і Хедрі. Навіть знаючи про долю дівчинки (а іноді й дорослі відвідувачі виставок, не вникаючи в біографію Сашеньки, навіть не здогадуються, що вони – посмерт-



ні; і у своїх відгуках зичать юній малярці щастя і творчих успіхів), діти не усвідомлюють до кінця, що її немає.

«Сашо, шкода, що ти померла. Ти дуже талановита дівчинка, у тебе дуже гарні малюнки. Ми б хотіли з тобою познайомитися, нам теж 12 років. Мілана і Наташа».

«Сашенько, ти дуже гарна, у тебе золоті руки. Мені тебе дуже жалко. Ніна Рибицька (м. Чернівці)».

«Сашо, мені жаль, що ти померла. Мені подобаються твої малюнки. Хотіла б з тобою дружити. Юлія Ткаченко».

«Сашо, я полюбила твої малюнки. Я люблю малювати. Я ще прийду до тебе. Віка Криворучко».

«Сашо, ти не можеш навчити мене так малювати... Я спробую сама. Віта Пиркало (м. Полтава)».

Склалося так, що в картинній галереї Новосибірська у 1991 році одночасно експонувалися дві виставки – Саші Путрі і Наді Рушевої. Потім, у 2008 році, ці виставки знову зустрілися під одним дахом у Москві.

Колись Сашеньці подарували каталог із малюнками Наді, вона захоплювалася ними і розпитувала батька про долю художниці. І так ось вони зустрілися. Поруч висіли портрети дівчаток, прикрашені квітами і маленькими національними прапорами.

Виставка мала експонуватися протягом місяця, але зацікавленість глядачів була такою, що довелося організаторам продовжити її роботу ще на півтора місяця.

«Саша й Надя – два різних Всесвіти, і часом важко «перескочити» з одного в інший. Дитячі малюнки – назва умовна. Це – просто творчість, яка не має ні віку, ні країни, ні імені. Дар нам, людям», – міркує письменниця Є. Олійник.



«Захоплені малюнками Саші Путрі і графікою Наді Рушевої».

«Вдячна Богу за те, що він дарує такі зустрічі, коли душа очищається теплом, добротою і красою. О. Юдіна, мати 2-х дітей».

Це – роздуми дорослих. А діти ділилися враженнями в основному про Сашині роботи. І так само зверталися до неї, як до живої. Так було і в Донецьку в 1990-му. В картинній галереї відкрили виставку творчої організації «Юні генії», якою опікувалася Спілка художників тодішнього СРСР. Її розмістили в шести залах, а одночасно, в одному залі, – виставку Сашеньки. Євген Васильович і Вікторія Леонідівна були схвильовані таким сусідством, де Сашині роботи могли залишитися просто непоміченими. Але діти самі вибрали, що їм ближче: вони йшли і йшли у Сашин зал, роздивлялися її малюнки і розпитували батьків про неї. І підходили по черзі до Книги відгуків, щоб розповісти Сашеньці про свої відкриття, щоб подякувати їй – саме їй сказати про найголовніше.

«Мені хотілося б малювати як ти, Сашо...»

«Коли я дивилася на малюнки, мені здалося, що ти поруч...»

«Я б хотіла, щоб ти продовжувала малювати на небесах...»

«Повертайся знову на Землю, маленьке диво!»

«Сашенько, ти найпрекрасніша художниця у світі!»

«Зоряні світи Саші Путрі», «Безсмертна краса одного короткого життя», «Малюнки одного короткого життя» – назви кількох останніх виставок, які відбувалися в містах України й Росії. Цілі томи дитячих відгуків привозить опісля в Полтаву Євген Путря. І ці записи дуже цікаво читати, бо в них – мова душі того, хто просто не міг не висловити своїх вражень – хай то діти чи дорослі.



«Дуже вдячний організаторам виставки. Вражаючи роботи, дивовижно-поетичний світ цієї маленької великої людини не може не викликати поваги. Нехай їй буде ТАМ добре. Її творчість схвилює ще не одне покоління дітей і дорослих. На жаль, життя іноді таке жорстоке. А Сашенька – сама доброта. Спасибі їй! Едуард Костіков, журналіст, Росія, і його внучка Даша, 8 років».

«Очима все сказано. Автопортрет «Це я ще маленька», «Лермонтов»... «Автопортрет» в 11 років... Короткий вік ПРОВІСНИКА. Але воно того варте. Жень Синій, художник, поет... Москва».

«Роботи чудові! В них стільки енергії, що емоції переповнюють. Дуже сильні портрети – М. Лермонтова, Богоматері і Христа. Так творити можуть лише чисті душою. Світ має майбутнє, якщо народжуються такі діти. 11.08.2007 рік (підпис нерозбірливий. – Л. В.)».

«Завдяки Саші Путрі бачимо, який прекрасний світ... Зупиніться, люди! Ми не туди поспішаємо... Л. Богданова».

«Сашенька Путря – посланиця Бога. Дякую! Віра. Сургут».

«Гадаю, сам Господь торкнувся тих, хто занурився в цей світ і забув про те, звідки він прийшов і хто він є... В. П. Мухін, Ялта».

«Прекрасні малюнки, хочеться сказати – картини. Особливо виразні очі. Ряд малюнків, по суті, є іконами за тією духовною наповненістю, яку нам передала Олександра».

Світлого і швидкого шляху тобі, Олександро, до Бога нашого Небесного!

Від душі дякую батькам Олександри за бережне ставлення до робіт, які, безперечно, є національним на-



дбанням України і світового співтовариства. П. С. Седих, м. Ялта».

«Дорога Сашо! Мені дуже сподобалися твої картини... Я впевнена – якби ти залишилася в нашому світі, то стала б справжньою художницею. Прийди до мене у сні! Афанасьєва Катя (Харків)».

«Дорога Сашенько! ...Я тобою пишаюся і хочу побажати, щоб і на небі ти малювала такі ж малюнки. Успіхів тобі в усьому! Від Свети».

«Мені дуже сподобалися твої картини, Сашо. І я також хочу стати художником. Я дуже хочу, щоб ти приєдналася мені. Даша Жидкова, 5-Г клас, школа №162».

«Після розповіді про Сашу мені наче щось потрапило в душу. Можливо, це камінь. На екскурсії Іра розплакалась, і я тепер розумію, чому. Мені жаль Сашеньку... А вона ж моя ровесниця. Цю історію неможливо забути... Дар'я Троженко».

«А раптом наше життя справді залишиться в душах? Спасибі за виставку. Віка Прокопенко, 7 з половиною років...»

«Я ніколи не забуду день, коли побачив малюнки маленького генія. А. О. Г., школа №158, 10-Б».

«Немає слів. В очах – сльози. В душі – радість. Зустріч із Добротою, Красою і... Вічністю. Очі персонажів пізніх малюнків Сашунечки спрямовані у вічність, вони її БАЧАТЬ і ВІДЧУВАЮТЬ. Доц. каф. культурології Харківського націон. педуніверситету імені Г. С. Сковороди Н. В. Шовкова».

«Ми вдячні Господу Богу і Вам, що Ви допомагаєте розбудити в людях найголовніше почуття – почуття любові і бажання дарувати цю любов! НВК № 153».

«Спасибі тобі, Сашенько, за те, що ти спрямовуєш нас на правильний шлях. Катя».



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

«Спасибі тобі, Сашенько, що ти була на цій Землі, що... зуміла залишити на ній такий прекрасний слід своєю любов'ю до всього світу. Ти, мов яскрава зірочка, продовжуєш світити усім нам і нагадуєш, в чому сенс життя... Чмульова В. Є., бабуся двох внучок-школярів».

«Відчуття – що ми побували в храмі, на нас дивилися лики іконописні...»

«Наче викупалася у чистому, сильному потоці світла. Дивно, що це світло дала мені, дорослій, маленька дівчинка... В. Курмаз».

«Гадаю, що Сашенька стала після смерті ангелом-хранителем... Сашенька не належала своїм батькам, як і не належав по-справжньому своїй сім'ї Ісус Христос. У неї була місія, яку вона виконала і продовжує виконувати. Романова Л. А., педагог».

«Сашо, я бажаю тобі царства небесного. Я бажаю тобі щастя і здоров'я небесного».

«Голуб'я з дитячими очима повернулося туди, звідки прилетіло, залишивши нам часточку любові. «Біла ворона»...»

Читаєш ці рядки (всі останні записи з харківських виставок) – і мимоволі уявляєш людей, які їх писали.

А одного разу, 18 березня 2005 року, мені довелося бачити живі емоції школярів під час проведення уроку-пам'яті «Зірочка, світло якої розгонить темряву», прове-





деного учителькою зарубіжної літератури та російської мови Дібрівської ЗОШ I – III ступенів Миргородського району Ларисою Олександрівною Гуржій. Шестикласники щойно прочитали повість «Сашенька» і дуже хвилювалися, готуючись до такого незвичного дійства.

Звучить «Реквієм» Моцарта. Учителька розповідає про своє сприйняття книги, про те, як намагається уявити маленьку дівчинку, ровесницю її рідної сестри: «Дивлюся на мою Таню і думаю: ось такою жінкою вже могла б бути Сашенька, молодію, красивою, доброю...».

Далі – діалог учительки із класом, запитання – відповіді. Уривки, які діти читають із повісті. Сашині вірші. Розповідь про Індію. Про малюнки юної художниці.

«Реквієм» і свічечки, запалені на кожній парті. І свічка біля портрета Сашеньки. Великий стенд із копіями її малюнків та фотографій. І навіть розіграна сценка – один із діалогів Саші з батьком.

Які просвітлені обличчя, яка глибина в дитячих очах!

– І мені здається, що Сашенька була сьогодні з нами, – каже на закінчення вчителька.

І дітям здається так само...

НА ВСЕ ЖИТТЯ І НА ВСЮ СМЕРТЬ

Євген Путря записав більше 1300 снів (своїх та дружини Вікторії Леонідівни) про Сашеньку за уже більш як двадцять років без донечки. Спершу записував за звичкою, та одного разу уві сні ж Сашенька йому сказала, що він повинен замалювати 400 з них, і що має на те десять років.

Євген Васильович повірив, що мусить це зробити, і – малює. У лютому 2008 року він розгорнув у малій залі (прес-центрі) галереї мистецтв свою виставку робіт за



сюжетами снів із Сашенькою. Вона так і називалася: «Сни від Саші».

Зізнається, що замальовувати сни нелегко, бо в них – не просто певні картинки, діалоги. У снах, як і в поезії, головне вгадується «поміж рядків», у настрої, у відчуттях, яких не зафіксуєш ні пером, ні пензлем. Але іноді образний ряд буває дуже чітким – і багато послань донечки батько вміє тлумачити. Наприклад, увечері 18 листопада 2002 року, коли в залі обласної телерадіокомпанії «Лтава» відбувалася презентація доповненої і перекладеної на російську мову книги «Сашенька», відразу після урочистостей, за фуршетним столом Євген Васильович розповів гостям про свій сон, який тими ж днями і збувся. Сон-попередження: Саша бігла назустріч автомашині, в якій він їхав, і дуже просила, знаками показувала, щоб авто зупинилося. Поряд із нею батько побачив чотири миски, наповнені кров'ю.

Вранці Євген Васильович збирався їхати у відрядження з колегами. Перед виїздом, «переглядаючи» свій сон, намагався їх переконати, що поїздки краще відкласти, але ніхто й слухати не захотів. Жартували, говорили про те, що в такі речі не вірять. А коли поверталися в Полтаву, авто зіткнулось із трактором, який виїхав на трасу. В середині було четверо, за кермом – Сергій Швецов, один із видавців книги. Автомашина розбилася, але пасажирів дивом уціліли. І хто знає – чи не маленький ангел зі сну врятував їхні життя?

Заглянемо в записи батька.

«Сон 745, 8 липня 2000 року, четвер.

У вечірньому небі пролітає ангел, повертається до мене, посміхається, махає рукою... Я увесь затрепетав:

– Сашенька!

А вона:



- А я вже все знаю!
- Я все можу!
- Я дуже зайнята!
- Я вам допомагаю!..»

«Сон 835, 24 серпня 2001 року.

Насуваються чорні хмари. Дуже тривожно. Чую на-
ростаюче ревище турбін літака, він пролітає так
низько над головою, що мене обдає тугим струменем га-
рячого повітря! Хочу заскочити в сіни, але мене зупиняє
Саша:

– Тату, дивися! Він руйнується!

Оглядаюсь і бачу страшний вибух. Багатоповерхова
будівля, в яку врізався літак, почала руйнуватися і за-
лишки чогось страшного посипалися на нас. Очікуючи
ударної хвилі, прикриваю Сашеньку. Але нічого не відбу-
вається, навіть звуку вибуху не чути.

– Це війна! – кричу Сашеньці.

І помічаю, що вона наче витає над ганком, зодягнута
в незвичне біле платтячко, яке наче мерехтить. Каже
печально:

– Буде задушливо. Люди живуть неправильно. Це не-
безпечно...»

Ту картинку, яку побачив тієї миті Євген Васильович,
немов у дежа-вю він бачив удруге на телескрані: літак і –
вибух 11 вересня у Нью-Йорку...

«Сон 1049. 27 листопада 2004 року.

Чекаю гостей. З'являються дві Сашеньки, обидві наче
відлиті з гіпсу з однієї форми. Зупинилися. З вій і зі щічок
посипалася луска гіпсу, виглянули живі оченята й див-
ляться на мене!..

- Я поправлю, поправлю, – заметушився я.
- А хлопчики прийдуть? – питають дуєтом.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– Прийдуть, прийдуть.

– А мій наречений? – запитала та, що справа.

– І він буде.

Я здогадався, що саме вона – Сашенька. А хто друга?»

Розгадки не довелося довго чекати: другого грудня, у день народження Сашеньки, у її «нареченого» Віті Бражанського народилася донечка...

У день 70-річчя художника, скульптора, графіка Євгена Путрі в Полтавському художньому музеї (галереї мистецтв) імені Миколи Ярошенка обласне відділення Українського фонду культури організувало його ювілейний вечір. Він назвав його «Маю честь запросити...». Численні гості, котрі так само мали за честь одержати запрошення художника, щиро і задушевно розповідали про справжню, природну інтелігентність, талант, глибоку ерудицію, енциклопедичну обізнаність, надзвичайну багатогранність ювіляра, чим до сліз розчулили його дружину, Вікторію Леонідівну. Найдотепнішим подарунком йому стала тоді фігурка сови – як уособлення не лише його мудрості, а й безкорисливості: навіть цитували всім знайому героїню з мультика – сову з її улюбленим висловом: «Безвозмездно!». Євген Путря дуже багато зробив для Полтави якраз безкорисливо – безплатно. Так само, як і для своїх колег, для друзів.

І всім здавалося, що Сашенька була з нами того вечора... Що й не дивно: галерея мистецтв давно стала для неї рідним домом, адже там із самого початку діяльності музею (нове, сучасне, збудоване 1999 року приміщення) відкрито Зал імені Саші Путрі.

Спершу в місті з'явилася в 1994 році Дитяча картинна галерея імені Саші Путрі на два зали: в одному містилася постійно діюча виставка її творів, а в іншому експонувалися різноманітні виставки робіт обдарованих дітей. Від-



крив її обласний Фонд захисту і підтримки талановитих дітей, він же опікувався діяльністю закладу, а також підтримав видання першої, ще тоненької, книжечки «Сашенька», з якої бере початок і ця книга – «Прости за все...».

Батьки Сашеньки мріяли про те, щоб твори донечки належали Полтаві, рідному місту, яке вона дуже любила, щоб вони мали свій прихисток і були доступні дітям. Та ж функція передана і Залу імені Саші Путрі – він діє як естетичний, творчий і педагогічний центр.

На сайті музею розміщена зокрема така інформація про експозицію: *«Малюнки олівцем, малюнки фломастером, малюнки акварельною фарбою ідуть безперервною чергою: різні вони, але крізь них проступає чудесне обличчя їх автора, завжди освітлене доброю і такою прекрасною усмішкою, Сашеньки Путрі. Дитячою простодушністю сяє кожна грань її малюнків. Наче безцінний скарб, її творчість приваблює своєю духовністю і відкриває нову форму постійної естетичної роботи з дітьми різного віку. В цьому їй полягає причина популярності дитячого залу імені Саші Путрі, в якому діє постійна виставка її робіт.*

Життя юної художниці обірвалося, ледве дівчинка переступила поріг свого 11-ліття, але душа залишилася в її віршах, листах, записках і в 2279-ти чудесних малюнках.

Посмертно Саша Путря нагороджена Золотою медаллю Христа Спасителя, орденом Святого Миколая Чудотворця «За примноження добра на Землі», іконою «Господь Вседержитель» у срібному окладі.

Міністерство культури прийняло рішення: весь творчий спадок Саші Путрі є надбанням держави...

Дитяча галерея веде свою роботу у двох напрямках: організація змінних виставок, на яких експонуються твори юних авторів-учнів загальноосвітніх шкіл, студій образотворчого мистецтва, художньої школи, шко-



ли мистецтв, Палацу дитячої та юнацької творчості. Проводиться творча робота – щосуботи «Сімейна вітальня» привітно відчиняє свої двері для дошкільнят і школярів молодшого віку. Діти займаються художньо-образотворчою діяльністю. Батькам надається можливість оглянути зали художнього музею (галереї мистецтв) і долучитися до прекрасного.

Щорічно проводяться обласні конкурси на кращі дитячі твори в таких номінаціях: музиці, поезії та образотворчому мистецтві. Юні обдарування, котрі бажать взяти участь у черговому конкурсі імені Саши Путрі, можуть надсилати свої роботи на адресу галереї мистецтв. Дитяча творчість завжди, в усі віки йшла поруч із творчістю дорослого професійного художника, і цей закономірний взаємозв'язок підтверджує Зал дитячої творчості та великий виставковий зал галереї мистецтв».

Щороку под егідою Фонду захисту і підтримки талановитих дітей проводяться конкурси дитячого малюнка, і з 2005 року ці конкурси стали міжнародними.

На стіні дитячого садочка, де короткий час виховувалася Сашенька, встановлена меморіальна дошка.

В Австрії випущено поштовий конверт із малюнком «Саша-дракоша», штемпель, видана серія її робіт, кошти від продажу яких були передані на закупівлю одноразових шприців для хворих у тогочасному СРСР.

Написано про маленьку художницю дуже багато – в періодичних виданнях різних країн світу. Про неї та її творчість знято до десяти документальних фільмів. Обласна організація Національної спілки художників України видала альбом «Саша Путря. Євген Путря» у серії «Художники Полтавщини».

Останнім часом все частіше Сашу Путрю відносять до категорії дітей нової свідомості, дітей із непересічними



здібностями, яких називають «діти світла», «діти-індіго». Це явище досліджував, зокрема, кандидат медичних наук, психолог Володимир Пугач – у газеті «Валеологія» (№ 19, 20, 2007 рік) йдеться і про юну художницю з Полтави: *«Саша Путря класична дитина-індіго... у віці п'яти років була автором унікальних малюнків. Багато дослідників вважають, що вона черпала натхнення в невідомих потойбічних світах. Дивно, але в багатьох роботах маленької дівчинки присутня індійська тематика. Звідки дитина могла знати, скажімо, про існування бога Шиви?»*

Деякі вчені вважають, що саме з фізичною слабкістю сучасної людської популяції пов'язаний сплеск появи в суспільстві такої кількості обдарувань...»

Про «Зустріч із Сашенькою» розповіли читачам московського журналу «Культура и время» (він видрукував матеріали міжнародної громадсько-наукової конференції, яка уже вдруге за останні кілька років присвячувалася «дуже цікавій і складній темі: «Діти нової свідомості») О. Д. Піскарьова та В. У. Келехсаєв. Вони наголошували: *«У Росії її ім'я стало відоме зовсім недавно. Воно привернуло до себе особливу увагу після розповіді про неї на Міжнародній конференції «Діти нової свідомості», яка пройшла в Міжнародному центрі Реріхів у 2006 році. На конференції говорили про нових дітей, котрі сьогодні радують і дивують нас ранньою духовною та творчою зрілістю, і згадували тих, чий юні життя не вдалося зберегти під впливом різних обставин. Розповідь про життя Саші Путрі вразила учасників і гостей конференції... Нам хочеться, щоб її творчість стала доступною багатьом»*.

Автори розповіді так само зазначають: *«Саша була дитиною нової свідомості. Вона вже оперувала тими знаннями, які від народження не були в неї закладені. Швидше за все, це був досвід, складений життями...»*



Вище згадувалося про те, що в Москві вдруге зустрілися виставки робіт Наді Рушевої і Саші Путрі. Цікаве дослідження з цього приводу надрукувала в журналі «Культура и время» (№1, 2008 рік) А. С. Разводовська – «Маленькі провісники великого неба. Про виставку Саші Путрі і Наді Рушевої». Прочитую кілька його частин.

«Якщо можна зустріти в нашому житті справжнє, чисте, просте Диво, то це саме воно – в особах двох незвичайно-звичайних дівчаток-художниць. Одна пішла із життя в 11 років, друга – в 17, обидві на підйомі своєї дивовижної творчості, переповнені натхненнями планами. Як дві маленькі зірочки, які ненадовго спустилися на нашу планету, осяяли і розбудили величезну кількість сердець, і знову повернулися додому – у Безмежність...

Вони, безумовно, володіли таким даром (тут авторка цитує розмірковування Сашеньки про те, що талант – це дар, даний Богом людині даром, просто так. – Л. В.), цінували його і радісно підкорялися йому як провіднику. Вони несли в собі стільки радості й світла, що заслужили на дуже рідкісний на Землі дорогоцінний подарунок – любов у відповідь від людей, які прийняли їхні душі. Любов дуже сильну, жертовну, яка наповнює людину щастям жити і відкриває перед нею Красу справжніх Землі і Неба, справжньої Культури, справжнього людського Серця. Такою любов'ю обдарували Сашу і Надю їхні батьки. І хоч зовнішньо, за своєю художньою манерою, вони дуже відрізняються одна від одної, внутрішній зміст творчості дівчаток та їхні долі дуже схожі...

І Саша, і Надя народилися в сім'ях, що належать до художнього середовища. В житті кожної з них особливу роль зіграв батько (саме батьки дівчаток залишили свої спогади про них – дуже щирі, хвилюючі, сповнені любові).



Обидві дівчинки вбирали знання, як губка, – з неймовірною спрагою і радістю: вони із захватом читали, вивчали, захоплювалися і насичувалися Культурою. Про тему, яка їх зацікавила, намагалися дізнатися все, що тільки можливо, – з літератури, історії, від людей. І малювали, малювали, малювали...

Дівчатка дуже спішили, прагнучи зробити якомога більше, ніби відчували, як мало часу їм відведено...

За життя юним художникам не довелося зустрітися: Сашенька народилася через вісім років після відходу Наді і знала про її творчість із каталогу Надіних робіт. Зустрітися змогли тільки їхні малюнки. Вперше – у 1991 році на виставці в Новосибірську і знову – через 16 років – на виставці в Музеї імені М. К. Реріха в Москві. І ця остання зустріч стала великою знаковою подією як в житті музею, так і в тепер уже самотійному житті Сашиних і Надіних малюнків.

На рубежі тисячоліть стало з'являтися все більше незвично обдарованих дітей, свідомість яких значно перевищує свідомість їхніх ровесників, а рівень духовного розвитку часто можна поставити в приклад будь-кому із дорослих. Це явище стало предметом обговорення на кількох міжнародних конференціях, організованих Музеєм імені М. К. Реріха. Творчість нових дітей відкриває нові, унікальні сторінки в сучасній духовній культурі.

Ці юні художниці... були першими зірочками в цьому дивовижному зорепаді, а тому їм було значно важче...

На відкритті виставки директор Музею імені М. К. Реріха Людмила Василівна Шапошникова назвала Сашу і Надю дітьми нової свідомості, відзначивши, що їхня творчість пов'язана не лише із земним, але й із духовним світом, з новим космічним мисленням...».



І – конкретно про Сашині роботи:

«Все, що відбувалося в людині чи в якійсь іншій живій істоті, Сашенька передавала через очі, які на її малюнках ставали не просто дзеркалом душі, а дзеркалом Вічності – Безмежності, звідки ця душа прийшла і куди повернеться, виконавши своє завдання на Землі. Інша особливість її робіт – це колір, який тримає форму, – завжди по-дитячому життєрадісний, точний і гармонійний.

Дівчинку захоплювали роздуми про безмежжя Космосу, про життя Всесвіту і про Бога. Після таких розмов її настрій змінювався, ставав піднесеним і просвітленим. Ще будучи зовсім маленькою, Сашенька намалювала оголену дитину, що стоїть на краю земної тверді перед відкритим космічним простором, лише трішки тримаючись за маму, котра стоїть поруч. Перед маленькою людиною – величезні зірки і планети, вони дивляться на неї живими очима і кличуть до себе...

А ще є дивовижний малюнок, у який залюблені діти в різних країнах світу. Це автопортрет Сашеньки в образі дракончика («Саша-дракоша»), що сидить на земній кулі. Очі його випромінюють щастя, в руках, розкритих для обіймів, він тримає банан і ананас, якими готовий поділитися з усіма. Цей дракончик був видрукований на іменному конверті Саші Путрі, виданому в Австрії.

Сашенька з цікавістю занурювалася в різні епохи й культури: серед малюнків юної художниці можна зустріти «Анну Ярославну – королеву Франції», «Іспанку», «Єгиптянку», «Дівчину із червоною квіткою». Але найбільше Сашенька любила Індію.

Індійські образи на малюнках Сашеньки справляють враження абсолютної реальності.

Дивовижно красиві «Індійська наречена», портрет улюбленого актора Мітхуна Чакраборті та «Оксанка-індієчка»...



І зовсім несподіване і пронизливе враження викликають образи Диви Марії та Христа, намальовані рукою і серцем юного створіння... Її Ісус Христос, який плаче, мабуть, дуже засмучується, бо бачить людську недосконалість, та все одно благословляє людей своїм хрестом – однаково і тих, хто вірує, і хто не вірує в Нього. А Богородицю на одному з малюнків Сашенька зобразила своєю ровесницею – дівчинкою одинадцяти років. Наскільки глибоким мало бути усвідомлення цього Образу і наскільки він виявився близьким Саші, щоб уявити її дитиною і так зобразити! В очах дівчинки Марії – все: і смирення, і передбачення, і біль, і святість. І віра.

Одним з останніх малюнків Сашеньки був «Сіріус». Вона колись прочитала, що на цю планету відлітають добрі душі померлих. Сашенька взяла батькову руку, обвела його долоню на папері, потім поклала на цей контур свою і також обвела її. Потім над руками виникло синьо-голубе глибоке нічне небо і планета Сіріус, до якої тягнеться союз двох рук – двох люблячих сердець.

– Давай будемо завжди-завжди разом! На все життя і на всю смерть!..

На Землі залишився світлий слід від комети із сна Євгена Васильовича. І ще незвичайні малюнки, які дарують радість...».

У художньому музеї, у Залі імені Саші Путрі, стоїть на мольберті її портрет, написаний заслуженим художником України Валерієм Мозоком. Це йому вона мріяла позувати, як підросте, коли він створював портрет її матері – Вікторії Леонідівни. Спершу портрет стояв на вході у «Дитячу картинну галерею імені Саші Путрі» – він наче зустрічав гостей. І здавалося, що Сашенька дивиться в очі живими очима... Потім її портрет «переселився» разом із малюнками в Полтавський художній музей – галерею мистецтв.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

– Ось я її й намалював, – із болем згадував про дитячу мрію Сашеньки Валерій Леонтійович.

Малював із фотокарток, із пам'яті. Мабуть, портрет їй би сподобався. Він вражає всіх відвідувачів музею, бо, зустрічаючись очима з поглядом цієї дівчинки, наче зчитуєш її долю, яка вже збулася. Трагічно, та – збулася. В її очах уже Вічність, то вже її погляд кличе вашу душу. Бо ж Вічність кличе кожного з нас – лише по-різному ми йдемо до неї, різні несемо набутки.

За вічну межу пішов нещодавно і Валерій Мозок, і тамниця в очах Сашеньки стала ще глибшою...

Через кілька років, як Сашеньки не стало, батьки помітили, що її очі з незакінченого автопортрета у сарі – останньої роботи! – дивляться на вас, з якого боку ви б не підійшли до нього.

А в тих очах, здається, закарбувався її незбагнений у ту страшну мить порив – сказати найголовніше:

– Тату, ти прости мене!.. Прости... за все...

Що можемо ми, окрім хіба що одного: так само попросити Сашеньку у відповідь простити нам наше безсилля, нашу неможливість щось змінити...

***...Ти прости нам, дівчинко, прости нам,
Хоч не знаємо за що... прости.***





Після життя починається Вічність

Кажуть, людина стільки живе, скільки її пам'ятають. Вічність Саші Путрі уже значно старша за її земні роки. І, як це й буває з творчими особистостями, у неї вже своя біографія — її наповнюють нові події і навіть несподівані справжні дива.

Біля портрета маленької Саші Путрі в її залі з постійно діючою виставкою завжди людно. Тут люблять фотографуватися зграйками дівчатка, котрі здаються значно старшими за юну художницю. І разом із тим у кількох полтавських школах у 2012-му відбувалися різні заходи, присвячені Сашиному 35-річчю. Один із таких — «Дитина з душею кольору індиго» — організували в галереї мистецтв учні Полтавської ЗОШ №18, де свого часу навчався батько Сашеньки, художник Євген Путря. Танець для Сашеньки, як і завжди, був індійський — від вихованців клубу «Шанті» міського центру українсько-індійської дружби (керівник Світлана Грицай).

І далі мандрують виставки Сашиних робіт містами України і світу. Глядачів так само дивують «дорослі» розмірковування про наш світ маленької дівчинки, яка прожила на Землі всього 11 років — вони поза часом і на всі часи. І вражає її глибоке й



багатогранне занурення в індійську культуру — знову ж далеко не дитяче, якщо проаналізувати всі його аспекти.

І врешті сталося те, що колись мало статися — наче б само собою, але ж знаємо — нічого випадково не відбувається з нами...

Влітку 2013 у Полтаві в художньому музеї імені Миколи Ярошенка відбувся уже дванадцятий Всеукраїнський фестиваль індійського сольного класичного танцю «Танок безсмертної Апсари». Організатор мистецького дійства — звісно ж, Полтавський міський центр українсько-індійської дружби «Шанті». Полтавський фестиваль за весь час його проведення відвідало багато гостей, були тут і представники Міжнародного центру Реріхів із Москви. А на фестиваль до Полтави завітав Надзвичайний і Повноважний посол Індії в Україні пан Раджив Чандер із дружиною Шаліні та донькою Шірін. Вони прибули на гала-концерт, де танцювали переможці фестивалю, в якому цього разу взяли участь 26 хлопців та дівчат із Полтави, Києва, Миколаєва, Сімферополя і Севастополя. Виступили також індійські студенти, що навчаються у вишах України.

Апсара — то Небесна діва з індійських легенд, а апсари — божественні танцівниці, яких можна порівняти з нашими русалками — і це «один із найяскравіших доказів того, що українці мали і мають спільну колыску з іншими індоєвропейськими народами», — як наголошує дослідник минувшини Олександр Виженко і багато його однодумців.

— Цей конкурс — належний подарунок полтавській дівчинці Саші Путрі, яка ніколи не була в Індії, але вважала її своєю духовною батьківщиною, — сказав високий гість. Він вручив дипломи і подарунки переможцям, дякував учасникам за їхнє старання і запросив усіх разом сфотографуватися.



Ще збираючись до Полтави, пан посол повідомив організаторам дійства, що дуже хоче познайомитися з батьками Саші Путрі. І це знайомство відбулося. Раджив Чандер дуже уважно із широко розкритими очима слухав Євгена Путрю, коли той розповідав учасникам фестивалю про свою донечку-художницю, кивав головою і кілька разів першим починав аплодувати. А коли фотографувалися, він обійняв Євгена Васильовича і поставив у центрі групи, поруч із членами своєї родини.

— Посол Республіки Індія і я — неймовірно... І все тільки тому, що маю щастя бути батьком Сашеньки, — розповідав мені розчулений Євген Васильович...

— Їй би стояти на моєму місці...

Однаке тоді він ще й уявити не міг, що іще чекає на нього в цей вечір.

— А тепер їдемо до Вас! — несподівано для всіх сказав посол. — Я хочу подивитися, де росла ваша донька, де вона створювала свої прекрасні малюнки. Саша Путря — це дитина всього світу!

Можна хіба здогадуватися, що переживав у душі та про що думав скромний полтавський художник, везучи додому таких гостей! Він сидів поруч із водієм авта, показував дорогу на Полонки, а посол із родиною, Світланою Грицай і перекладачкою Аліною Новіковою — в салоні.

Приїхали. Піднялися на четвертий поверх. Зайшли в невелику двокімнатну квартиру.

— Скільки років Саша тут прожила?

— Усе своє життя... Прошу — заходьте. У нас тут все просто, — Євген Путря відчинив двері в майстерню — тобто, кімнату, якою вона служила, пропустив гостей уперед.



— Oh my God! — тихо зойкнула дружина посла.

Стіни кімнати були тісно обвішані малюнками Сашеньки, і гості, мабуть, не сподівалися таке побачити. Засяяли бліди — вони фотографували все, що бачили, мовчки, по-діловому. А потім усіх немов прорвало: перебиваючи один одного, розпитували: як з'явилася тема Індії, що конкретно Сашу цікавило, де вона сиділа, малюючи, де спала, який мала характер, чи цікавилася індійською літературою, яку музику любила слухати, які індійські фільми бачила... Уточняли, чи правда, що Саша сама виготовляла прикраси і що поховано її в сарі та з портретом улюбленого індійського актора Мітхуна Чакраборті...

Євген Васильович розповідав, як вони з донечкою працювали, кожен за своїм столом, слухали музику, зокрема й індійську, як їздили на велосипеді околицями міста.

— Ось на цьому?

— Так. Це Сашин велосипед. А ця майстерня збережена в тому ж вигляді, якою вона була за життя Сашеньки.

— Меморіал?

— Так. Тут усе, чого торкалися її ручки. Вона любила цю майстерню. Можливо, тому так часто приходить сюди у сновидіннях.

І гості, розповідає Євген Васильович, заговорили про реінкарнацію. За віруваннями індусів, кожна людська душа втілюється багато разів, постійно обертаючись у певному оточенні, серед близьких їй за інтелектом та інтересами споріднених душ. На різних стадіях перевтілень ці душі зустрічаються і в матеріальному світі, і навіть створюють сім'ї, зустрівшись у земному втіленні.



Сашенька, на їхню думку, вже була споріднена зі своїм татом — її душа пам'ятала його душу, тож їхня взаємна любов не була випадковістю у їхньому нинішньому втіленні. Гості навіть запевнили батька, що вони із Сашенькою продовжуватимуть зустрічатися й надалі — доти, доки його душа досягне в підсумку досконалості душі Сашеньки. Тому, мовляв, вона так і опікується батьком, постійно приходить у його сни. І її треба слухати.

І ще одне, що дуже важливо, наголосили гості: у своїх перетіленнях ми усі встигли побувати мусульманами, християнами, буддистами, кришнаїтами — усі релігії прагнуть одного: пізнання Творця Світу, але жодна не може стверджувати, що Він ось тільки такий, бо Він — вищий за наші уявлення, Він незбагнений для нас.

Посол також попросив показати роботи, які Євген Васильович оформив для виставки, що мала невдовзі відкритися в Києві, їх 33. Вони ж поїдуть згодом і в Індію. Він запросив Євгена Путрю супроводжувати цю виставку донечки.

Батько художниці також висловив прохання до посла: розшукати актора Мітхуна Чакраборті, подарувати йому книги про Сашу й альбом її малюнків, де він упізнає себе й дізнається про те, як любила його маленька полтавська дівчинка, мріючи про справжнє велике кохання, яке їй не судилося пізнати.

— Я обіцяю вам виконати це прохання. Чакраборті нині успішний підприємець, знайти його буде не складно, — сказав посол, тиснувши руку батька Саші і прощаючись ненадовго — до зустрічі в Києві. І подарував йому дві розкішні книги-альбоми, перев'язані навхрест стрічкою з кольорами національного прапора Республіки Індія, і свою візитівку із золотим гербом країни.



Тривожна й радісна водночас була та зустріч, адже Євген Васильович завжди пам'ятає про те, як Саша мріяла побувати в Індії, познайомитися з Мітхуном, показати йому свої твори. Стільки літ минуло, а не склалося — актор нічого не знає про це.

* * *

...Виставка картин Саші Путрі в Києві відкривалася 24 травня 2013 року в Індійському культурному центрі «Санскріті». Її анонсували так: «Індійські мотиви, роздуми про життя, всесвіт, Бога — у малюнках Саші Путрі, яка прожила коротке, але насичене творчістю життя. До 7 червня у Центрі індійської культури «Санскріті» триватиме виставка робіт Саші та її батька Євгена Путрі».

Роботи батька — то його замальовані нічні сновидіння, в яких приходить донечка. Малюнки Саші — Індія, Індія...

Урочисте відкриття виставки, поважні гості, промови. Полтавська делегація — художник-графік, монументаліст, лауреат премії імені Самійла Величка Євген Путря, керівник Полтавського міського центру українсько-індійської дружби «Шанті» Світлана Грицай і директор Полтавського художнього музею (галереї мистецтв) імені Миколи Ярошенка Ольга Курчакова — сидить у першому ряду в залі.

Ось за чергою промова Надзвичайного і Повноважного посла Індії в Україні пана Раджива Чандера... Він ще говорить, він зачитує з папірця, він ще не передав мікрофон перекладачці, а батько Сашеньки уже все зрозумів із тих слів, що не потребують тлумачення... Він закрив руками обличчя, він тихо ридає. З обох сторін його сусідки, що сидять поруч, — Світлана Грицай і донька посла Шірін — ніжно-співчутливо торкаються руками його рук...



Далі текст звучить українською:

«Повідомлення від 23 травня 2013 року від Мітхуна Чакраборті, відомого індійського актора, з нагоди відкриття виставки картин Олександри Путрі в Центрі індійської культури в Україні «Санскріті»: «Я настільки зворушений, що не можу знайти слів, щоб висловити свої почуття, я лише молюся за тебе, де б ти не була — переконаний, що це небеса. Сашо, я люблю тебе — так, як і ти любила мене. Я завжди буду з тобою, твоє послання любові повинне бути поширене по всьому світу. Я неодмінно зустрінуся з батьками Саші, коли відвідаю Україну. З повагою та любов'ю — Мітхун Чакраборті».

Любов долає кордони й відстані, межі світів земного й небесного, вона вічна і всепереможна — ні втратити її, ні знищити.

Не плач, дівчинко, — там, у минулому столітті, під полтавським кінотеатром, після чергового сеансу «Танцівника диско»! Не плач — ти ж пам'ятаєш, які в нього очі? Він тепер пильно дивиться у твої, заплакані й щасливі. Ти вже смієшся, а він бачить, які вони сумні, твої очі, так само сумні, як і в нього.

Ви тепер бачите разом те, про що не розкажеш.

— Я так люблю його!.. Я так люблю його!.. — виривається крізь ридання.

— Сашо, я люблю тебе — так, як і ти любила мене! — утішає далекий голос.

Не плач, дівчинко. Він прийшов до тебе з екрана, відкривши свою душу через образи кіногероїв, мовою мистецтва. Ти прийшла до нього зі своїх картин, із Вічності, промовляючи поезією доброго, раненого серця. Барвиста веселка високої творчості з'єднала вас назавжди.



Лідія ВІЦЕНЯ. Прости за все...

...Уже сивий чоловік шукає в небі зірку Сиріус. І надійде сон, і ваш діалог відтепер звучатиме вічно...

Все збулося, дівчинко. Все збулося.

Замість післямови

Якось, коли Сашеньці було п'ять років, я запитав:

— А що ти малюєш, доню?

— Красу.

Отак! І не менше! У її художньому спадку всюди вбачаються пошуки краси і її щасливі знахідки.

Я впевнений, що саме Сашенька підказала мені звернутись у свій час саме до Вас, Лідо, з проханням написати про неї. А її прихід до Вас у численних сновидіннях тільки стверджує мою впевненість: коли дитина відшукує саме красу, то і Вас вона віднайшла по цій щасливій прикметі.

І ось дожили до другого видання, доповненого і духовно розширеного, — сходинки у часі від коротенького нарису до повновісної повісті. Двадцять років осмислення, роздумів і, зрештою, — окрилення.

Своєю поетичною душею Ви сягнули аж у безмежжя позаземних світів, супроводжуючи зі здивованою зацікавленістю ще незбагнений феномен Сашеньки.

Десь звіди приходять до нас на Землю душі Дітей Світла, на котрих покладена місія змінити нас і наше занедбане життя.

Тільки Краса врятує світ. Краса душі, краса стосунків, краса Любові.

Спаси, Боже, людей Твоїх.

Спасибі Вам, Лідочко.

Є. Путря. Полтава, 2012 р.

Зміст

УСЕ В ЖИТТІ НЕ ВИПАДКОВО.....	3
Нове життя. 1977 рік.....	15
«Мама». Музика першого слова. 1978 рік.....	21
Із соскою біля мольберта. 1979 рік.....	25
Дим над хатинкою. 1980 рік.....	27
Саша і Сашка. 1981 рік.....	33
Гномик Кеша. 1982 рік.....	41
Світом править Любов. 1983 рік.....	58
Все, що потрібно душі. 1984 рік.....	74
У перший клас...1985 рік.....	90
Якби завтра настало сьогодні. 1986 рік.....	106
На все життя і на всю смерть... 1987 рік.....	119
«Я закохалася в нього...» 1988 рік.....	146
«Не бійся, дівчинко, я тебе проведу...» 1989 рік.....	167
«Оксанка-індієчка».....	179
Запрошення в тиху, у сонячну казку.....	183
«І мене усі впізнають...» (автопортрет у сарі).....	196
ЯК ЖЕ ТИ – ЖИВА?.....	203
На все життя і на всю смерть.....	219
ПІСЛЯ ЖИТТЯ ПОЧИНАЄТЬСЯ ВІЧНІСТЬ	231
ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ	238



Художньо-публіцистичне видання

ВІЦЕНЯ Лідія Миколаївна



Художньо-документальна повість
Видання друге, перероблене і доповнене

Художньо-технічний

Коректор Л. М.

Дизайн та обкладинка

Комп'ютерна верстка

Підписано до друку 04.04.2014

Папір офсетний. Гарнітура

Друк офсетний. Ум. друк. ар. 14,3. Тираж

Обл.-вид. арк. 14,3. Тираж

Мова українська

Видавець: ПП

36014, Полтава, вул. Свободи, 1

Тел. (0532) 23-11-11

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів друкованої продукції сер. 14/2014 від 14.04.2014